

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Magdalena Berčon

Mentorica: doc. dr. Alojzija Židan

**INTEGRACIJA ROMOV V SLOVENSKI
VZGOJNOIZOBRAŽEVALNI SISTEM**

DIPLOMSKO DELO

KAZALO

UVOD	4
I. DEL - POLOŽAJ ROMOV V EVROPI IN SLOVENIJI	10
1. KDO SO ROMI	11
1.1. IZVOR ROMOV	11
1.2. SELITVENI TOKOVI	12
1.3. IZVOR IMENA CIGAN OZIROMA ROM.....	14
2. ROMI V EVROPI	15
2.1. PRIHOD NA EVROPSKA TLA.....	15
2.2. GEOGRAFSKA NASELJENOST	17
2.3. PRAVNI POLOŽAJ.....	20
2.4. ROMSKA PARTICIPACIJA	23
3. ROMI V SLOVENIJI	25
3.1. PRIHOD NA SLOVENSKA TLA IN NASELITEV	25
3.2. ROMSKI TRADICIONALNI POKLICI	27
3.3. PRILAGAJANJE SODOBNEMU ŽIVLJENJU.....	29
3.4. DEMOGRAFSKE IN STATUSNE ZNAČILNOSTI DANAŠNJIH ROMOV	30
3.4.1. <i>Ekonomski položaj</i>	33
3.4.2. <i>Bivalne razmere</i>	34
3.4.3. <i>Socialni status</i>	35
3.4.4. <i>Tradicija, kulturni in vrednostni sistem romske skupnosti</i>	35
3.4.5. <i>Romska družina</i>	36
3.5. ROMI V SLOVENSKEH MEDIJAH.....	37
3.6. PRAVNI POLOŽAJ.....	38
3.7. ROMSKA PARTICIPACIJA	40
II DEL - IZOBRAŽEVANJE KOT DEJAVNIK DRUŽBENE MOBILNOSTI ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI	41
1. UVOD	42
2. POMEN IZOBRAŽEVANJA ZA POSAMEZNIKA IN DRUŽBO	43
2.1. VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE	43
2.2. ŠTIRJE IZOBRAŽEVALNI STEBRI.....	44
2.3. DRUŽBENI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA	45
2.3.1. <i>Teorija človeškega kapitala</i>	47
3. IZOBRAZBA IN DRUŽBENA MOBILNOST	48
3.1. DRUŽBENA NEENAKOST IN DRUŽBENI POLOŽAJ	48
3.2. RAZLOČEVALNA FUNKCIJA IZOBRAŽEVANJA	49
3.3. DRUŽBENA MOBILNOST	51
3.4. IZOBRAŽEVANJE KOT DEJAVNIK DRUŽBENE MOBILNOSTI	51
4. OKOLJE, SOCIOEKONOMSKI STATUS IN ŠOLSKA USPEŠNOST	53
4.1. VPLIV OKOLJA NA OTROKOV RAZVOJ	54
4.1.1. <i>Interakcijska teorija</i>	54
4.1.2. <i>Ekosocialni pristop</i>	55
4.2. NEUGODNO SOCIOEKONOMSKO IN KULTURNO OKOLJE TER OTROKOV RAZVOJ.....	57
5. TEORIJE O NIZKI MOBILNOSTI NAJNIŽJEGA SLOJA	59

5.1. TEORIJE REVŠČINE.....	59
5.2. PROBLEM MOTIVACIJE	62
5.3. IZ EKONOMSKE OVIRE ŠE SOCIALNO PSIHOLOŠKA OVIRA	63
6. POMEMBNEJŠE DETERMINANTE V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU ROMSKIH OTROK.....	65
6.1. NESKLADJE PRIMARNE IN SEKUNDARNE SOCIALIZACIJE.....	66
6.2. JEZIK	67
6.3. REVŠČINA	68
6.4. ROMSKA SUBKULTURA	69
6.5. PRIKRAJŠANOST V IZKUŠNJAH IN PREDZNANJU	70
6.6. PREDSDOKI VRSTNIKOV	71
6.7. MOTIVACIJA	72
6.8. DOMAČE OKOLJE.....	73
6.9. DELOVNE NAVADE	74
6.10. PROSTI ČAS	74
6.11. HIGIENSKE NAVADE	75
6.12. SPODBUDA STARŠEV.....	75
6.13. ŠOLSKE POTREBŠČINE	76
7. VLOGA DRUŽBE PRI ZAGOTAVLJANJU ENAKIH IZOBRAŽEVALNIH MOŽNOSTI.....	77
7.1. DVOJNA FUNKCIJA IZOBRAŽEVANJA	78
7.2. VSEŽIVLJENJSKO IZOBRAŽEVANJE.....	78
7.3. PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA	80
7.4. IZOBRAŽEVANJE ROMOV V PRETEKLOSTI.....	82
7.5. DANAŠNJI MODELI VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA ROMSKIH OTROK V SLOVENIJI	84
7.5.1. <i>Predšolska vzgoja romskih otrok</i>	85
7.5.2. <i>Osnovna šola</i>	89
7.5.2.1. Socialnoekonomski status in uspešnost učenca	93
7.5.3. <i>Srednje šolstvo</i>	93
7.5.4. <i>Visoko šolstvo</i>	93
7.5.5. <i>Izobraževanje odraslih</i>	94
7.6. DEJAVNIKI USPEŠNE INTEGRACIJE ROMSKIH UČENCEV	95
7.7. URESNIČEVANJE INTEGRACIJE	96
SKLEP	99
LITERATURA	106

UVOD

Izobrazba in znanje v novem tisočletju zasedata vedno bolj pomembno mesto v družbi. Znanje zaposlenemu omogoča uspešno opravljanje svojega poklica ter zagotavlja, da se posameznik ne izgubi v vedno bolj kompleksni družbi, in da lahko sam aktivno vpliva tako na svoj položaj kot na socialno, materialno in kulturno okolje, v katerem živi. Znanje posamezniku omogoča uspešno vključevanje v socialno okolje in aktivno spreminjati kakovost svojega okolja.

Izobraževanje danes vse bolj in bolj postaja orožje uspeha. Kdor ima znanje, ima vse možnosti, da v življenju uspe. Učinkovito pridobivanje znanja naj bi zagotavljal vsak šolski sistem. Izreden pomen ima zlasti osnovna šola, saj se v tem času otrok na intelektualnem in spoznavnem kot tudi na emocionalnem in socialnem področju razvoja najbolj dinamično oblikuje in diferencira. V tem času se oblikuje otrokova celovita osebnost. V njem se zastavljajo lastnosti, značilnosti, njegove močne in šibke točke, ki bodo še vse življenje odločale o njegovi osebni sreči, odnosih z drugimi ljudmi in ustvarjalnosti ter vplivale z vsem tem na kakovost njegovega življenja in njegov prispevek svetu, katerega del je. Šola ima lahko dve funkciji. Po eni strani lahko šola segregira, saj vsi posamezniki niso enako uspešni v procesu izobraževanja in se tako delijo na uspešne in neuspešne. Po drugi strani pa bi si morala vsaka šola prizadevati za uresničevanje druge funkcije šole – izeničevalske funkcije. Omogočiti bi morala, da so lahko v izobraževalnem procesu uspešni vsi otroci, tudi tisti, ki za šolski in življenjski uspeh niso predestinirani s svojim družinskim poreklom.

Na podoben način na znanje in izobraževanje gleda socialno-reformska pedagogika, ki si postavlja vprašanje, ali šola res vsem posameznikom zagotavlja enako kakovostno znanje oziroma enak moralni, duhovni in intelektualni razvoj. Meni, da je znanje neenakomerno porazdeljeno v družbi, kar omogoča manipulacijo. Ugotavlja namreč, da šola ne zagotavlja vsakomur enakega znanja in sicer zaradi različnih socialnih vlog. Tisti posamezniki, ki se nahajajo na višjem družbenem položaju imajo zagotovljeno boljšo izobrazbo.

To bo izhodišče mojega diplomskega dela, kjer bom proučevala, kako socialnoekonomski status vpliva na izobraževanje samo, na možnosti izobraževanja ter uspeh v izobraževanju.

Zanimalo me bo, ali slovenski vzgojnoizobraževalni sistem vsem posameznikom, ne glede na socialni ali kak drug posebni status, omogoča enakovredno uveljavljanje v izobraževalnem procesu. Pri tem se bom posvetila slovenski etnični skupini, Romom, ki so v zadnjem času pogosta tema pogovora slovenske javnosti. Gre za zelo aktualno tematiko, ki pa bo takšna gotovo tudi še nekaj časa ostala, saj je problem Romov zelo kompleksen in težko rešljiv, vsekakor pa rešljiv šele na dolgi rok, tekom več generacij. Različna so mnenja o tem, kako rešiti romsko problematiko, vendar pa se vedno poudarja potrebo po izobraževanju romskih prebivalcev.

Položaj Romov v Sloveniji je specifičen; gre za etnično skupino, ki šteje okoli 7.000 do 12.000 pripadnikov. Od večinske slovenske družbe se razlikujejo po kulturi, navadah, običajih, jeziku, miselnosti in nasploh načinu življenja. Zaradi tega so že od nekdaj odrinjeni na rob družbe. Tudi v današnjih časih pestijo Rome problemi kot so diskriminacija, nizek ekonomski in socialni status, neurejene bivalne razmere, nizka izobrazba in marginalizacija. Predsodki Slovencev do Romov zavirajo boljše medsebojno razumevanje in spoštovanje. Družbena ne vključenost in neinformiranost jim povzročata vsakodnevne težave, redke možnosti ne izkoristijo tudi zato, ker ne poznajo postopkov. Mnogi jih uvrščajo med marginalne skupine podrazredov, za katere je značilna izrazita odvisnost od javnih državnih intervencij in nudenja pomoči. Z njihovimi problemi se ukvarjajo drugi, ki jim vsiljujejo rešitve, potiskajo Rome v odvisnost, jim onemogočajo lastno kontrolo nad svojo usodo in jemljejo minimalno dostojanstvo ter možnosti uveljavljanja svojih vrednot, kulture ter izbiranja in sprejemanja odločitev o prioritetah, ki zadevajo načine njihovega življenja.

Romi zaradi nizkega socialnoekonomskega statusa in njihovega prirojenega etničnega statusa ne dosegajo tistih pojavov družbene enakosti, ki se vse bolj uveljavljajo v sodobnem svetu. Gre za nedoseganje enakih možnosti (npr. vključevanje v izobraževalni sistem), kar pomeni, da družbeni položaj Romov v bistvu ne določajo osebni dosežki. Pri svojem startu v družbenem življenju so prizadeti, ker ne morejo pridobiti potrebnega kulturnega kapitala in si zagotoviti uresničevanje minimalnih pravic (socialno-ekonomskih), ki zagotavljajo enakost pogojev. Pri romskem položaju gre za začarani krog, zaradi česar se revščina prenaša na nove generacije in ne kažejo se izhodi iz takšnih razmer.

Tovrstne ugotovitve bom skušala prenesti na področje vzgoje in izobraževanja Romov. Različni avtorji ugotavljajo, da na učenje in znanje učencev primarno vplivajo družinski

dejavniki, kot so izobrazba staršev, socialnoekonomski položaj, rasna in manjšinska pripadnost itd. (Kobal-Palčič, 1998). Še posebej se to izrazi pri romskih otrocih, ki živijo v izrazito depriviranem, nevzpodbudnem in manj razvitem okolju z ostro oznako subkulture, kar vpliva na nadaljnji razvoj teh otrok.

Dejstvo je, da bodo le izobraženi otroci Romov sposobni spreminjati svet, v katerem živijo. Želim preveriti, kaj vse vpliva na njihovo izobraževanje in kakšne so njihove možnosti, da uspejo v procesu izobraževanja in si tako zagotovijo tudi boljši družbeni položaj nasploh.

Velja opozoriti, da bi bilo, za uspešno reševanje, na romsko tematiko potrebno gledati celostno. Odpira se namreč nešteto vprašanj in različnih področij: zgodovinski razvoj, demografski razvoj, materialni položaj in pogoji bivanja, subkultura in način življenja, kvaliteta življenja, njihov vrednotni sistem, socialni status, pravni položaj, politična participacija, zdravstvena oskrba, vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje, problem ohranjanja romske identitete in asimilacije v večinsko kulturo, in še mnoga druga. V diplomskem delu se bom posvetila zlasti področju vzgoje in izobraževanja oziroma bom iskala povezanost med izobraževanjem in različnimi drugimi področji.

V svojem delu si bom zadala naslednje **cilje**:

- ◆ Proučiti položaj Romov danes in v preteklosti.
- ◆ Ugotoviti kakšen pomen sploh ima izobraževanje za posameznika in družbo.
- ◆ Proučiti na kakšen način je lahko izobrazba dejavnik družbene mobilnosti.
- ◆ Proučiti, v kolikšni meri bivalno okolje in socialnoekonomski status vpliva na izobraževanje oziroma šolsko uspešnost.
- ◆ Ugotoviti, kakšno šartno točko imajo v tem smislu Romi.
- ◆ Ugotoviti, zakaj se Romi nahajajo v začaranem krogu revščine in socialne prikrajšanosti.
- ◆ Analizirati pomembnejše determinante v vzgoji in izobraževanju romskih otrok.
- ◆ Analizirati različne modele izobraževanja za romske učence, ki se izvajajo v Sloveniji in oceniti njihovo učinkovitost.
- ◆ Ugotoviti, kaj lahko družba pripomore pri zagotavljanju enakih izobraževalnih možnosti.

Hipoteze, ki jih bom preverjala pri pisanju diplomskega dela so:

- ◆ Romi v Sloveniji imajo deprivilegiran družbeni položaj v primerjavi z ostalim slovenskim prebivalstvom.
- ◆ Za izobraževanje so pomembne tako materialne možnosti, kot tudi ustrezna motivacija in aspiracije za izobraževanje.
- ◆ Izobraženost staršev vpliva na življenjske pogoje in izobraževalne možnosti otroka.
- ◆ Romski otroci nimajo enakih možnosti in pogojev za izobraževanje kot ostali otroci.
- ◆ Romi v izobraževanju ne vidijo možnosti za dvig na družbeni lestvici.
- ◆ Slovenski vzgojno-izobraževalni sistem romskemu prebivalstvu ne ustreza oziroma mu ni prilagojen.
- ◆ Obstajajo posebni pristopi in modeli izobraževanja, ki so bližje romskemu prebivalstvu in jim omogočajo doseganje boljših uspehov.
- ◆ Izobrazba je ključ za izboljšanje socialno-ekonomskega in družbenega položaja Romov.

V nalogi bom podala sintezo že raziskanega in znanega o Romih, pri čemer bom uporabila gradivo iz različnih knjig in člankov. Uporabljala bom podatke različnih področij: zgodovinskega, antropološkega, demografskega, sociološkega, psihološkega, pedagoškega in pravnega področja, ter pri tem uporabljala različne metode: opisno, analitično, primerjalno, kavzalno-eksplikativno (vzročno-pojasnjevalno) metodo in metodo evalvacije. Nato bom raziskano tematiko postavila v nov kontekst, ko bom proučevala kaj vse vpliva na izobraževanje romskih prebivalcev in kaj jim preprečuje enakovredno uveljavljanje v družbenem življenju. Diplomsko delo je zasnovano teoretično, z empiričnim prispevkom pa bi se ga dalo obogatiti na številne načine. Ker romsko problematiko v večini primerov obravnavamo ne-Romi, o mnenju in stališčih Romov samih ne vemo veliko. Zato bi bilo smiselno v obravnavano tematiko vključiti njih same, bodisi v obliki intervjuja, ankete, fokusnih skupin, študije primera bodisi neposrednega opazovanja z udeležbo. Ker pa gre za specifično in pred širšo družbo razmeroma izolirano skupino ljudi, bi bilo za tovrstno raziskovanje potrebno daljše obdobje.

Tematika diplomskega dela je aktualna v današnjem času, ko se vse bolj uveljavljajo vrednote kot so človekove pravice, demokratičnost, enakopravnost, strpnost, solidarnost ter nenazadnje

znanje in vseživljenjsko izobraževanje. Informacije, podane v diplomskem delu, bodo koristile vsem, ki se na kakršen koli način ukvarjajo z Romi ali pa se z njimi zgolj srečujejo, zlasti pa zaposlenim v vzgoji in izobraževanju. Stereotipi in predsodki so zelo odporni na spremembe in le stežka se jih znebimo. Eden od načinov, kako lahko predsodke postopoma presežemo pa je spoznavanje, informiranje in vzpostavljanje medsebojnega sodelovanja. Diplomsko delo daje pregled ključnih dejstev o Romih ter zato pomaga razumeti težave in situacije v katerih se nahajajo, kar je predpogoj za njihovo uspešno reševanje.

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh delov.

V **prvem delu** gre za zgodovino in opis položaja Romov v Evropi in zlasti v Sloveniji. Ta del je po mojem mnenju pomemben za razumevanje konceptov in povezav s katerimi operiram v nadaljevanju.

Drugi del je ključni del diplomskega dela, kjer skušam prikazati problematiko izobraževanja romskih otrok v slovenskih šolah.

KLJUČNI POJMI:

- ◆ **Romi** – slovenska **etnična skupina**, ki šteje od 7.000 do 12.000 pripadnikov. Imajo specifično subkulturo, miselnost in način življenja.
- ◆ **Diskriminacija** – Romi v Sloveniji so diskriminirani na različnih področjih družbenega življenja. Opozarjam zlasti na diskriminacijo v izobraževanju.
- ◆ **Socialna izključenost** – govorim o treh vrstah izključenosti: deprivacija (materialno pomanjkanje), izolacija (pomanjkanje socialnih stikov) in anomija (kulturna revščina in nemoč).
- ◆ **Pomen vzgoje in izobraževanja** – izobraževanje in znanje v današnjem času postaja vedno bolj pomembno. Poudarjam predvsem pomembnost izobraževanja za pripadnike marginalizirane romske skupine.
- ◆ **Pravica do izobraževanja** – vsakdo ima pravico do izobraževanja. Sistem vzgoje in izobraževanja mora zagotavljati možnosti za optimalen razvoj ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo itd.
- ◆ **Družbena stratifikacija** – posebna oblika družbene neenakosti, ki se nanaša na prisotnost posebnih družbenih skupin. Člani različnih družbenih skupin uživajo ali trpijo v neenaki razporeditvi »nagrada« v družbi.
- ◆ **Razvoj otroka** – na razvoj otroka vplivajo številni dejavniki. Opisujem kakšen vpliv ima na razvoj otroka **socialno-ekonomski status** otrokove družine ter **kulturno in družbeno okolje** v katerem živi.
- ◆ **Socialna mobilnost** – pomeni spreminjanje družbenega položaja posameznika ali skupine na družbeni lestvici. Preučevanje družbene mobilnosti lahko nakaže življenjske možnosti pripadnikov družbe.
- ◆ **Šolska uspešnost** – uspeh v šoli ni odvisen samo od otrokovih telesnih in duševnih zmožnosti, temveč je determiniran še vsaj s sociokulturnimi razmerami v družini, z odnosi v družini ter z delovanjem širšega življenjskega okolja.
- ◆ **Šolski sistem** – je oblika organizacije vzgoje in izobraževanja v neki državi. V diplomskem delu preučujem, ali je organizacija vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji prilagojena potrebam in zmožnostim pripadnikov romske skupnosti. Analiziram različne **modele vzgoje in izobraževanja**, ki se izvajajo za romske učence.
- ◆ **Integracija** – temeljno načelo vzgoje in izobraževanja Romov je vključevanje romskih otrok v vse dejavnosti šole.

I. DEL

POLOŽAJ ROMOV V EVROPI IN SLOVENIJI

1. KDO SO ROMI

V svojem diplomskem delu govorim o družbeni skupini ljudi, ki so na nek način zelo posebni, spet iz drugega vidika pa povsem enaki kot smo vsi ostali. Po prebiranju različne literature sem jih postopoma spoznavala in odkrivala njihove značilnosti, lastnosti in posebnosti. Ugotovila sem, da pravzaprav sami po sebi niso tako zelo drugačni od širše družbe, temveč smo jih takšne naredili mi. Njihov skrivnostni in nenavadni prizvok, ki jih stalno spremlja, ima svoj izvor že v njihovi davni zgodovini. Pred približno 1000 leti so zapustili svojo domnevno domovino in od takrat neprestano potovali v upanju, da bodo končno našli deželo, kjer bodo našli svoj prostor za mirno življenje. Prav zaradi njihove zgodovine in usode, ki jih je doletela, so danes takšni kakršni so, zato se mi na samem začetku zdi pomembno predstaviti njihov izvor, zgodovino in razvoj.

1.1. IZVOR ROMOV

Izvor Romov in njihova naselitev v Evropo sta bili dolgo zavita v temo. Kljub temu, da so v evropskem prostoru že zelo zgodaj pritegnili nase pozornost s svojo drugačnostjo ter posebnim in divergentnim načinom svojega vsakdanjika, pa začetki resne in poglobljene znanstvene misli o izvoru in mnogoplastnem življenju Romov segajo šele v čas na prelomu iz 16. v 17. stoletje. Zgodovino Romov, njihov način življenja in kulturo, so skoraj vedno preučevali drugi, ne Romi sami. Zato je bilo za raziskovalce toliko težje, ker so jim na voljo domala le sekundarni viri, to je zapisi, ki so jih pisali drugi o Romih, saj sami o sebi niso zapisali skoraj ničesar. V ciganski pravljici so Romi sami ovekovečili opravičilo, »da jim je koza pojedla listje, na katerem so imeli napisano bogato in grenko zgodovino« (Šiftar, 1970: 8). Med pomembnejšimi začetniki raziskovanja Romov velja omeniti Vulcaniusa, Tomasiusa, Grellmanna in Potta, katerih dela še danes sodijo v sam vrh znanstvene misli o Romih. V 20. stoletju se je zanimanje in raziskovalna vnema za skrivnostno ljudstvo izjemno razmahnilo. V svetovno zakladnico romologije so v novejšem času največ prispevali Block, Clebert, Horvathova, Kochanowski, Rishi in še mnogi drugi. V novejšem času pa je tudi vse več ustanov, ki se organizirano, načrtno, sistematično in v skladu s sodobno metodologijo raziskovanja lotevajo različnih raziskovalnih projektov v zvezi z Romi (Tancer, 1990).

Raziskovalci so izdelovali razne teorije in hipoteze, na osnovi katerih so skušali ugotoviti prvotno domovino skrivnostnega ljudstva, čas njihovih migracij in vzroke, zaradi katerih so ti nomadi zapustili matično deželo. Tako so nekateri znanstveniki preučevali poti, po katerih so potovala ta nomadska plemena. Nekateri so menili, da bodo izvor Romov razložili s preučevanjem zgodovine kovaštva. Izvedene so bile resnejše antropološke raziskave, kjer so raziskovalci primerjali obliko lobanje ter druge fizične lastnosti Romov s pripadniki različnih ljudstev. Spet drugi so izpraševali Rome o njihovi domovini, vendar niso dobili željenih odgovorov, saj sami niso vedeli ničesar o svoji preteklosti. Pripovedovali so le legende o dozdavnih prvotnih domovini. Vse te teorije in legende so vsebovale izročilo, da so romski predniki živeli v Egiptu, vendar so evropski učenjaki kmalu zavrnil Egipt kot domovino Romov.

Raziskovanja na osnovi jezikovnega gradiva so nakazala pravilno smer raziskav. Jezikoslovec Avgust Friedrich Pott je bil prvi, ki je znanstveno preučil romski jezik in na osnovi teh jezikovnih spoznanj ugotovil prvotno domovino Romov v Indiji. Raziskal je, da je romski jezik v osnovi enoten in da gre za enega od številnih mlajših indijskih dialektov. Naslednik Potovega dela je bil Franc Miklošič, svetovno znan lingvist slovenskega porekla. Utrjeval je znanje o Romih in raziskoval njihov odhod iz Indije. Na podlagi rezultatov svojih raziskav je prvotno domovino Romov določil še natančneje in sicer v skrajnem severozahodnem delu indijske mejne pokrajine, v dolini južnega Hindukuša (Štrukelj, 1980).

Indijski izvor Romov, o katerem ne dvomi več nihče med resnimi raziskovalci, potrjujejo tudi številne druge raziskave: etnografske, mitološke, sociološke, itd.

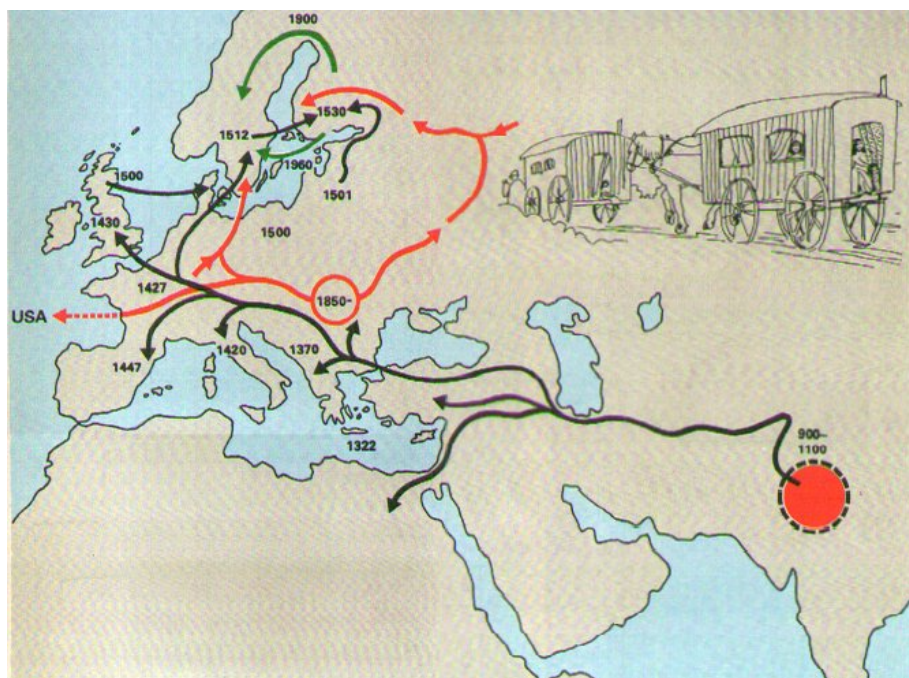
1.2. SELITVENI TOKOVI

Prav tako kakor domneve o prvotni domovini Romov, so nastala tudi ugibanja o začetkih izseljevanja na zahod. Še vedno ni povsem pojasnjeno kdaj in zakaj so začeli zapuščati svojo pradamovino pod himalajskim svetom, kaj jih je pognalo v selitvene valove po širni zemeljski obli.

Po mnenju mnogih raziskovalcev so se iz matične pokrajine Romi začeli izseljevati zaradi osvajalnih vojn na Indijo v devetem stoletju. Staroselci, med katerimi so bili najmnogičnejši prav Romi, so se pred barbarskimi pohodniki začeli seliti proti zahodu in s tem začeli svojo

večno selitveno pot, ki se je prevesila celo v današnji čas. V nekaj stoletjih so v posamičnih selitvenih tokovih in v prisilnem umikanju pred barbari prepotovali nad šest tisoč kilometrov. Dolgo časa so se zadrževali v puščavi Tar in nekateri avtorji menijo, da so tam upali, da se bodo še lahko vrnil. Ko so zapuščali puščavo nad Karačijem, so se ločili v dve veji. Ena skupina Romov naj bi šla v smeri Afganistan, Turkestan, Turkmenija do Kaspijskega jezera, kjer so se razdelili na dve skupini. Manjša skupina je nadaljevala pot proti Kavkazu, večina pa jih je odšla proti Armeniji in Turčiji. Druga veja je krenila dalje proti Osrednji Aziji, v Siriji pa se je razdelila v dve skupini. Prva skupina te veje je šla proti Turčiji, druga pa v Egipt in naprej proti obali Sredozemskega morja in čez Gibraltarsko ožino v Evropo (Šiftar, 1970: 12).

SLIKA 1.1: *Smeri selitev romskega ljudstva*

Vir: <http://www.vurdon.it/english.htm#history>

Romi so prišli domala v vse predele Evrope in danes živijo v bolj ali manj strnjenih romskih naseljih. Vzrok njihovega stalnega preseljevanja z vzhoda proti zahodu je bil nomadski način življenja, k temu pa je poleg socialno-kulturnih značilnosti dodatno pripomoglo nenehno preganjanje, zaradi katerega se, četudi bi to hoteli, nikjer niso mogli ustaliti. Zato Romi vse do danes živijo v dvojni socialno-kulturni stvarnosti, po eni strani ohranjajo tradicionalni način življenja, hkrati pa se prilagajajo razmeram v območjih, kjer se naseljujejo (Brizani-Traja, 2000).

1.3. IZVOR IMENA CIGAN OZIROMA ROM

Različica imena Cigan je razširjena skoraj v vseh evropskih jezikih. To ime so dobile indijske nomadske skupine verjetno že ob prihodu na evropska tla. Ker beseda Cigan ne obstaja v romskem jeziku, je očitno, da so jih tako poimenovali drugi. Izvor imena ni zanesljivo potrjen, predvideva pa se, da izhaja iz grške besede athinganos, ki pomeni nedotakljiv. Miklošič je po obsežni analizi grških in francoskih dokumentov v svojem delu zaključil, da so z Athingani označevali neko sekto, ki se je ukvarjala z vražarstvom. Pojavila se je v osrednji Aziji (Frigiji in Likaoniji) po letu 800 in še do Bizanca. Od tod naj bi ljudstvo Rom dobilo ime Cigan.

Miklošič tudi ugotavlja, da skoraj v vseh evropskih jezikih uporabljajo za ljudstvo Rom tako ali drugače spremenjeno besedo Cigan: turški- Čingane, italijanski- Zingaro, španski- Gitano, portugalski- Ciganos, bolgarski- Acigany, romunski- Tigan, madžarski- Czigany, češki- Cingan, poljski- Cygan, francoski- Tzigane, nemški- Zigeuner, angleški- Gypsy ipd. Poleg tega pa za Rome prebivalstvo uporablja še druga imena.

V naši govorici se je beseda cigan uporabljala za človeka, ki je lahkomiseln in sploh malopriden ter ima zbrane vse človeške slabosti. Naziv cigan še danes marsikje pomeni hudo žalitev človeka, ki še ni povsem našel svojega mesta, je sinonim za muzikanta in brezskrbno svobodno življenje, naziv za dobrega kovača in končno, že za nacionalno pripadnost ljudem, ki za sebe uporabljajo njim lasten naziv Rom.

Ime Rom se je začelo uveljavljati v novejšem času, predvsem zaradi negativnega prizvoka, ki ga vsebuje ime Cigan. Beseda Rom izhaja iz romskega jezika in pomeni človek in tudi mož (poročen), Romni – poročena ženska, Roma – ljudje. Na prvem svetovnem kongresu Romov, leta 1971, so ti sami sprejeli ime Rom – Roma, kot uradno ime za vse pripadnike tega naroda (Brizani-Traja, 2000).

2. ROMI V EVROPI

2.1. PRIHOD NA EVROPSKA TLA

Prvi Romi so v Evropo prišli ob koncu 11. stoletja, kar izpričuje ohranjena listina na gori Atos v Grčiji iz leta 1100. Nato so se neverjetno hitro razkropili po vsej Evropi. Evropa je v času, ko so prihajali Romi, doživljala velike spremembe in nemir, kar je bil eden od dejavnikov, ki je omogočal Romom, da so se tako hitro razkropili po Evropi in se kot nomadi ustalili po posameznih deželah. Šiftar (1970) navaja, da so se Romi v Evropi srečali s fevdalno družbeno ureditvijo oziroma njenim postopnim zatonom, z razvitimi mesti, trgovino in obrtjo ter z visoko stopnjo znanosti in umetnosti. Gre za obdobje po križarskih vojnah, obdobje propadanja viteštva in papeštva, obdobje, ko so se na prehodu iz naturalnega v denarno gospodarstvo pojavljale mase revežev in različnih brezdomcev, to je čas, ko se začne pojavljati verski fanatizem z oznanjanjem boja proti čarovnicam.

Na podlagi starih arhivskih virov – cerkvenih, sodnih, upravnih, deželnih in drugih – so raziskovalci našli različne informacije o pojavnosti Romov v posameznih krajih in deželah. Rome oziroma Cigane so Evropejci sprejemali z zelo mešanimi občutki. V začetku so jih v večini evropskih dežel sprejemali z veliko radovednostjo in dobrohotnim pomilovanjem. Evropski staroselci so v začetku menili, da so ti novi naseljenci le začasni prebivalci. Tako so se romski nomadi svobodni gibali, potovali iz kraja v kraj, kakor so bili do tedaj navajeni. Ker je bila v tem času Evropa že naseljena, je bilo tudi nemogoče misliti, da bi si Romi osnovali svojo državo, zato so ostali nomadsko ljudstvo. Prve skupine Romov so domačim prebivalcem pripovedovale anekdote o svoji skrivnostni zgodovini in poreklu. Evropejci so občudovali temnopolte ljudi z ogleno črnimi lasmi in očmi. V kraje, kamor so prihajali, so prinesli veliko svežine z glasbo, plesom, svobodnim življenjem in obrtjo, ki je drugi ljudje niso poznali. Romi so v Evropo prišli v skupinah, v katerih so jih v glavnem združevali določeni poklicni interesi. Bili so znani kot kovači, obdelovalci lesa, zdravilci živine, predvsem konj ter kot godbeniki, ženske pa so prerokovale usodo. Ob pojavu Romov v Evropi je pomembno poudariti, da je to ljudstvo prineslo na staro celino lastni jezik in značilno tradicionalno nomadsko kulturo. V posameznih deželah se je ta kultura različno ohranjala in razvijala, pa tudi izboljševala s privzetimi kulturnimi dosežki.

Kmalu pa so bili v večini evropskih dežel, kljub obrtnim veščinam, ki so jih prinesli s seboj, kot ljudje najnižjega sloja močno prezirani ter na različne načine, tudi najbolj grobo in kruto, preganjani. Posamezni vladarji, dežele in lokalne uprave so izdajali odredbe in predpise, ki so narekovali in dovoljevali njihovo preganjanje, družbeno izobčenje, zapiranje in druge oblike družbene degradacije. Odločbe so na primer narekovala, »da je treba Cigane žive sežigati in obešati, kjer koli jih najdejo...« (Uhlik, 1978, v Tancer, 1994: 48). Znan je tudi predpis, da so jim ob prvem prekršku najprej odrezali levo uho, ob drugem desno, potem je sledila smrt. Takšni in podobni pogromi so jih silili, da so se odrekli svojim navadam in običajem in so se trudili prikriti značilnosti svoje rase.

Ponekod po Evropi, zlasti na Balkanu, so bili Romi od 14. stoletja dalje dolgo časa v suženjstvu, ali pa so bili preganjani, tako da so se morali seliti iz dežele v deželo.

Prva vladarica, ki jih je skušala zaščititi je bila Marija Terezija v 18. stoletju ter kasneje njen naslednik Jožef II. Cesarica je obvezala zemljiško gospodo, da mora dati Ciganom stavbne parcele in nekaj zemlje, da se bodo mogli stalno naseliti. Vendar pa je postavila tudi celo vrsto pogojev in predpisov, ki so se izkazali prej slabost kot dobro za cigansko izročilo. Cigani so morali obdelovati zemljo, obiskovati šole, služiti vojsko, pozabiti na svoj materni jezik in se niso smeli ukvarjati z glasbo. Prepovedano jim je bilo ukvarjanje s svojo obrtjo, trgovanje s konji, niso smeli zapuščati svojih prebivališč ter niso se smeli ženiti med seboj. Na podlagi predpisa, so ciganskim družinam odvzemali otroke in jih oddajali posameznim družinam, da bi jih prevzgojile in usposobile za kmetovanje in obrt. Sposobni moški so morali iti v vojsko. Vsi navedeni ukrepi Marije Terezije in njenega sina so potisnili Rome še bolj v izolacijo. Z vsakim novim predpisom so drseli po družbeni lestvici navzdol in nikjer se niso počutili doma (Šiftar, 1970).

Kljub temu, da je Jožef II. sprva tovrstne ukrepe še poostril z namenom, da bi romski problem hitreje rešil, pa je kmalu spoznal, da tak način ne pelje do pričakovanega rezultata. Zato je po letu 1783 popustil pri urejevanju romskih problemov in tako so Romi lahko obnovili star način življenja.

Takoj po prvi svetovni vojni pa so se razmere za Rome ponovno zaostriale. Časopisi so pisali o napakah in negativnih dejanjih Romov. Velikokrat se jim je zgodila krivica, a tega niso mogli dokazati.

Čas druge svetovne vojne je bil najbolj krut višek vsega trpinčenja romskega ljudstva. V času nacizma so bili Romi skupaj z Judi soočeni s poskusom popolnega uničenja. V tem času je bilo samo v Nemčiji pomorjenih okoli pol milijona Romov. V celoti se številke vseh romskih žrtev nacizma gibljejo od milijona in pol do treh milijonov, mnogo jih je bilo preganjanih, zaprtih, za mnogimi se je izgubila sled (Brizani-Traja, 2000: 16).

Še na pragu 21. stoletja se je zgodilo veliko etnično »čiščenje« in eksodus Romov in sicer v vojni na Balkanu – na Hrvaškem, v Bosni in na Kosovu. V Bosni, kjer je v času federativne Jugoslavije živelo med tristo in petsto tisoč Romov, so bili mnogi pobiti skupaj z muslimani, veliko jih je končalo v taboriščih ali pa so bili pregnani in danes živijo kot begunci v tujih državah. Po podpisu mirovnega sporazuma pa so postali nezaželeni na celotnem ozemlju Bosne. Gre za skoraj pol milijona ljudi. Najnovejši genocid nad Romi je potekal od leta 1999 v jugoslovanski pokrajini Kosovo. Izpostavljeni so bili brezizhodni situaciji – znašli so se med dvema ognjema. Ocenjuje se, da jih je na tem območju živelo nekaj deset tisoč, danes pa jih je le še nekaj sto (Brizani-Traja, 2000: 16-17).

2.2. GEOGRAFSKA NASELJENOST

Pripadniki romske skupnosti živijo v vseh evropskih državah. Ocenjujejo, da danes živi v Evropi od 10 do 12 milijonov Romov. Težko pa je ugotoviti točno število. Vzrok za to je v še vedno prisotnem nomadskem načinu življenja, predvsem pa v tem, da se ob popisih prebivalstva vsi Romi ne opredeljujejo za pripadnike romske narodnosti.

Še danes težko razumemo, kako so se Romi lahko obdržali vse do danes, da niso izumrli, čeprav jim pripisujejo nekatera negativna obeležja:

- populacijska maloštevilnost,
- prostorska omejenost,
- brezdržavnost,
- šibka gospodarska zasnova,
- nerazvita in primitivna družbena struktura,
- družbena nedinamičnost,
- šibke družbene vezi, posebno novejše, so maloštevilne, tiste pa, ki se uveljavljajo, so izredno trajne in trdne,
- brezosebni stiki med Romi v posameznih izolatih,

- Romi se redko naslanjajo drug na drugega,
- eden drugemu redko pomagajo, razen v nesreči in bolezni,
- nimajo se radi,
- nimajo enotne vere,
- nimajo enotnega jezika,
- nimajo materinega jezika,
- nimajo svoje pisave,
- izgubili so svoje etnične oblike,
- obseg poklicev je omejen,
- izoliranost, omejen stik s svetom,
- pomik na družbeno margino.

(glej Zadavec, 1991: 78-79)

Večina Romov živi v vzhodni Evropi (8 milijonov), največ v Romuniji. Ostali pa živijo v državah Evropske zveze. Približno število vseh Romov na svetu je od 12 do 15 milijonov.

TABELA 2.1: Podatki o številu romskega prebivalstva v evropskih državah

Albanija	100.000 – 12.000	Luxemburg	100 - 200
Avstrija	15.000 – 20.000	Makedonija	150.000 – 200.000
Belgija	10.000 – 15.000	Moldavija	20.000 – 30.000
BiH	30.000 – 50.000	Nizozemska	35.000 – 40.000
Bolgarija	800.000 – 850.000	Norveška	500 – 1.000
Hrvaška	20.000 – 30.000	Poljska	50.000 – 70.000
Ciper	500 – 1.000	Portugalska	40.000 – 50.000
Češka	350.000 – 450.000	Romunija	2.300.000 – 3.000.000
Danska	2.000 – 3.000	Rusija	300.000 – 400.000
Estonija	1.000 – 2.000	Slovaška	500.000 – 550.000
Finska	7.000 – 10.000	Slovenija	8.000 – 10.000
Francija	300.000 – 380.000	Španija	700.000 – 800.000
Nemčija	90.000 – 150.000	Švedska	15.000 – 40.000
Grčija	150.000 – 200.000	Švica	8.000 – 20.000
Madžarska	500.000 – 600.000	Turčija	400.000 – 500.000
Irska	20.000 – 30.000	Ukrajina	50.000 – 60.000
Italija	100.000 – 120.000	Velika Britanija	100.000 – 150.000
Litva	3.000 – 4.000	Jugoslavija	400.000 – 500.000

Vir: Kalčina, L. (1999): str.117

Romska populacija, razkropljena po Evropi in drugod po svetu, je zelo heterogena. Ko so prihajali v različne pokrajine, so se neprestano prilagajali okolju in tam obstoječi kulturi ter se

tako na različnih območjih različno razvijali. Sposobnost prilagajanja okolju je bila od nekdanj nujnost za romsko ljudstvo, če so hoteli preživeti. Tako obstaja več različnih skupin Romov, ki govorijo zelo različna romska narečja, nekatere skupine pa niti romskega jezika ne poznajo več. Ugotovljeno je, da je romski jezik sprejemal tuje besede v lastni besedni zaklad na vseh potovanjih in v vseh časih.

Vsaka skupina ima tudi svoje običaje in verovanja. Nimajo torej neke univerzalne kulture, kljub temu pa gre pri vseh zaslediti attribute, ki so skupne vsem Romom: vdanost družini (ožji ali razširjeni), velika sposobnost prilagajanja spreminjajočim se pogojem in okolici, vera v »Del« (bog) in »beng« (hudič), *Romaniya*, določene romske norme in navade, ki pa variirajo od skupine do skupine. Integracija in asimilacija Romov v neromsko kulturo, kjer so se naselili, je pahnila številne romske običaje, navade, verovanja, jezikovne značilnosti in tradicijo v pozabo. Vse skupine nimajo niti skupne definicije kdo je Rom. Kar neka skupina obravnava kot pravo romsko, druga skupina tega ne priznava nujno. Nekega splošnega oziroma univerzalnega opisa Romov in njihove kulture torej ni moč podati.

Nekateri Romi so še vedno nomadi, drugi so začasno naseljeni, več jih je že stalno naseljenih. Živijo v ruralnih ali urbanih predelih. Nekatere romske skupine so v večini nepismene, druge skupine vsaj v osnovi obvladajo jezik države, kjer prebivajo.

Sodimo lahko, da današnja Evropa ni najbolj naklonjena romski skupnosti, saj ta še vedno sodi med eno najbolj diskriminiranih narodnih skupnosti. Čeprav je znano, da izvirajo iz Indije, nimajo svoje lastne domovine, na katero bi se sklicevali, nimajo lastne vlade, ki bi govorila v njihovem imenu in jih ščitila. Razmere, v katerih živijo današnji Romi v Evropi so si v mnogih pogledih podobne, v podrobnostih pa se razlikujejo glede na državo, v kateri živijo. Le v nekaj državah, kakor so Finska, Avstrija, Madžarska in Makedonija, so Romom priznali lastno individualnost – status etnične manjšine. V Sloveniji so opredeljeni kot etnična skupina.

V veliko primerih so kršene njihove osnovne človekove pravice. Novodobni rasizem se kaže v različnih oblikah. Veliko Romov se mora zaradi vojne na Balkanu ter vala rasizma in nasilja v srednji in vzhodni Evropi seliti iz kraja v kraj, veliko jih je brezdomcev, razseljenih oseb in bolnih. Primorani so, da zaprosijo za politični azil v državah evropske skupnosti, ki pa ga največkrat ne dobijo. Diskriminacija je občutna na različnih področjih – področje

izobraževanja, zaposlovanja, zdravstvenega varstva, v administrativnih in drugih uslugah. Zaradi številnih ekonomskih kriz v zahodni Evropi je nezaposlenost še posebej hudo prizadela romsko populacijo. Javno mnenje pogosto izraža nestrpnost ali sovraštvo do Romov, ali pa nenaklonjenost do njih izražajo posredno preko stereotipov. Nepravilne prezentacije Romov v popularnih medijih, knjigah, filmih in televiziji še dodatno prispevajo k ohranjanju negativnih stereotipov in karakteristik o Romih. To pa je na začetku 21. stoletja in v času splošnega uveljavljanja človekovih pravic in pravic narodnih skupnosti zaskrbljujoče. Po drugi strani pa se pri Romih pojavlja nova nacionalna zavest, ki pomeni nov korak k obrambi človekovih, državljskih in nacionalnih pravic Romov (Brizani-Traja, 2000).

2.3. PRAVNI POLOŽAJ

V vseh obdobjih in v vseh deželah, kamor jih je zanesla pot njihovega skrivnostnega potovanja, so Romi naleteli na vsesplošno nesprejemanje, zaničevanje, zavračanje, poniževanje. Soočali so se z veliko bedo, revščino, predsodki, množičnim iztrebljanjem, uničenjem in ubijanjem. Preganjali so jih domačini oziroma stalno naseljenci, lokalne oblasti, vladarji, policija in tudi cerkev. V vseh evropskih deželah je zakonodaja skozi vsa stoletja nihala od izključitve do prisilne vključitve te etnične skupine v družbo. Z izjemo kazenskega prava je romska manjšina šla vsa ta stoletja mimo vseh drugih področij prava, ki bi jih ščitila. Različne države so romsko etnično manjšino naredile prej za subjekte represije kot za subjekte urejanja. Tako je kazenska zakonodaja zahtevala javljanje policiji o Romih, zaničevali in poniževali so romske navade in običaje, za svoje vsakdanje dejavnosti in poklice so potrebovali nesmiselno dokumentacijo, predpisano je bilo izganjanje družin, katerih edini zločin je bil, da pripadajo romskemu ljudstvu. Skupaj s tisočimi mrtvimi je druga svetovna vojna zapustila jasno znamenje zgodovine, kako se rasizem začne in še zlasti, kako se konča.

Po drugi svetovni vojni so se pričele prebujati različne človekoljubne institucije, ki so vztrajale, da se etničnim manjšinam izkazuje novo spoštovanje. Tako obstaja že veliko deklaracij, resolucij in konvencij raznih organizacij kot so UNICEF, UNESCO, Svet Evrope, ipd., ki se ukvarjajo s položajem – pravnim statusom, izobraževanjem, jezikom, socialnim položajem, diskriminacijo, itn. – romske populacije. Mednarodnopravno varstvo človekovih pravic, nediskriminacija in možnosti nadzora mednarodne skupnosti nad uresničevanjem ravni človekovih pravic so postala tista načela, ki so postopoma spreminjala razmerje med posameznikom in državo, v cilju uresničevanja človekovih pravic.

Organizacija Združenih narodov je leta 1948 osnovala Splošno deklaracijo človekovih pravic, kjer sicer Romi ali druge narodne manjšine niso posebej obravnavane, vendar je listina zasnovana tako, da ščiti pravice prav vsakega posameznika in s tem tudi pravice etničnih manjšin. Deklaracija namreč zahteva dosledno spoštovanje načel o prepovedi diskriminacije, ki temelji na rasi, narodnostnem ali etničnem poreklu, ter spoštovanje človekovih pravic vsakega posameznika, ne glede na raso, spol, vero, jezik, narodno ali etnično poreklo.

S prepovedjo rasne diskriminacije se posebej ukvarja Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. Po tej konvenciji pomeni izraz »rasna diskriminacija« kakršnokoli razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti na temelju rase, barve kože, narodnega porekla ali etničnega izvora (Človekove pravice, 1988, v Klopčič, 1991).

Prvo sklicevanje na romsko vprašanje v dokumentih Združenih narodov je resolucija, sprejeta 1977, kjer OZN poziva države, ki imajo na svojih območjih Rome, da jim nudijo vse pravice, uveljavljene za ostale prebivalce v državah, kjer do sedaj niso tako storili. Leta 1992 je Komisija za človekove pravice sprejela resolucijo imenovano »Zaščita romskega ljudstva«, s katero se OZN posebej posveča romski problematiki (Kalčina, 1999).

Ena izmed evropskih regionalnih organizacij, ki je najbolj znana prav zaradi varstva človekovih pravic, je Svet Evrope. Izmed številnih pravnih instrumentov Sveta Evrope naj omenim le pomembnejša besedila, ki obravnavajo izključno romske skupnosti in so posebej sprejeta z namenom, da bi bilo odpravljeno rasno razlikovanje ali nestrpnost do Romov.

Leta 1969 je Parlamentarna skupščina sprejela Priporočilo 563/1969 o položaju Romov in drugih romarjev po Evropi. Leta 1975 je bila sprejeta Resolucija (75)13, ki obravnava socialni položaj nomadov v Evropi. Vlade so bile pozvane, da pripomorejo k preprečevanju kakršnekoli oblike diskriminacije zaradi kulturne identitete Romov ter da privolijo, da nomadi taborijo v krajih znotraj držav, se izobražujejo in so deležni dejavnosti zdravstvene in socialne varnosti (Kalčina, 1999).

Resolucija 125 (1981) govori o vlogi in odgovornosti lokalnih in regionalnih organov oblasti v zvezi s kulturnimi in socialnimi problemi prebivalcev nomadskega porekla. Predlagano je bilo, da se sestavi pravni instrument, ki bi nomadam jamčil, da lahko potujejo po vseh državah članicah. Predlagano je bilo tudi, da se v Svet Evrope imenuje romskega posrednika.

Veliko pobud je bilo tudi na področju vzgoje in izobraževanja romskih otrok, ki naj bi se jim omogočilo šolanje tudi v romskem jeziku (prav tam).

Leta 1990 in 1992 je bilo sprejetih še več priporočil in sklepov Sveta Evrope o pravicah manjšin. Zlasti pomembno pa je Priporočilo 1203 Parlamentarne skupščine o položaju Romov v Evropi iz leta 1993, ki Odboru ministrov priporoča, da prevzame iniciativo pri sodelovanju z lokalno in regionalno upravo na področju kulture, izobraževanja, informacij, enakih pravic in vsakodnevnega življenja (prav tam).

Podobno je Vrh predsednikov držav in vlad Sveta Evrope, leta 1993, Odboru ministrov naročil, naj imenuje Začasni odbor za zaščito narodnih manjšin (CAHMIN). Le-ta naj sestavi sporazum o načelih, ki naj bi jih spoštovale države članice, da bi zagotavljale zaščito narodnih manjšin. Odbor je uspešno pričel z delom in 1995 sprejel Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin (prav tam).

Kot pomembnejša pravna dokumenta v zadnjem času, ki posegata na področje vzgoje in izobraževanja Romov, velja omeniti Priporočilo o izobraževanju romskih otrok v Evropi (februar 2000) ter oktobra 2002 sprejeto Priporočilo o izobraževanju za demokratično državljanstvo.

Svet Evrope je tako predložil veliko pravnih dokumentov, katerih učinkovitost pa bo predvsem odvisna od tega, ali jih bodo pristojni organi uporabljali, in še zlasti od tega, kako se bo odločalo Evropsko sodišče za človekove pravice.

V času, ko Slovenija vstopa v Evropsko unijo, so za nas aktualni pravni instrumenti, ki so veljavni za vse pripadnike Evropske unije. Veliko je določil iz področja človekovih pravic. Tako so Evropski Svet, Komisija, Parlament in predstavniki držav članic leta 1986 sprejeli Skupno deklaracijo proti rasizmu in ksenofobiji. Deklaracija o temeljnih pravicah in svoboščinah iz leta 1989 opisuje osnovna načela za pravično skupnost, ki temelji na spoštovanju osebnega dostojanstva in temeljnih pravic. Pomembna je še Resolucija o rasizmu in ksenofobiji, ki ga je Maastrichtski Evropski svet sprejel konec leta 1991 (prav tam).

Evropska unija pa je sprejela tudi več pomembnih pravnih dokumentov, ki se nanašajo na romsko vprašanje, z namenom zaščititi izobraževanje in kulturo.

Resolucija o izobraževanju otrok staršev brez stalnega bivališča iz leta 1984 predvideva ukrepe za zagotovitev ustreznega izobraževanja za te otroke. Resolucija o položaju Romov v Skupnosti iz istega leta državam članicam priporoča, da usklajujejo dejavnosti, Komisija pa naj sestavi programe s ciljem izboljšati položaj Romov, ne da bi ogrožali njihove kulturne vrednote (prav tam).

Pomembna je Resolucija o šolanju otrok Romov in popotnikov iz leta 1989. Oblikovali so predloge za različne vzgojno-izobraževalne ukrepe, najpomembnejše pa je to, da celotno besedilo pomeni priznavanje romske kulture in jezika in ponovno poudarja potrebo po spoštovanju le-teh. Na podlagi te resolucije so bili v različnih državah članicah financirani številni skupni projekti in dejavnosti (prav tam).

Resolucija Evropskega parlamenta o položaju Romov v Evropski Uniji iz leta 1994 zajema različna področja – odpravlja naj se ovire pri šolanju otrok Romov, zagotavlja naj se ekonomsko, socialno in politično vključevanje Romov v družbo, spodbuja se razvoj in povezovanje romskih organizacij, opozarja romske državljane na pravico, da se obrnejo na Evropski parlament, če menijo, da so žrtve rasističnega obnašanja, in podobno (prav tam).

Na področje vzgoje in izobraževanja posega še Memorandum o vseživljenjskem učenju iz oktobra 2000 ter Making a European Area of Lifelong Learning a Reality iz novembra 2001 (Barle Lakota in drugi, 2004).

2.4. ROMSKA PARTICIPACIJA

Pomembna prelomnica v življenju Romov je leto 1971, ko so v Londonu organizirali prvi svetovni kongres Romov. Svet so opozorili nase in pokazali na probleme, ki so rešljivi le s pomočjo celotne svetovne skupnosti OZN. Na kongresu je bila ustanovljena Mednarodna romska organizacija, sprejeta zastava in grb, in bilo je sklenjeno, da se poenoti uporaba poimenovanja njihovih pripadnikov z Rom, Romi. Osmi april so določili za mednarodni dan Romov.

SLIKA 2.2.: Romska zastava

Modra barva v zastavi pomeni prostranstvo in zelena pomeni gozd, naravo. Sredi zastave je kolo s 16 prečniki, ki predstavlja njihovo neukrotljivo naravo – brezdomcev, večnih popotnikov, odkar so zapustili svojo pradomovino v Indiji.

Na prvem svetovnem kongresu Romov so sprejeli tudi svojo himno.

UPRÉ ROMÁ

*Djelém djelém lungóne droméntsá,
Maladilé m baxtalé Rroméntsá.
Ah, Rromalé, katár tumén avén,
E tsahréntsá, baxtalé droméntsá.
Ah, Rromalé,
Ah, Chavalé.
Vi man sasí ekh barí familija,
Mudardá la e Kalí Legija;
Avén mántsá sa e lumnjatse Rromá
Kaj phutajlé e rromané droméntsá.
Ake vrjáma, ushtí Rromá akaná,
Amén xudása mishtó kaj kerása.
Ah, Rromalé,
Ah, Chavalé.*

STAND UP, ROMA

*I have traveled far over long roads,
And I have met happy Roma.
Oh, Roma from wherever you come,
With your tents
Along fortunate byways,
Oh, Roma,
Oh, Romani youth,
I too once had a big family,
But the Black Legion murdered them;
Come with me, all Roma of the world
To where the Romani roads have opened.
Now is the time, stand up Roma.
We shall succeed where
We make the effort,
Oh, Roma,
Oh, Romani youth.*

Spoznali so in doumeli, da si bodo svetlejšo prihodnost izbojevali le z lastno zavzetostjo in v združevanju lastnih sil. Zadnjih nekaj let je romska problematika našla mesto v številnih vladnih in nevladnih organizacijah po svetu. Z usklajenimi nastopi pred svetom so doslej prodrli tako v OZN, Unesco in v Evropski Uniji, kjer so včasih na dnevnem redu tudi njihovi problemi in zahteve. K problematiki pristopajo na ekonomski, socialni, politični, kulturni in mnoge druge načine, v želji izboljšati življenjski standard Romov, krepiti njihovo kulturno identiteto, doseči pravičnejšo socialno politiko in vzpodbujati Rome k večji participativnosti. Naj omenim še svetovno znano organizacijo Patrin, največjo organizacijo, ki se ukvarja z romsko kulturo in zgodovino ter si nenehno prizadeva za svobodo vseh Romov in ohranitev njihovega ponosa. Je hkrati tudi izčrpen informacijski center za romsko kulturo, socialna vprašanja in tekočo problematiko.

3. ROMI V SLOVENIJI

Opisani prikaz evropskih razmer za etnično skupino Romov je v veliki meri primerljiv s slovenskimi razmerami. Tudi tu so bili Romi vse od prihoda na slovenska tla zaznamovani kot drugačni, saj se je njihova kultura in poseben način življenja močno razlikoval od slovenskega. Pogosto so bili preganjani, zasmehovani in kot posledica tega še danes odrinjeni na rob družbe. S svojim življenjem so se vrinili v življenje slovenskega naroda in odprli nova socialna in genetska vprašanja. Vplivali so na okolico in od nje prevzemali posamezne besede, vero, običaje in deloma tudi navade, ki so jih pociganili, ostali pa so še vedno izolirani Romi, kot se nazivajo sami.

Še danes nosijo Romi v Sloveniji oznako drugačnosti, marginaliziranosti, kar bom skušala prikazati tudi s predstavitvijo njihovega statusa in življenjskih razmer v katerih živijo. Pri tem je pomembno poznati tudi njihovo preteklost, ki jih je oblikovala vse do danes. Slovenska družba jih odrinja na rob družbe, od koder se le stežka dvigajo. Želim prikazati, da za takšno stanje niso krivi le sami, njihovo stanje je pogojeno z zgodovino, izkušnjami, odnosom domačinov in možnostmi, ki so jim bile dane.

3.1. PRIHOD NA SLOVENSKA TLA IN NASELITEV

Domnevamo, da so se prvi Romi naselili v Sloveniji v 14. stoletju, o čemer priča najstarejši pisni vir iz leta 1387 v zagrebški škofijski sodni kroniki, ki omenja Cigana iz Ljubljane (Brizani-Traja, 2000: 12). Najstarejše doslej znane arhivske listine v Sloveniji pa izvirajo iz 15. in 16. stoletja. V njih je zapisano ime Cigan in njegov kovaški poklic, ki so ga opravljali prvi romski naseljenci pri nas. Vse te omembe so izredno pomembne, saj dokazujejo navzočnost prvih romskih družin na območju Slovenije. Iz 17. stoletja imamo ohranjene že natančnejše zapise v sodnih listinah, odredbah in okrožnicah, ki so obravnavale in urejevale problematiko Romov v Sloveniji. V 18. stoletju so takšne arhivske listine zelo številne, predvsem pa so pomembni podatki v matičnih knjigah. V tem stoletju so vse evropske oblasti strogo obravnavale romsko populacijo, jo preganjale in prepovedovale potovanja iz kraja v kraj. Na osnovi odredb tedanje oblasti so začeli preganjati tudi Rome na slovenskem ozemlju (Štrukelj, 1991).

Romi v Slovenijo niso prišli naenkrat in samo z ene strani. Naseljevanje Romov na slovensko ozemlje je skozi daljše obdobje potekalo v treh smereh: iz smeri Hrvaške – današnji dolenski Romi, iz Madžarske – današnji prekmurski Romi in iz smeri nemških dežel – današnji gorenjski Romi ali Sinti. Smeri selitev nam nakazuje tudi današnja naselitev romskih skupin, saj so ostali v bližini meja, od koder so prišli.

Na slovensko ozemlje so se Romi naseljevali v manjših skupinah, v okviru rodovnih družin. Vse do 18. stoletja so bili po načinu življenja nomadi. Z začetkom 18. stoletja pa govorimo o prvih stalnih naselitvah posameznih romskih skupin na slovenskem ozemlju (Brizani-Traja, 2000: 12).

V začetku so oblasti vprašanje naseljevanja Romov na slovenskem ozemlju reševali nenačrtno in nepremišljeno. Izdajali so razne odredbe, ki pa so še bolj zaostrele odnose med domačini in Romi. Te uradne listine so vsebovale prepovedi in opozorila, da Cigani ne smejo nenehno potovati, imeli so jih za ogleduhe, tatove in roparje; bili so vsepovsod preganjani, z njimi so pogosto fizično obračunali. Take označbe Romov v tedanji evropski družbi so povzročile, da so bili uvrščeni med ljudi, ki so imeli najnižjo družbeno raven (Štrukelj, 1980). V sredini 18. stoletja je avstroogrška cesarica Marija Terezija z množico ukrepov in odredb želela doseči zakonsko asimilacijo Romov v večinsko prebivalstvo. Napravila je enega prvih poskusov, da bi Rome naselila in zaposlila v svoji državi. Odrejeno je bilo, da morajo zemljiški gospodje Rome zaposliti in jim dati nekaj zemlje za obdelovanje in za postavitev hiše. Vendar so temu sledile tudi številne prepovedi, ki so bili za Rome zelo neugodni, kot je na primer prepoved nomadskega načina življenja, prepoved opravljanja romskih tradicionalnih poklicev, prepoved uporabe romskega jezika, prepoved medsebojnih porok, odvzem in prevzgoja njihovih otrok, in podobno. Imenovali naj bi se »novi naseljenci«. Omenjeni ukrepi zato niso bili uspešni, kot je bilo predvideno. Kasneje je Jožef II. nekoliko popustil glede Romov, zato pa so ti spet začeli živeti, kakor so bili navajeni pred tem. V 19. stoletju so k obravnavi ciganske problematike pristopili resneje, dobili so določene pravice (Brizani-Traja, 2000).

V Sloveniji se je stalno naselilo razmeroma malo Romov. Razprostranjenost romskih skupin v Sloveniji kaže značilno izbiro krajev, pogojeno že v preteklosti. Romske skupine so ostale v tistih krajih naše dežele, ki so blizu sosednjih pokrajin in držav s številnejšim romskim prebivalstvom. Najbolj pogosto so se naseljevali:

- ob državni meji z Avstrijo in Madžarsko,

- v bližini večjih mest (Murska Sobota, Lendava),
- ob reki Lendavi, potokih, gramoznicah,
- na obrobjih vasi in naselij,
- v zavetju gozdov,
- raje so se naselili v vaseh, kjer so živeli Židje,
- prednost so dajali versko mešanim vasem,
- izogibali so se izrazito katoliških vasi,
- izogibali so se vasi, kjer je bila vojska ali policija.

(glej Zadavec, 1991: 78)

Romi so se nato začeli hitro množiti. Preživljali so se s prosjačenjem, zdravljenjem ter s priložnostnimi poklici, ki so jim zagotavljali obstoj.

3.2. ROMSKI TRADICIONALNI POKLICI

»S stalno naselitvijo romskih družin na določenem kraju in v naselju se začne postopoma spreminjati tudi način njihovega življenja in preživljanja. To je prehod od preživljanja z zbiranjem hrane s prosjačenjem v življenje, v katerem je obstoj vedno bolj odvisen le od delovnih rok.« (Šiftar, 1970: 120)

V preteklosti so se namreč mnogi Romi preživljali s prosjačenjem, s tatvinami, ko so v glavnem ženske spravljale v promet ukradeno blago, s tatvinami poljskih pridelkov po njivah in kuriva po gozdovih, preživljali pa so se tudi z mrhovino. Prehod od takega načina preživljanja pa do obče kulturnega življenja je dolg in težaven proces, ki je odvisen od splošnega ekonomskega razvoja, od konkretnih razmer v kraju in v neposrednem romskem okolju, od splošne kulturne rasti Romov in od celotnega družbenega razvoja, predvsem pa od tega, kako razvoju Romov sledi in kako jih sprejema prebivalstvo območja, na katerem so romska naselja (Šiftar, 1970: 120-121).

Vendar beračenje še zdaleč ni bil edini vir dohodkov Romov v preteklosti. Opravljali so različne tradicionalno romske poklice, predvsem gre za obrtne dejavnosti, ki so bile preproste in niso zahtevale posebnega znanja.

Tako je pri evropskih, kot tudi slovenskih Romih, zelo pomembna kovaška obrt, saj jo je moč zaslediti že od vsega začetka, odkar so se ti naseljenci pojavili na naši celini. Predvsem v 19. in na začetku 20. stoletja so bile na Dolenjskem in v Beli krajini številne družine Romov kovačev. Na obrobju skoraj vsake vasi je bil naseljen kovač Rom, ki je zadovoljeval vse potrebe tedanjih kmečkih gospodarjev, ki niso bili preveč zahtevni in natančni. Poleg podkovanja konj so kovači popravljali in izdelovali različna kmečka orodja, pri tem pa so uporabljali zgolj najpreprostejše orodje (Štrukelj, 1980).

Pogosti poklici med Romi so bili tudi brusarji in dežnikarji. Njihovo delo je bilo združeno s potovanji po bližnjih in daljnih krajih. Po vaseh so težko pričakovali romskega brusarja, nekateri vaščani so mu kar sami prinašali izrabljene nože, škarje, britve ter polomljene dežnike. Ta brusar je poleg tega tudi popravjal in krpal kuhinjsko posodo (prav tam).

Ena poklicna skupina Romov so svedrarji, izdelki katerih so svedri raznih velikosti.

Med poklici, ki so jih opravljal zlasti prekmurski Romi, je tudi mazanje blatnih sten pri preprostih lesenih hišah. Prekmurski kmečki ljudje so za to delo redno najemali Rome, tako da so le-ti včasih kar težko opravili vsa naročena dela v dogovorjenem času.

Druga obrtna dejavnost je prekupčevanje in zdravljenje konj. Konj je imel zelo pomembno vlogo v njihovem življenju, kar je povezano predvsem z nomadskim načinom življenja. Ker so bili izredni poznavalci konj, so poznali vrsto trikov, s katerimi so večje pozdravili in usposobili stare, bolne in mršave konje ter jih nerazpoznavne prodajali na sejmih za višjo ceno (Brizani-Traja, 2000).

Znani so bili tudi kot zdravilci in vrači, ki so bili pogosto iskani med neromskim prebivalstvom. Z zdravljenjem so se ukvarjale predvsem starejše ženske, ki so pri svojem delu uporabljale številne naravne elemente, mineralne snovi, rastline ter živali, v katerih magično in zdravilno moč so verjeli. Poznali so tudi vrsto zdravilnih zelišč, ki so jih uporabljali za preprečevanje bolezni (prav tam).

Ročno drobljenje kamenja v kamnolomu ali na cesti ter pripravljanje gramoza je delo, ki ga je opravljala vsa družina. Potovali so iz kraja v kraj in prevzemali delo. Zato je taka družina

potovala z vozom, na katerem je imela vse premoženje. Ti Romi so veliko zaslužili (Štrukelj, 1980).

Bili so tudi zelo spretni in hitri pletarji. Pletli so razne košare, pehare, metle iz vrbovih šib in podobno, kar je potrebovalo okoliško kmečko prebivalstvo.

Že od nekdaj so zlasti ženske opravljale poklice, kot je napovedovanje prihodnosti s pomočjo črne magije, kart, fižola ali dlani, odstranjevale so uroke in podobno. Zaradi tovrstnih poklicev se je pogosto dogajalo, da so jih državne ali cerkvene oblasti preganjale (Brizani-Traja, 2000).

Veliko Romov se je ukvarjalo še z zabavnimi igrami na sejmi in v bližini mest. Bili so dreserji živali ter dobri glasbeniki in zabavljači (cirkusantje, akrobati).

3.3. PRILAGAJANJE SODOBNEMU ŽIVLJENJU

»Večje spremembe v vsakdanjem življenju Romov v Sloveniji so se začele pojavljati po drugi svetovni vojni, posebno v najnovejši preteklosti. Zvečine je spremenjeni način življenja teh ljudi povezan s splošnim gospodarskim napredkom pri nas.« (Štrukelj, 1980: 275)

Z gospodarskim razvojem in uvajanjem industrijskih strojev je romska delovna sila postala odvečna. Obrti, s katerimi so se preživljali Romi, so počasi potonile v pozabo. Z razvojem industrije so tudi Rome začeli zaposlovati v velikih podjetjih, kar pa za njih ni bila najugodnejša rešitev. V sodobnem sistemu dela, ki je v marsičem drugačna od tradicionalnega, se Romi le stežka prilagajajo in integrirajo. Niso bili navajeni na delo v zaprtem prostoru, hitremu tempu, bili so telesno manj razviti, neodporni proti različnim boleznim, zato so delo množično zapuščali. K temu pa so pripomogli tudi sodelavci, ki so Rome odklanjali in jih zasmehovali.

Preučevanja naših romskih družin v novejši preteklosti so pokazala, kako se postopno prilagajajo sodobnemu življenju. Na osnovi teh ugotovitev Štrukljeva (1980: 277) razvršča Rome takole:

- ❖ Polnomadske družine, ki ne živijo stalno na enem kraju, so še na Dolenjskem, Gorenjskem in tudi v Prekmurju. V teh družinah so le nekateri zaposleni. Moški še

vedno ohranjajo nekatere tradicionalne romske obrti, zbirajo staro železje in druge kovine, ženske teh družin pa nabirajo poleti zdravilna zelišča in gozdne sadeže, vedežujejo in tudi še prosijo.

- ❖ Po načinu preživljanja imamo v vseh romskih naseljih družine, katerih dohodek je samo socialna podpora. Take družine imajo le starejše člane ali težke bolnike.
- ❖ Mali poljedelci so vaški romski naseljenci, ki se nekoliko ukvarjajo z obdelovanjem lastne ali najete zemlje.
- ❖ Kvalificirani ali nekvalificirani delavci Romi, ki so zaposleni v delovnih organizacijah združenega dela.
- ❖ Posamezni izobraženci raznih poklicev, ki so zaposleni v večjih krajih ali v mestih.

Prilagajanje sodobnemu življenju pa ni očitno le na poklicnem področju, temveč se pomembno odraža tudi v njihovi stanovanjski kulturi. Štrukljeva (1991) ugotavlja, da se romska naselja nenehno spreminjajo – nekatera se povečujejo, druga zmanjšujejo, nastajajo tudi nova, skratka življenjski prostor naših Romov še ni dokončno oblikovan. Stanovanjska kultura Romov pri nas zajema različne oblike bivališč. Tako je ena od oblik prebivališč šotor, zlasti trikotni šotor s pravokotno osnovo, ki je najbolj razširjen pri dolenjski skupini Romov, zlasti pri tistih, ki spreminjajo kraj in se občasno selijo po pokrajini. Značilno bivališče gorenjskih sintov je bil vagon, ki je včasih pomenil že pravo premoženje. Sodobnejša oblika prebivališč je baraka, ki pomeni skromen in preprost dom, ima pa že stalno mesto. Veliko današnjih Romov živi že v zidanih hišah, kar kaže na razvoj stanovanjske kulture pri vseh treh romskih skupinah v Sloveniji. Številne zidane domove vidimo v Prekmurju, kar kaže na dober zaslužek zaposlenih Romov v tujini. Nekatero romsko družino v mestih ali večjih krajih pa živijo v sodobnih stanovanjih.

3.4. DEMOGRAFSKE IN STATUSNE ZNAČILNOSTI DANAŠNJIH ROMOV

Romi danes živijo na treh geografskih območjih Slovenije: v Prekmurju, kjer jih živi več kot polovica, na Dolenjskem z Belo Krajino in manjša skupina na Gorenjskem. Tako imamo tri skupine – prekmurske, dolenjske in gorenjske Rome, vsaka od teh skupin pa govori lastno romsko narečje. Na območju večjih mestnih središč, predvsem Ljubljane, Maribora in Velenja, živijo priseljeni Romi, ki so se v zadnjih dveh desetletjih priselili iz nekdanjih jugoslovanskih republik. V tem primeru govorimo o neavtohtoni romski skupnosti.

Natančnih podatkov o številu Romov v Sloveniji ni, saj se jih ob popisu prebivalstva le malo opredeli za romsko narodnost. Neradi se vpisujejo v registre ali se izrekajo o narodni pripadnosti, saj so prepričani, da se te evidence uporabljajo edino za namene represivne in diskriminacijske zakonodaje. Na podlagi ocen centrov za socialno delo in šol z območij, kjer živijo Romi, lahko predvidevamo, da živi v Sloveniji med 7.000 in 12.000 Romov, po ocenah v dokumentih Evropske Unije 6.500 – 10.000 (nav. v Barle Lakota, 2004: 8), torej do okrog 0,5 % celotne populacije, po uradnih podatkih zadnjega popisa prebivalstva iz leta 2002 pa precej manj, in sicer 3.246 ali 0,2 % .

TABELA 3.1: *Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002*

LETO	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Število Romov	1.663	158	951	1.393	2.259	3.246
% v populaciji	0,12	0,01	0,06	0,08	0,12	0,17

TABELA 3.2: *Romsko prebivalstvo po slovenskih regijah, popis 2002*

SLOVENIJA	3.246
Gorenjska	49
Goriška	14
Jugovzhodna Slovenija	1074
Koroška	3
Notranjsko-kraška	4
Obalno-kraška	6
Osrednjeslovenska	262
Podravska	712
Pomurska	989
Savinjska	40
Spodnjeposavska	79
Zasavska	14

Posameznik se ni dolžan izreči glede narodne/etnične pripadnosti. V popisu prebivalstva leta 2002 se kar 48.588 oseb ni želelo opredeliti glede narodne pripadnosti. Med neopredeljenimi je po vsej verjetnosti tudi veliko Romov, veliko pa je tudi takih Romov, ki se glede narodne pripadnosti opredeljujejo za Slovence.

V popisu prebivalstva se sprašuje tudi po maternem jeziku. »Materni jezik je jezik, ki se ga je oseba naučila v zgodnjem otroštvu v krogu družine oziroma drugem primarnem okolju.«

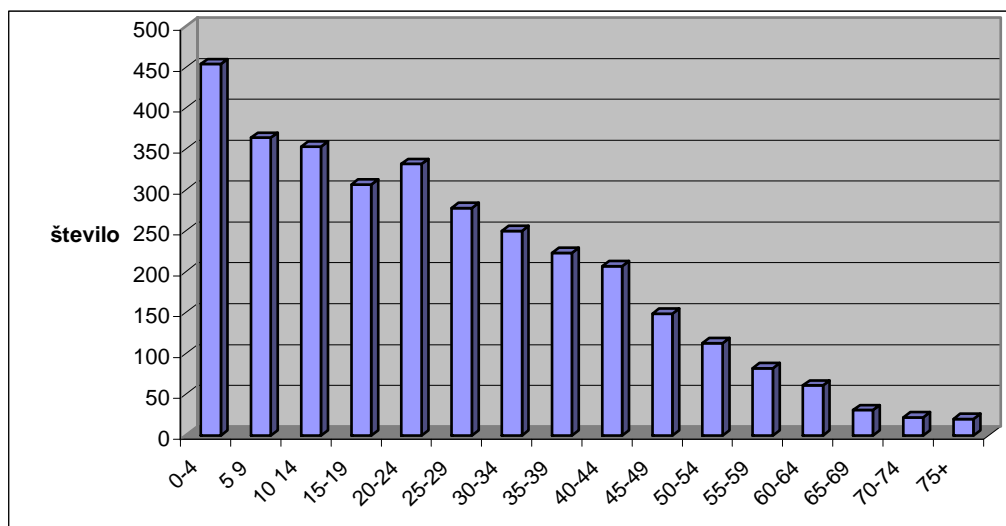
(Statistične informacije, št.92/2003) Po popisu prebivalstva Slovenije 2002 je romski jezik 3.834 osebam materni jezik, 1.630 oseb pa je izjavilo, da romščino uporablja v vsakdanjem življenju kot pogovorni jezik.

TABELA 3.3: Prebivalstvo po maternem jeziku, Slovenija, popisa 1991 in 2002

LETO	1991	2002
Število romsko govorečih	2752	3834
% romsko govorečih	0,1	0,2

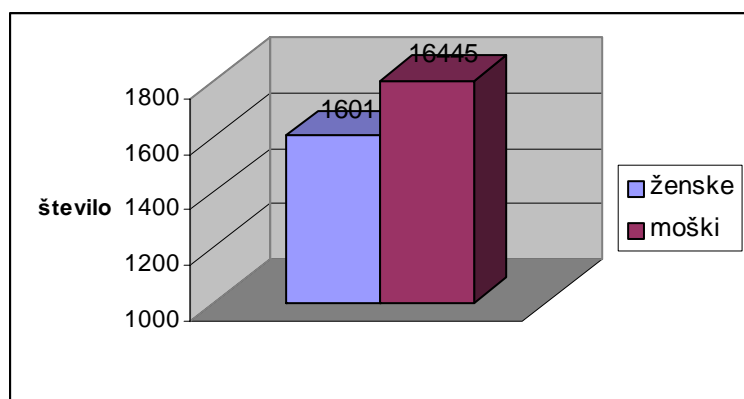
Skoraj polovica vseh Romov v Sloveniji je starih do 18 let, delež starejših od 65 let pa je bistveno nižji kot pri slovenskem prebivalstvu. Iz tega je razvidno, da so Romi mlado prebivalstvo, z majhnim odstotkom ostarelih.

GRAF 3.4: Starostna struktura romskega prebivalstva, popis 2002

Prevladuje starostna skupina v produktivni dobi življenja. Število romskega prebivalstva rahlo narašča, vendar to naraščanje v zadnjih letih ni bistveno, medtem ko se število družinskih članov postopoma zmanjšuje. Danes povprečna romska družina šteje le še 4 do 5 članov. Hkrati pa nam podatek o deležu starejših od 65 let potrjuje, da je življenjska doba Romov bistveno krajša od preostalega prebivalstva. Značilna je zgodnja izčrpanost, na kar vpliva način življenja, pogosto bolevanje in neustrezno zdravljenje. Večina vseh starejših Romov živi v Prekmurju, kjer imajo bolj urejene življenjske razmere ter boljši socialni in družbeni status (Komac, 1999).

GRAF 3.5: Spolna struktura romskega prebivalstva v Republiki Sloveniji, popis 2002

Kot sem že omenila, pa popisi prebivalstva niso zanesljivi za prikaz dejanske slike o številu in položaju Romov. Ocene centrov za socialno delo so bolj zanesljivi, saj podatke pridobijo na osnovi zahtevkov za različne oblike socialne pomoči.

Med Romi v Sloveniji so velike razlike, ki temeljijo na različnem načinu življenja in tradiciji, predvsem pa na stopnji socializacije in vključenosti v okolje. Nekateri Romi so se že v veliki meri integrirali v okolje in se približali načinu življenja večinskega prebivalstva, večina pa še vedno živi na robu družbe v bednih življenjskih razmerah in v skladu s svojo tradicijo. Višja stopnja integracije in boljše življenjske razmere so značilne za Prekmurje. Nanjo sta in še vplivata daljša tradicija poselitve in sprejemljivejši odnos okolja. Dolenjski Romi pa so večinoma ohranili še polnomadski način življenja. V poletnih mesecih se selijo po dolini Krke, kjer nabirajo zdravilna zelišča, gobe in odpadne surovine in jih večinoma tudi prodajo, jeseni pa se vračajo v svoje izolate (Kraševc-Ravnik, 1996: 131-132).

3.4.1. Ekonomski položaj

Ekonomski položaj Romov je izredno težaven na vseh območjih, kjer so naseljeni. Romi predstavljajo eno najtežje zaposljivih skupin v Sloveniji zaradi različnih razlogov: slabe delovne navade, nizka izobrazbena struktura, visoka stopnja fluktuacije, slabo zdravstveno stanje in slaba fizična zmogljivost, negativni odnosi in predsodki delodajalcev do Romov, ipd. Winkler (1999) navaja raziskavo, ki je bila opravljena na območjih, kjer je največja koncentracija romskega prebivalstva, z namenom ugotoviti s kakšnimi sredstvi se preživlja romsko prebivalstvo. Le 13 % delovno aktivnih Romov je redno zaposlenih, od tega največji delež pripada Prekmurju, kjer jih določena podjetja že pogumno zaposlujejo, hkrati pa se

prekmurski Romi množično zaposlujejo v tujini, zlasti v bližnji Avstriji. S tem so si zagotovili bistveno boljši ekonomski in socialni položaj in se v veliki meri vključili v okolje. 25 % se jih preživlja s priložnostnimi deli ali sezonsko zaposlitvijo (obiranje sadja, sečnja v gozdovih, pomoč kmetom pri kmečkih opravilih itd.), 41 % anketiranih se jih občasno ukvarja z nabiranjem zelišč, gozdnih sadežev, različnih surovin in odpadnega materiala za prodajo, kar 74 % pa se jih preživlja s pomočjo različnih oblik državne pomoči (pomoč za brezposelnost, socialna pomoč, otroški in denarni dodatki, ter tudi pomoč v obliki obleke in obutve organizirana preko Rdečega križa, Karitasa in drugih podobnih organizacij). Nekateri Romi se še vedno preživljajo na družbeno nesprejemljive načine (prekupčevanje z avtomobili in konji, v zadnjem času pa je močno v porastu prekupčevanje z orožjem in drogo). Najpogostejši in najzanesljivejši vir preživljanja je torej za večino družin socialna pomoč, ki jim pripada v skladu z veljavnimi predpisi, žal pa taka pomoč včasih tudi demotivira njihova lastna prizadevanja za zaposlitev, saj jim pomoč ob drugih virih omogoča skromno preživetje.

Razreševanje težavnega položaja Romov na trgu dela je med temeljnimi vprašanji celotne družbene integracije Romov. Vprašanje njihove zaposlenosti ni le nujen pogoj za zagotavljanje osnovnih eksistenčnih možnosti, temveč tudi eden od osnovnih pogojev za izboljšanje njihovega celotnega družbeno-ekonomskega položaja. Delež brezposelnih Romov se v skupni brezposelnosti povečuje v vseh skupnostih, kjer Romi živijo. Kar 95% odraslih brezposelnih Romov ima le I. stopnjo izobrazbe, večinoma nedokončano osnovno šolo, kar pomeni, da so praktično nepismeni in kot taki za trg dela izrazito nezanimivi. Nizka izobrazbena raven Romov v kombinaciji z drugačnimi življenjskimi navadami in pogoji ne omogoča enostavnih rešitev. Delež osnovnošolskih otrok, ki končajo osnovno šolo, je v končnem odstotku še vedno nizek, kar vpliva na potrebe po izobraževanju odraslih Romov (Barle Lakota in drugi, 2004).

3.4.2. Bivalne razmere

Na Slovenskem so se Romi začeli redno naseljevati leta 1850, ko je nastala prva organizirana oblika naselitve Romov v vasi Černelavci. Leta 1911 pa je nastalo največje romsko naselje v Sloveniji, to je Pušča blizu Murske Sobote.

Večina romskega prebivalstva živi v naseljih, ki so bolj ali manj izolirana od drugih prebivalcev ali pa vsaj na robu naseljenih območij. Le redka med njimi so urbanistično

urejena in komunalno opremljena, da so v njih zagotovljene normalne življenjske razmere. Približno 12 % Romov živi v stanovanju, 39 % v zidanih stanovanjskih hišah, vendar jih je od tega skoraj polovica brez potrebnih dovoljenj, preostali pa živijo v zasilnih bivališčih kot so barake, kontejnerji, prikolice ipd. Na področju bivalnih razmer Romov sta velika problema parcelizacija in urbanistični ureditveni načrti romskih naselij. Zlasti problematični pa so Romi z najnižjo stopnjo kulture bivanja, katerih bivalni prostori so temni, vlažni, higiensko zanemarjeni, brez urejenih sanitarij. V urejenih naseljih skupaj z večinskim prebivalstvom živi le manjši del Romov, ki so dosegli tolikšno stopnjo socializacije, da so se lahko brez večjih težav vključili v družbo (Winkler, 1999).

3.4.3. Socialni status

Uvrščeni so med izrazito socialno ogrožene marginalne skupine, kar velja za splošni socialni status, kakor tudi za posebne socialne statuse kot so: materialni, izobrazbeno-kvalifikacijski, poklicni, prestižni posebni socialni statusi. Romi ne razpolagajo z družbeno močjo, saj niso dovolj vključeni v ekonomske in politične institucije, kar pomeni, da nimajo skoraj nikakršne pogajalske moči na tržišču dela in pluralističnega političnega tekmovanja (Klinar, 1991: 24).

3.4.4. Tradicija, kulturni in vrednostni sistem romske skupnosti

Romsko kulturo in sistem vrednot je izoblikoval več stoletni nomadski način življenja, izoliranost ter vplivi kulture družb in dežel, ki so jih na svoji poti srečevali ter se v njih zadrževali. Opazni so tudi kulturni elementi pradomovine Indije. Nomadski način življenja je pri Romih oblikoval poseben odnos do življenja in smrti, ki ga določa tesno sožitje z naravo. Njihovi običaji, navade in ritem življenja so prilagojeni zakonom narave. Romi verjamejo v posmrtno življenje in vsi pomembni dogodki v romskem življenju so povezani s številnimi verovanji in običaji. Poseben pomen v njihovem življenju ima vera v magično moč rastlin in naravnih pojavov (Avsec, 1999).

Romi v Sloveniji so formalno katoliške vere. Dajo krstiti svoje otroke, pogrebne svečanosti so opravljene s katoliškim duhovnikom, drugih verskih obredov pa se ne udeležujejo. Radi imajo žegnanje in verske svečanosti v božjepotnih cerkvah, vendar ne zaradi pobožnosti, ampak zaradi prireditev in gostij, ki so ob takih priložnostih pripravljene.

Tako oblikovana tradicija in vrednostni sistem romske skupnosti narekuje tudi njihov odnos do sodobne družbe in njenih pravil. Romi zaostajajo za sodobnimi tokovi družbe. Zaradi sprememb ob prehodu iz nomadskega načina življenja v stalno naseljenost, zaradi vplivov kulturnih modelov večinske družbe, zaradi socializacijskih pritiskov ipd. se soočajo s kulturnimi šoki. Razpeti so med lastno kulturo in kulturo večinskega naroda ter soočeni s protislovji svoje lastne kulture. Vse to pa vodi k močnemu socialnemu razslojevanju romske skupnosti (Avsec, 1999: 103-104). Romi, ki so dosegli višjo stopnjo socializacije in s tem avtomatično sprejeli v širši družbi prevladujoče vrednote, so opustili ali pozabili precej svojih tradicionalnih običajev. »V borbi za svoje kolikor toliko znosno življenje so se mnogi Cigani odpovedovali svojim navadam in običajem, prikrivali so vse, kar bi lahko izdajalo njihove značilnosti in sploh njihov način življenja.« (Šiftar, 1970: 154) Romi, živeči na socialnem robu, pa so po večini še ohranili svoj tradicionalni način življenja, običaje in vrednote.

3.4.5. Romska družina

Današnja romska družina se v nekaterih pogledih razločuje od sestave nekdanje nomadske tovrstne skupnosti. Vse bolj se uveljavlja tako imenovana nuklearna družina. Zaradi vplivov socializacije se število romskih članov v zadnjem času zmanjšuje.

V današnjih vaških romskih skupnostih povzemajo vodilno mesto možje, ki sodelujejo s krajevno ali občinsko upravo ne samo pri urejevanju splošnih problemov, ampak tudi pri širjenju kulturne zavesti med svojimi ljudmi. Tudi žena ima v romski skupnosti pomembno mesto. Njena opravila zadevajo vso družino, je poglobitna oskrbovalka življenjskih potrebščin in ohranjevalka rodu (Štrukelj, 1991).

Vsak otrok je zaželen in dobrodošel. Za svoje otroke se Romi zelo bojijo in skrbijo za njih. Romsko otroštvo je brezskrbno in svobodnejše kot otroštvo njegovih vrstnikov, predvsem pa je drugačno. Otroci so že od malega vključeni v vsa dogajanja v družini. Že zgodaj se navajajo na družinska opravila deljena po spolu in tako spoznavajo življenje odraslih. Prisotni so pri načinu preživljanja (nabiranje zdravnih zelišč, prosjačenje, zbiranje odpadnih surovin...), skrbijo za svoje mlajše brate in sestre. Prisotni so tudi ob vseh družinskih praznikih, ob veselju in smrti. Skratka, vedno in povsod so skupaj s svojimi starši. Romsko otroštvo se že zelo zgodaj prevesi v dobo odraslosti (Avsec, 1999).

3.5. ROMI V SLOVENSKIH MEDIJIH

»Mediji imajo danes osrednjo vlogo pri postavljanju kazala pomembnosti tem, o katerih poteka javna razprava, o katerih razmišljajo in se pogovarjajo ljudje. Z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstruirajo in reproducirajo predstavo o pripadnikih večinskega naroda in o pripadnikih manjšine. Občinstvu ponujajo le nekatere kulturne vzorce, jim dodajajo nove pomene in jih delajo zdravorazumske; obče veljavne in edino pravilne.« (Erjavec, 2000: 7)

Prevladujoči ton poročanja o Romih v slovenskih medijih bi lahko označili z eno samo besedo – problemi, saj se o Romih ne govori drugače kakor o »romskem vprašanju«, »romskem problemu«, »romski problematiki«. Mediji se s težavami Romov ukvarjajo samo v primeru, kadar njihovi problemi ogrožajo tudi večinsko populacijo (Erjavec, 2000: 7).

Analiza poročanja o Romih, katere izsledki so objavljeni v knjigi Mi o Romih (Erjavec, 2000), kaže, da so slovenski novinarji pri pisanju zelo pogosto izhajali iz predsodkov. Novinarji v večini primerov izhajajo iz predpostavke, da so Romi drugačni od nas. S posebnimi tehnikami stereotipizacije in posploševanja se mediji v poročanju osredotočajo na posamezne negativne značilnosti Romov, kot so na primer kulturna različnost, deviantnost ali ogrožanje večinskega prebivalstva. Tematsko bi lahko prevladujoče stereotype, ki jih ima večinska družba o Romih, razdelili na tri skupine:

- ❖ Romi pomenijo grožnjo družbenemu redu, saj so akterji negativno ovrednotenih dejanj (kriminal). Tako so Romi predstavljeni kot agresivni in nevarni.
- ❖ Romi pomenijo grožnjo ekonomskemu redu, saj ogrožajo naše družbenoekonomske interese. So nedelavni, leni in živijo od socialne pomoči.
- ❖ Romi se od večinskega prebivalstva razlikujejo po videzu, so neprilagodljivi in imajo visoko nataliteto, imajo drugačno kulturo, mentaliteto in obnašanje, ki ni v skladu z normami večinskega prebivalstva in kot tako pomeni grožnjo našemu kulturnemu redu.

Značilno je, da se Romi v medijih pojavljajo kot pripadniki etnične skupnosti in le redko kot konkretni posamezniki. S tem, ko Romi v prispevku ne dobijo svoje individualne podobe, izgubijo tudi možnost, da bi se razlikovali od povprečne, iz predsodkov in stereotipov izhajajoče podobe Romov kot etnične skupnosti. Tudi v primerih medijskega poročanja, kjer

se Rom pojavi kot akter, temelji novinarska presoja njegovih dejanj na lastnostih, ki jih Romom na splošno pripisuje večina (Erjavec, 2000: 15-16).

V večini primerov so viri informacij pripadniki večinske družbe in ne Romi sami. Lahko rečemo, da so Romi komunikacijsko izrazito deprivilegirani in izključeni iz oblikovanja medijske agende.

3.6. PRAVNI POLOŽAJ

Pravno osnovo za zakonsko ureditev položaja in posebnih pravic romske skupnosti v Sloveniji zagotavlja Ustava Republike Slovenije.

O enakosti pred zakonom govori 14. člen Ustave Republike Slovenije: »V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki« (Ur.l.RS, št. 33/91). Torej že ta člen ustave načeloma ščiti pravice romske skupnosti.

61. člen Ustave RS zagotavlja vsakomur pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali svoji narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

Na področje procesnopравnih garancij posega 62. člen: »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.« V praksi se dajejo tistim osebam, ki ne obvladajo uradnega jezika, na voljo prevajalci. Predvsem za Rome je to pomembno, ker do sedaj še ni bila sprejeta nobena izvedbena določba za uporabo romščine.

Slovenska ustava v 63. členu izrecno prepoveduje »vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.«

Med redkimi evropskimi državami imamo v svoji ustavi tudi določbo o romski skupnosti pri nas. Posebej na Rome se namreč nanaša 65. člen Ustave Republike Slovenije: »*Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.*«

Vlada se je dolgo ubadala z vprašanjem, ali naj položaj Romov določi globalni zakon ali pa naj zaščito posebnih pravic romske skupnosti urejajo področni zakoni, nato pa se je leta 1995 odločila za slednje. Doslej je zaščita posebnih pravic romske skupnosti urejena v sedmih področnih zakonih, in sicer v zakonu o lokalni samoupravi (Ur.l.RS, št. 72/93), zakonu o volitvah v lokalne skupnosti (Ur.l.RS, št. 72/93), zakonu o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur.l.RS, št. 12/96), zakonu o vrtcih (Ur.l.RS, št. 12/96), zakonu o osnovi šoli (Ur.l.RS, št. 12/96), zakonu o medijih (Ur.l.RS, št. 18/94) in zakonu o knjižničarstvu (Ur.l.RS, št. 72/82).

S sprejetjem sprememb in dopolnitev nekaterih zakonov, je od leta 2002 Romom omogočena politična participacija na lokalni ravni v občinskih svetih, kar neposredno pomeni vključevanje Romov v urejanje javnih in družbenih zadev, predvsem pa reševanje problemov njihove socialne izključenosti. Tako zakon predpisuje dvajsetim občinam, da morajo tam živečim Romom zagotoviti pravico do predstavnika v občinskem svetu, s čimer bi tudi pospešili integracijo (in ne asimilacije) Romov v lokalno skupnost in spodbudili večjo organiziranost Romov, oni sami pa bi sprejeli nekatere odgovornosti.

Pri vladi deluje tudi posebna Komisija Vlade RS za zaščito romske etnične skupnosti, ki je sestavljena iz predstavnikov državnih organov, občin z večjim številom Romov in predstavnika Zveze Romov Slovenije.

Vlada Republike Slovenije je z namenom, da se dodatno spodbudi aktivnost državnih in drugih organov za izboljšanje položaja romske etnične skupnosti, večkrat obravnavala problematiko Romov v Republiki Sloveniji. Leta 1995 je sprejela posebni vladni program ukrepov za pomoč Romom, ki je še vedno aktualen. Po tem programu so prizadevanja državnih organov in občin usmerjena predvsem v urejanje bivalnih razmer za Rome, zagotavljanje njihove eksistence preko prejemanja socialnih podpor in drugih oblik pomoči, v zagotavljanje možnosti za izobraževanje, vse bolj pa tudi v razvoj romske kulture, informiranja, ohranjanje lastne identitete in politične participacije Romov na lokalni ravni.

Avtohtoni Romi imajo dostop do državljskih pravic, kar pa še vedno ostaja problem za t.i. »neavtohtone Rome«, med katerimi so mnogi prišli v Slovenijo kot begunci iz drugih republik bivše Jugoslavije. Veliko neavtohtonih Romov ni državljanov in so prikrajšani za svobodo gibanja, dostop do zdravstvenega varstva in zaposlovanja, možnost nakupa zemlje, ne morejo postati prejemniki socialne podpore, njihovi otroci uradno ne morejo obiskovati šole, ipd.

3.7. ROMSKA PARTICIPACIJA

Najpomembnejše je, da je med delom pripadnikov romske etnične skupnosti dozorelo spoznanje, da brez njihovega aktivnega udejstvovanja in samoorganiziranosti ne bo sprememb na bolje. Tako je v Sloveniji doslej ustanovljenih 14 romskih društev v 11 občinah, ki so povezana in združena v krovno organizacijo Zvezo Romov Slovenije. Romska društva delujejo javno in imajo izvoljene svoje organe. Posamezna društva predvsem skrbijo za razvijanje kulturne dejavnosti, športne aktivnosti Romov, izobraževanje in ohranitev identitete pripadnikov romske skupnosti. Na ta način so Romi vključeni v delovanje lokalnih skupnosti in so sogovorniki občin, kadar gre za reševanje romske problematike.

Vse bolj je očitno, da je za izboljšanje položaja Romov potrebna skupna aktivnost državnih organov, organov lokalnih skupnosti ter Romov samih, saj se bo le tako romska skupnost otrešla tradicionalne zaostalosti in odmaknjenosti na rob družbe. Veliko je doseženega pri ohranjanju romske kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo finančno podpira zlasti tiste programe romskih društev, ki so pomembni za ohranjanje in razvoj romske kulturne identitete, pa tudi različna kulturna srečanja in prireditve, ki prispevajo k združevanju Romov in predstavitvi njihove kulturne dejavnosti širšemu občinstvu. Veliko bo potrebno še storiti na osveščenosti in na pripravljenost večinskega slovenskega prebivalstva, da bi sprejemalo Rome z vsemi njihovimi posebnostmi in drugačnostjo, skratka da bomo živeli bolj tolerantno, še posebej v okoljih, kjer Romi živijo. K boljšemu poznavanju in razumevanju Romov prispeva revija *Romano them* – Romski svet in revija *Romano nevijpe* – Romske novice, ter tedenske radijske oddaje za Rome, ki jih pripravljata lokalni radio Murski val iz Murske Sobotne in Studio–D Novo mesto. Z letom 2002 v okviru studia TV–AS–kabelska TV iz Murske Sobotne pripravljajo mesečne TV–oddaje o življenju in aktualnih dogodkih romske skupnosti, ki jih predvajajo tudi druge kabelske TV, kjer živi romska etnična skupnost. Septembra 2003 je bila otvoritev prvega romskega muzeja v Sloveniji, tako bo nadvse bogato etnično izročilo romske družbene skupnosti, kultura, običaji in jezik v bolj prepoznavni obliki dostopen širši javnosti.

II. DEL

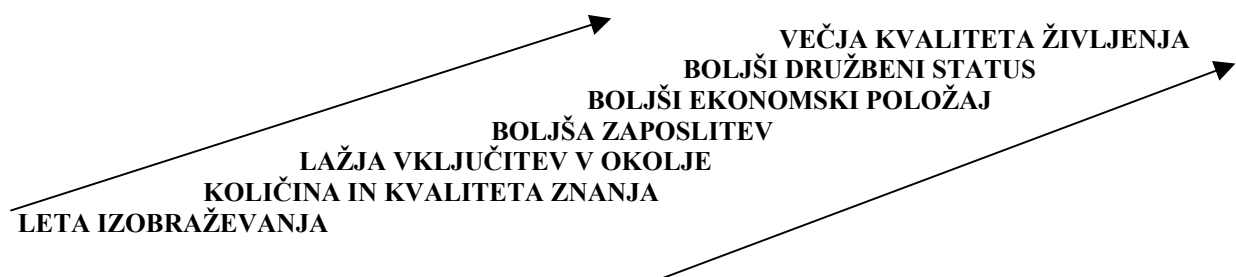
IZOBRAŽEVANJE KOT DEJAVNIK DRUŽBENE MOBILNOSTI ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI

1. UVOD

Do sedaj sem opisala položaj, kakršnega imajo Romi pri nas in v Evropi. Pri tem sem opisala tudi zgodovinske okoliščine, saj je današnje stanje in položaj Romov v veliki meri prav odsev preteklih izkušenj. Povzamem lahko, da Romi pri nas še vedno predstavljajo izrazito deprivilegirano etnično skupino. Kljub ustavnim in zakonskim pravicam, ostajajo na marginah slovenske družbe ter so zato v marsičem prikrajšani. Prikrajšanost je opaziti na več področjih družbenega življenja, gre za materialno prikrajšanost, slabe pogoje bivanja, izobrazbeno-kvalifikacijsko prikrajšanost, poklicno deprivilegiranost, slabo kvaliteto življenja ipd. Brez organizirane pomoči nimajo možnosti za prilagoditev življenju v sodobni družbi. Potrebno je poskrbeti predvsem za zagotovitev možnosti za človeka vredne življenjske razmere in za izobraževanje. Šele s tem bodo ustvarjene podlage za kvalitetnejše premike na področju informiranja, kulturnega življenja, ohranjanja identitete in enakovrednega vključevanja v družbo.

Moja hipoteza pred pričetkom pisanja diplomske naloge je bila, da je izobrazba ključ za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja Romov. Izobrazba in znanje naj bi jim pomagali pri uspešnejši integraciji v okolje v katerem živijo, torej v slovensko družbo. Učenje je zanje še pomembnejše zaradi specifičnosti njihove kulture in načina življenja, zaradi česar se le težko prilagajajo sodobnim pogojem življenja.

SHEMA 1.1: *Moja predpostavka o možnosti socialne mobilnosti romskega prebivalstva s pomočjo izobraževanja*

V nadaljevanju želim preveriti kaj izobrazba in izobraževanje dejansko pomeni za romsko etnično skupino v Sloveniji, kakšne izobrazbene možnosti sploh imajo, kakšna je formula za izboljšanje njihovega položaja?

2. POMEN IZOBRAŽEVANJA ZA POSAMEZNIKA IN DRUŽBO

V tem poglavju bom skušala opredeliti različne funkcije izobraževanja in iz tega ugotoviti, zakaj postaja znanje v današnjem času vedno bolj pomembno. Predvsem želim poudariti pomembnost izobraževanja za pripadnike marginalizirane romske skupine.

2.1. VZGOJA, IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE

Brez vzgoje in izobraževanja človek ne bi mogel spoznati in uresničiti možnosti svojega razvoja. Proces vzgoje in izobraževanja pomaga posamezniku, da spozna svoje potrebe in se jih zave, pomaga pa mu tudi pri iskanju ustreznih načinov, oblik in sredstev za njihovo zadovoljevanje. S pomočjo vzgoje in izobraževanja razvija človek stvaren, kritičen odnos do okolja, spoznava zakonitosti razvoja družbe, to pa mu omogoči njegovo vključitev v družbo – njegovo socializacijo. Človekova osebnost se ne more razviti zunaj družbe ter brez vzgoje in izobraževanja (Jereb, 1998).

Vzgojo in izobraževanje pojmuje v najširšem smislu kot posebno družbeno dejavnost, usmerjeno k doseganju določenega vzgojno-izobraževalnega smotra.

Izobraževanje definiramo kot proces pridobivanja znanja in formiranja spretnosti in navad, ki posamezniku omogočajo vključitev v družbeno življenje in delo ter oblikujejo pogled na svet. Vzgojanje pa je zapleten, kompleksen in dolgotrajen proces graditve in oblikovanja osebnosti, pri čemer se intencionalno oblikuje individualnost vsakega posameznika in se istočasno prilagaja zahtevam družbenega okolja, katerega vrednote in norme sprejema. Ker je vzgojanje mogoče le ob določeni vsebini, je neločljivo povezano z izobraževanjem. Izobraževanje bogati kognitivni svet posameznika z novimi spoznanji in razvija predvsem njegove intelektualne sposobnosti, medtem ko vzgojanje posega predvsem v njegov vrednotni sistem. Lahko trdimo, da v določenem obdobju v praksi prevladuje prvi ali drugi pojav, nikoli pa ne, da nastopa le eden. V predšolski dobi npr. prevladuje vzgojanje, nasprotno pa je pri odraslih, kjer je v izobraževanje vključenih le manj komponent vzgojanja, če sem ne štejem spreminjanja stališč in pogledov.

Rezultat izobraževanja pa naj ne bo le sistem znanja, ampak naj izobraževanje razvija tudi različne navade in spretnosti. Uporaba pridobljenega znanja je v izobraževanju končna faza učenja, brez nje je vzgojni proces nepopoln (Krajnc, 1977). Tako je smiselno vpeljati še pojem usposabljanje, kjer gre za proces razvijanja sposobnosti, ki jih človek potrebuje pri opravljanju nekega konkretnega dela v okviru določene dejavnosti. Daljši ali krajši čas usposabljanja je danes nujna sestavina vsakega vzgojno-izobraževalnega procesa (Jereb, 1998).

Proces izobraževanja, proces vzgajanja in proces usposabljanja so neločljivo povezani. Kot družbeno pogojeno in usmerjeno dejavnost jih označujeta predvsem dve značilnosti: intencionalnost in sistematičnost. Izobraževanje torej ni isto kot učenje; učenje namreč predstavlja kakršnokoli spreminjanje subjekta pod vplivom zunanjih faktorjev. Izobraževanje pa ni kakršnokoli, ampak le sistematično pridobivanje znanja (Krajnc, 1977).

Vzgoja, izobraževanje in usposabljanje so temeljni pojmi pedagogike, andragogike in drugih znanstvenih disciplin. Če bi navedene pojme skušali opredeliti po njihovem dominantnem namenu, bi lahko rekli, da je temeljni cilj vzgoje oblikovanje vesti, izobraževanja oblikovanje zavesti, usposabljanja pa razvijanje sposobnosti, ki jih posameznik potrebuje za življenje in delo v družbi.

2.2. ŠTIRJE IZOBRAŽEVALNI STEBRI

Vsako izobraževanje in vsak izobraževalni sistem bi se moral posvečati vprašanju, kako dosega čim večjo kakovost. Predvsem mora biti vsak posameznik sposoben prilagajanja spreminjajočemu se svetu. Izobraževanje mora uresničevati štiri izobraževalne stebre, in sicer:

- ❖ Učiti se, da bi vedeli, kar zahteva pridobitev osnov za razumevanje: Znanje kot sredstvo omogoča posamezniku razumeti svet, ki ga obdaja, in to vsaj toliko, kolikor je potrebno za dostojno življenje, za razvoj poklicnih sposobnosti in za sporazumevanje z drugimi. Razširitev znanj, ki vsakomur omogoča boljše razumevanje različnih vidikov okolja, spodbuja intelektualno radovednost, kritično mišljenje in omogoča osmišljanje stvarnosti s pridobljeno sposobnostjo kritične presoje. Učiti se, da bi vedeli, predpostavlja urjenje pozornosti, spomina in mišljenja.

- ❖ Učiti se, da bi znali delati, da bi znali ustvarjalno delovati v svojem okolju: Tako bi omogočili pridobitev ne le poklicne usposobljenosti, temveč tudi širše sposobnosti za soočanje s številnimi nepredvidljivimi okoliščinami in delo v skupini.
- ❖ Učiti se, da bi znali živeti v skupnosti, da bi znali prispevati svoj delež in sodelovati z drugimi ljudmi v vseh človeških dejavnostih: Tako učenje nedvomno spada med bistvene naloge vzgoje in izobraževanja v sodobnem svetu, ki je vse prepogosto svet nasilja. Pri tem morata vzgoja in izobraževanje vsebovati dva dopolnjujoča se pristopa: na prvi stopnji postopno odkrivanje sebe in drugih, in to skozi vse življenje, ter vključevanje v skupne naloge. Ko ljudje sodelujejo pri pomembnih nalogah, ki presegajo okvire vsakdanjosti, razlike ali celo spori med posamezniki bledijo in včasih izginejo.
- ❖ Učiti se biti: Izobraževanje mora prispevati k celovitemu razvoju vsakega posameznika. Vsem človeškim bitjem mora biti omogočen razvoj neodvisnega, kritičnega mišljenja in oblikovanje lastne presoje, zato da posameznik lahko sam rešuje svoje probleme, oblikuje svoje odločitve in nosi svoje odgovornosti v različnih življenjskih okoliščinah. V tej zvezi izobraževanje ne sme zanemariti nobenega vidika človekovih zmožnosti: spomin, mišljenje, občutek za lepoto, fizične zmogljivosti in sposobnost sporazumevanja.

(Delors in drugi, 1996)

Štirje izobraževalni stebri izpričujejo ključne vrednote in potrebe današnje sodobne družbe. Seveda pa sestavljajo te štiri poti do znanja celoto, kajti med njimi obstajajo številne stične točke. Vsi štirje stebri bi morali biti deležni enake pozornosti v vsakem organiziranem učenju. Prav tako bi si moral vsak izobraževalni sistem prizadevati, da se uresničevanje izobraževalnih stebrov omogoči vsakemu posamezniku, ne glede na njegove statusne ali osebne značilnosti. *Practiciranje takih vrednot, bi tudi Romom prineslo boljšo poklicno usposobljenost, lažje vključevanje v lokalno skupnost in sodelovanje s širšo družbo, sposobnost oblikovanja stališč in reševanja lastnih problemov.*

2.3. DRUŽBENI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA

Izobraževanje spreminja človekov položaj v družbi, kar pomeni, da z različnih vidikov spreminja njegov način življenja, izboljšuje njegove materialne možnosti, povečuje ugled, obenem pa vpliva nanj, da postaja bolj vzgojen in da kulturneje živi (Krajnc, 1977).

Izobrazba je ne samo pomembna individualna, ampak tudi družbena dobrina. Kranjčeva (1977) navaja naslednje funkcije izobraževanja:

- ❖ *Kulturna funkcija izobraževanja:* Prek izobraževanja se prenaša družbeno izročilo na mlajši rod. Tako se ohranja družbena tradicija, ki vsebuje vse tisto staro, kar je funkcionalno tudi v sedanjosti. Družba se s tem obnavlja in živi. S pomočjo izobraževanja se nova spoznanja dopolnjujejo s starim, že preizkušenim znanjem.
- ❖ *Reprodukcijska funkcija izobraževanja:* S pomočjo izobraževanja se oblikuje in pripravlja za življenje tudi posameznik. Izobraževanje je tesno povezano s procesom socializacije, saj socializacija vedno poteka ob osvajanju določene vsebine.
- ❖ *Družbeno-politična inovacijska funkcija:* Izobraževanje je tudi nosilec družbenih sprememb. Vsa nova spoznanja, ki se širijo prek izobraževanja, postanejo last širše družbe; ko so kolektivno osvojena, se odražajo tudi v določenih družbenih spremembah. Brez izobraževanja bi ostala posamezna spoznanja pasivizirana lastnina posameznih znanstvenikov in ne bi služila svojemu pravemu namenu.
- ❖ *Inovacijska funkcija:* Izobraževanje je obenem že samo po sebi nosilec novega, ker omogoča, da nastajajo nova spoznanja, ki postajajo del celotnega zaklada znanja, ki ga ima človeštvo.
- ❖ *Razločevalna ali diferencialna funkcija izobraževanja* postaja vedno bolj pomembna. Izobraževanje se postopoma uveljavlja kot osnovni dejavnik, ki usmerja človeka v določen socialno-ekonomski položaj v družbi. Izobrazbeni nivo čedalje bolj določa življenjske razmere posameznikov.
- ❖ *Demokratizacijska funkcija:* Bolj odločilno kot socialni izvor in imetje v sodobni človeški družbi postaja izobraževanje. Vsi, ne glede na socialni izvor ali imetje, naj bi imeli enake možnosti za šolanje.

Izobraževanje se v odnosu do družbe vedno pojavlja v več funkcijah. V danem obdobju in na dani stopnji razvoja lahko prevladuje ena ali druga, nikoli pa izobraževanja ne moremo podrediti eni sami izolirani družbeni funkciji, ker bi ga s tem onemogočili.

V zvezi s tematiko mojega diplomskega dela bi izpostavila zlasti razločevalno in demokratizacijsko funkcijo izobraževanja. Izobrazba vedno bolj določa družbeni položaj posameznikov – ker so Romi v večini slabo izobraženi in nepismeni, imajo nizek družbeni in socialnoekonomski položaj. Z investiranjem v znanje in izobraževanje, bi si lahko priborili večjo družbeno moč in ugled, o čemer govori demokratizacijska funkcija, vendar le-ta predpostavlja, da imajo vsi posamezniki enake možnosti za šolanje.

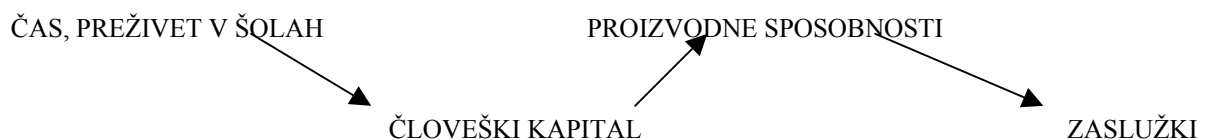
2.3.1. Teorija človeškega kapitala

Omenila sem, da izobrazba v družbi izpolnjuje različne funkcije. Je torej pomembna neekonomska družbena dobrina, mnogi pa menijo, da je najpomembnejša prav ekonomska funkcija izobraževanja, saj se kot taka povezuje z gospodarskim in vsesplošnim napredkom družbe. O tem govori teorija človeškega kapitala.

Človeški faktor v najširšem smislu je celotno prebivalstvo neke družbe, v najožjem smislu pa posamezni človek ali delavec. Človeški faktor je samostojen, neposreden in posreden dejavnik gospodarskega razvoja, ki ga lahko merimo z vidika količine ali z vidika kakovosti. Vse do šestdesetih let 20. stoletja je bil človeški faktor pojmovan kot dejavnik gospodarskega razvoja predvsem z vidika količine (število delovno sposobnih prebivalcev, število zaposlenih), kakovost človeškega faktorja pa se poudarja šele v zadnjem času (Bevc, 1991).

O kakovosti človeškega kapitala govori T. Schultz (1960, v Bevc 1991), ki meni, da vlaganja v kakovost (izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje itd.) prebivalstva v veliki meri določajo bodočnost človeštva. Po njegovem mnenju so manj razvite države slabše razvite oziroma revne zato, ker je nizka kakovost njihovega prebivalstva. Teorija govori o tem, da ljudje vlagajo v sebe z izobraževanjem in usposabljanjem ne le zaradi trenutnega zadovoljstva, ampak zaradi pričakovanih donosov (večji dohodek) teh naložb v prihodnosti ter drugih učinkov, ki se ne morejo izmeriti v denarju. Posameznik z več izobrazbe (z več človeškega kapitala) je produktivnejši in prejme višji zaslužek od tistega z manj izobrazbe.

SHEMA 2.1.: Model človeškega kapitala (Bevc, 1991)

Teorija človeškega kapitala je ena izmed teorij s katero bi lahko razložili pomen izobraževanja za posameznika ali za celotno družbo. Hkrati posega v področje motivacije za izobraževanje in izboljševanje izobraževalnega sistema na ravni družbe.

3. IZOBRAZBA IN DRUŽBENA MOBILNOST

Družbeni položaj je v današnjem času determiniran z izobrazbo in družbeno angažiranostjo posameznika ali skupine. Položaj Romov v stratifikacijskem sistemu pomembno vpliva na njihove življenjske možnosti in na možnosti njihove mobilnosti navzgor. Ker je za romsko prebivalstvo značilna nizka izobrazbena raven, so nizko uvrščeni na družbeni lestvici in imajo nizke možnosti družbene mobilnosti.

3.1. DRUŽBENA NEENAKOST IN DRUŽBENI POLOŽAJ

Ne poznamo nobene družbe niti v zgodovini niti danes, ki bi bila povsem homogena in v kateri se ne bi porajale med posamezniki nobene funkcionalne razlike. Ljudje se med seboj razlikujejo glede na svoj družbeni položaj, tako nekatere uvrščamo na višje, druge na nižje družbene položaje. To pomeni, da se ljudje razlikujejo med seboj po tem, kakšen družbeni vpliv in ugled imajo, kakšne materialne možnosti imajo za življenje, ter kakšna je njihova kulturna stopnja.

Družbeni status je percipiran družbeni položaj človeka. Pri tem pa ni pomembno, kako človek sam gleda na svoj družbeni položaj, ampak predvsem, kako ga vrednotijo drugi ljudje. Posameznik ima tak družbeni status, kakršnega mu priznava njegovo družbeno okolje.

Osnove za nastajanje razlik v družbenem statusu ljudje so lahko različne. Goričar (v Krajnc, 1977: 67) je na osnovi empiričnih raziskav izpostavil naslednje determinante družbenega statusa:

- socialni ali etnični izvor,
- premoženje,
- »funkcionalna koristnost« posameznikovega dela, ki pa jo ocenjujejo predvsem glede na dohodek,
- obseg in vrsta izobrazbe,
- biološke karakteristike (različen status dobivajo v družbi ljudje že glede na različen spol),
- pripadnost religiji.

Glede na to, kakšen pomen ima v določeni družbi neko področje, se določa njihov družbeni status. V družbi, v kateri je najbolj pomembno ekonomsko področje, bodo imeli najvišji status predvsem tisti, ki so si pridobili veliko bogastvo. Nasprotno pa bodo v družbi, ki daje prednost predvsem političnemu področju, dosegli najvišji družbeni status tisti, ki so se najbolj izkazali na tem področju (Krajnc, 1977: 67).

O družbenem statusu govorimo, kadar mislimo na hierarhijo posameznikov. Ko govorimo o hierarhiji družbenih skupin pa je smiselno vpeljati pojem družbene stratifikacije. Gre za posebno obliko družbene neenakosti, ki se nanaša na prisotnost posebnih družbenih skupin, ki so postavljene ena nad drugo glede na različne dejavnike. Tisti, ki pripadajo posamezni skupini ali sloju, imajo določeno zavest o skupnih interesih in skupno identiteto. Nagnjeni so k razvoju lastne subkulture, to je določenih norm, stališč in vrednot. Skupen jim je podoben življenjski slog, ki jih do neke mere razlikuje od članov drugih družbenih slojev. Kot člani različnih družbenih skupin uživajo ali trpijo v neenaki razporeditvi nagrad v družbi (Haralambos, 1999).

Položaj osebe v stratifikacijskem sistemu lahko pomembno vpliva na mnoga področja življenja. Povečuje ali zmanjšuje lahko življenjske možnosti, to je možnost za pridobitev tistih stvari, ki so v določeni družbi opredeljene kot zaželene, in izogibanje tistim, ki so opredeljene kot nezaželene. V zahodni družbi življenjske možnosti po Gerthu in Millsu (v Haralambos, 1999: 31) vključujejo *„vse od možnosti, da preživimo prvo leto po rojstvu, do možnosti, da si ogledujemo umetniška dela, možnost, da ostanemo zdravi in zrastemo in da, če zbolimo, kmalu spet ozdravimo, možnost, da se izognemo temu, da bi postali mladoletni prestopnik, in, posebno pomembno, možnost, da dokončamo izobraževanje na srednji in na višjih stopnjah“*.

3.2. RAZLOČEVALNA FUNKCIJA IZOBRAŽEVANJA

S spreminjanjem razmer v naši družbi so se spremenile tudi statusne determinante. Medtem, ko so materialna sredstva v preteklosti določala status posameznika, pa je danes pridobila pomen izobrazba in pa družbena angažiranost ljudi. Kakšen družbeni status bo posameznik imel, je odvisno od kvalitete tega, kar lahko družbi daje in koliko to pomeni za širšo skupnost.

Nekateri avtorji namesto izraza družbeni sloj, raje uporabljajo izraz kulturni sloj. S tem želijo poudariti, da se danes ljudje bolj kot po materialni determinanti ločujejo na osnovi njihovih

vrednot, prepričanj in mnenj. Navzven se to kaže v različnem stilu življenja. Položaj v kulturnem sloju označujemo tudi na osnovi formalne izobrazbe. Na splošno pa so vse determinante nekako v povezavi. Boljša izobrazba pomeni boljši zaslužek in boljši materialni položaj ter večjo družbeno moč. Vse to omogoča posamezniku, da je boljši tudi njegov življenjski stil, ker mu objektivni pogoji odpirajo več možnosti za dejavnost. Iz tega izhaja tudi drugačen vrednosti sistem in druge psihosocialne razlike, ki se pojavljajo med posameznimi sloji ali skupinami.

»V današnjem svetu brezobzirnega individualizma in tekmovalnosti se ljudje delijo na tiste, ki so se zmožni prilagajati in uveljavljati v nenehno spreminjajoči se družbi, ter na večino drugih – čedalje bolj odrinjenih. Ti sprejemajo spremembe nedejavno in so povsem brez moči, da bi vplivali na svojo in skupno usodo.« (Lipuzič, 1999: 16)

Znanje postaja orožje razvoja in neustrezno je, da je dostopno le delu populacije. To ni le nepravilno, temveč tudi zavira bolj enakomeren razvoj družbe, ki naj bi poskrbel za intenzivnejše razvijanje možnosti izobraževanja na vseh stopnjah izobraževanja in to obogatil z dodatno ponudbo različnih oblik in virov učenja.

Danes, ko materialni položaj ni več odločilen dejavnik pri določanju družbenega statusa, temveč to postaja znanje, Giddens (1998) predlaga, da bi enakost morali definirati drugače. Enakost naj bi definirali kot »vključenost«, neenakost pa kot »izključenost«, »izločenost«. Ta se ne kaže le v izključenosti pri izrabljanju izobraževalnih možnosti, temveč posredno tudi v izključenosti iz dejavne udeležbe v družbi, kar pomeni trajno manjšanje možnosti za mobilnost navzgor. Ekonomsko izključenost danes spremlja še fizična izključenost; gre za vplivne mehanizme, ki ločujejo cele skupine ljudi od glavnih družbenih tokov.

Bourdieu (v Jelenc Kraševac, 2003) pravi, da ni nihče v družbenem prostoru situiran le po ekonomskem kapitalu, ki ga ima, temveč tudi po kulturnem in socialnem kapitalu. Pri tem ima izobraževanje pomembno vrednost kot dejavnik družbenih sprememb.

Izobrazba torej igra dvojno vlogo – pomembna je njena razločevalna funkcija, saj ločuje družbo na tiste, ki znanje imajo in tiste, ki ga nimajo, hkrati pa je izobrazba ključni dejavnik socialne mobilnosti. S pomočjo izobraževanja se posameznik lahko povzpne po družbeni lestvici.

3.3. DRUŽBENA MOBILNOST

Družbena mobilnost je za sociologe zanimiva zaradi vrste razlogov. Predvsem nam *raziskovanje družbene mobilnosti lahko nakaže življenjske možnosti pripadnikov družbe*. Pokaže lahko na primer raven, do katere sloj ali status, ki mu posameznik pripada, vpliva na njegove možnosti, da pridobi poklic z visokim statusom (Haralambos, 1999).

Družbena oziroma socialna mobilnost je v sociološkem smislu opredeljena kot individualni ali skupinski pojav in pomeni spreminjanje družbenega položaja posameznika ali skupine bodisi navzgor ali navzdol ali pa premikanje po horizontali (Hribernik, 1994).

Sociologi razločujejo dva glavna tipa družbene mobilnosti:

- ❖ Intrageneracijska mobilnost se nanaša na družbeno mobilnost v okviru ene same generacije. Pogosto jo merimo s primerjanjem posameznikovega poklicnega statusa na dveh ali več časovnih točkah.
- ❖ Intergeneracijska mobilnost pa pomeni družbeno mobilnost med generacijami. Merimo jo tako, da primerjamo poklicni status sinov s poklicnim statusom njihovih očetov (Haralambos, 1999: 106).

Spet drugačna delitev družbene mobilnosti poudarja drug aspekt mobilnosti:

- ❖ Individualna vertikalna družbena mobilnost je spreminjanje človekovega socialnega in ekonomskega položaja v družbeni strukturi v času njegovega življenja. To je intergeneracijska mobilnost, v kateri dobi posameznik drugačen družbeni položaj, kot so ga imeli njegovi starši.
- ❖ Grupno mobilnost pa definiramo kot premik nekega družbenega sloja na družbeno-ekonomski lestvici v celoti navzgor ali navzdol. Pri tem se celotnemu družbenemu sloju izboljšajo ekonomske razmere, družbeni položaj ali pa oboje (Krajnc, 1977: 108-109).

3.4. IZOBRAŽEVANJE KOT DEJAVNIK DRUŽBENE MOBILNOSTI

Danes naj bi bila izobrazba ključni dejavnik spreminjanja socialnega položaja in odločilni dejavnik poklicne družbene mobilnosti. Glede na svoj strateški pomen naj bi bila tudi neposredni dejavnik zmanjševanja oziroma ukinjanja vpliva družbenega izvora (Hribernik, 1994).

SHEMA 3.1: Vpliv izobrazbe na človekov materialni in statusni položaj (Hribernik, 1994)

Moja predpostavka pri pisanju diplomske naloge je bila, da bi si na tak način, torej z izobraževanjem, tudi Romi izboljšali svoj socialni položaj ter povečali družbeni ugled. Izobraževanje kot ključni dejavnik družbene mobilnosti naj bi jih dvignil iz ravni marginaliziranosti, deprivilegiranosti in revščine.

Zanimalo me je, zakaj Romi ne izkoristijo izobraževanja kot možnosti za dvig njihovega standarda in pri tem ugotovila, da zaradi specifičnega socioekonomskega položaja, kulturnega in vrednostnega sistema ter marginaliziranega položaja v družbi nimajo enakih možnosti kot ostali državljani.

Kljub temu, da so formalno vsem posameznikom zagotovljene pravice in možnosti za izobraževanje, je žal izhodiščni položaj v izobraževanju še vedno neenak. Nižji, deprivilegirani sloji imajo bistveno slabše možnosti, da bodo v izobraževanju uspeli, torej tudi nimajo možnosti, da bi v družbi dosegli uspeh in ugled. Zakaj nižji, revni sloji prebivalstva, kamor nedvomno uvrščamo romsko prebivalstvo, ne morejo v enaki meri izkoristiti možnosti izobraževanja kot ga nudi država in izobraževalni sistem, bom opisala v nadaljevanju.

4. OKOLJE, SOCIOEKONOMSKI STATUS IN ŠOLSKA USPEŠNOST

V zahodnih državah se je pokazalo, da je socialnoekonomski status med pomembnimi prediktorji za otrokovo šolsko uspešnost, stališča do dela, osvojene vrednote, poklicno kariero ter njegovo življenjsko usmerjenost sploh. Havighurst (1971, v Toličič in Zorman, 1977: 8) pravi, da socialnoekonomski status omogoča nasploh bolj točno predikcijo otrokove uspešnosti in njegovega vedenja kot katerikoli drugi posamezni podatek, kot npr. otrokov IQ ali kaka druga osebna lastnost.

Podobno ugotavlja tudi Tancer (1994: 93): Mnoge dosedanje raziskave potrjujejo spoznanje, da otrokov šolski uspeh ni odvisen samo od njegovih telesnih in duševnih zmožnosti. Uspeh v šoli je determiniran še vsaj s socialnokulturnimi razmerami v družini, z odnosi v družini ter z delovanjem širšega življenjskega okolja. *Zaradi delovanja okolja, ki jih tako ali drugače nenehno gnete in oblikuje, imajo otroci kljub enakim formalnim pogojem za izobraževanje dejansko neenake možnosti za osvajanje znanja in lastnega razvoja.*

Socialnoekonomski status je sestavljena variabla, zajema pa predvsem poklic in izobrazbo staršev, materialno stanje in kulturno raven družine, medsebojne odnose znotraj družine, aspiracije staršev glede na otrokov intelektualni in osebni razvoj, spodbujanje in pomoč otroku pri učenju ter stil vzgajanja (Toličič in Zorman, 1977).

Tudi slovenski podatki o dosežkih otrok v šoli kažejo na pomembne razlike med otroki iz različnih socialnih okolij. V knjigi *Okolje in uspešnost učencev* (1977) avtorja Toličič in Zorman izčrpno poročata o obširni raziskavi, izvedeni na reprezentativnem vzorcu učencev iz različnih regij Slovenije. Raziskava je v celoti potrdila, da kljub enaki inteligentnosti dosegajo otroci iz različnih socialnoekonomskih okolij v šoli različne uspehe. Vzrok za to so razni socialni dejavniki in socialnoekonomski status družine, ki imajo pomembno vlogo v razvoju in šolskem uspehu otrok.

Tudi kasnejša raziskava o realizaciji intelektualnih potencialov pri učencih iz različnih socialnoekonomskih razredov, objavljena v knjigi *Družbena neenakost, šolanje in talenti* (Makarovič, 1984), je potrdila vpliv socialne neenakosti. Neenakost se odraža v pomanjkljivi realizaciji sposobnosti mladine iz nižjih socialnih slojev, še posebno očitne pa so bile razlike v

nadrealizaciji sposobnosti manj inteligentnih otrok iz višjih slojev v primerjavi z enako sposobnimi otroki iz nižjih slojev.

Leta 2002 je izšlo zaključno poročilo projekta Identifikacija kriterijev za vrednotenje pravičnosti v izobraževanju (Razdevšek–Pučko in drugi, 2003), kjer na podlagi analiz statističnih podatkov ugotavljajo, da je tako uspeh otrok v osnovni šoli kot njihov vpis v različno dolge in zahtevne srednješolske programe statistično pomembno povezan z izobrazbo staršev, saj dosegajo otroci manj izobraženih staršev večkrat nižji šolski uspeh in se večkrat vpisujejo v manj zahtevne srednješolske programe kot otroci bolj izobraženih staršev. Tovrstni podatki pa so dostopni le do leta 1997, zato danes tovrstnih raziskav ni več mogoče opraviti zaradi varstva osebnih podatkov.

4.1. VPLIV OKOLJA NA OTROKOV RAZVOJ

Posameznik se ne rodi kot član družbe, temveč se rodi s preddispozicijo družbenosti in član družbe šele postane. Ko se otrok rodi, še ni zmožen oblikovati predstav, ni zmožen razmišljati, uporabljati simbole, upoštevati moralnih norm, kot je specifično za človeško vrsto. Te sposobnosti si otrok pridobi tekom zapletenega in dolgotrajnega procesa socializacije. Gre za proces, v katerem posameznik osvaja kulturo (vrednote, norme, prepričanja,...) družbe, ki ji pripada. Za proces socializacije je značilno, da lahko poteka le v interakciji z drugimi. Vsak posameznik se namreč rodi v objektivno družbeno strukturo, znotraj katere se sooči s pomembnimi drugimi, ki so zadolženi za njegovo socializacijo. Ti pomembni drugi so tako rekoč otroku vsiljeni (Berger in Luckmann, 1988).

Kakšne družbene vzorce bo otrok prevzel, je torej pomembno od okolja v katerem poteka njegova socializacija in od pomembnih drugih, ki njegovo socializacijo usmerjajo. O tem, kako okolje vpliva na razvoj otrokovih psihofizičnih sposobnosti, govori več teorij, izpostavila pa bom interakcijsko teorijo in ekosocialni pristop.

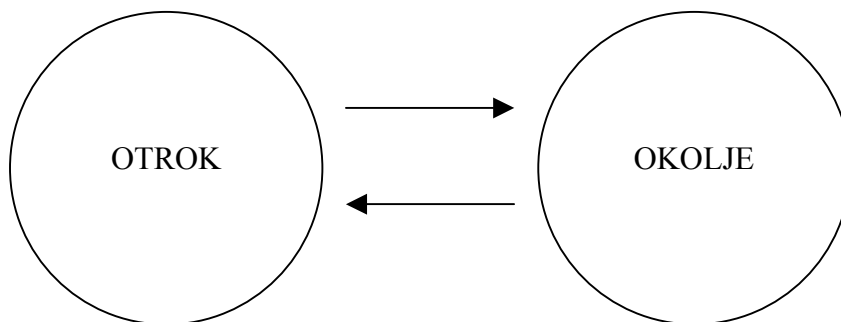
4.1.1. Interakcijska teorija

Pedagoške in psihološke teorije že dolgo časa priznavajo interakcijsko teorijo otrokovega razvoja. Teorija poudarja, da se fiziološko in dednostno pogojene človekove sposobnosti ne razvijajo v brezzračju, marveč v procesu dejavnega vključevanje v svet odraslih, v procesu

njegove aktivne interakcije z ožjim družinskim in širšim družbenim okoljem, ki posamezniku oblikuje spoznavne (kognitivne) in vrednostne (aksiološke) modele, usmerja njegove potrebe, razvija interese in oblikuje cilje (Tancer, 1994). Posameznikov razvoj usmerjajo zanj pomembni drugi, ki so v prvih letih življenja predvsem starši in družinski sistem, pozneje pa tudi druge osebe in drugi sistemi.

V tem kontekstu vpliva na otroka in na razvoj njegovih dispozicij tudi socialnoekonomski status družine in okolja, v katerem živi. Nerazvito in nerazgibano kulturno in socialno okolje ne daje možnosti razvoja vseh umskih in fizičnih potencialov otrok (Hribernik, 1994). Ker pa je razvoj neprekinjen (kontinuiran) proces, kjer vsaka razvojna stopnja temelji na predhodni in se v dani razvojni fazi odsvita v njej vsebovana preteklost, nujno trči vzgoja na težave, če časovno zamudi otrokove optimalne razvojne možnosti (Tancer, 1994: 98).

SHEMA 4.1: *Interakcijski model razvoja (Mikuš Kos, 1999: 28)*

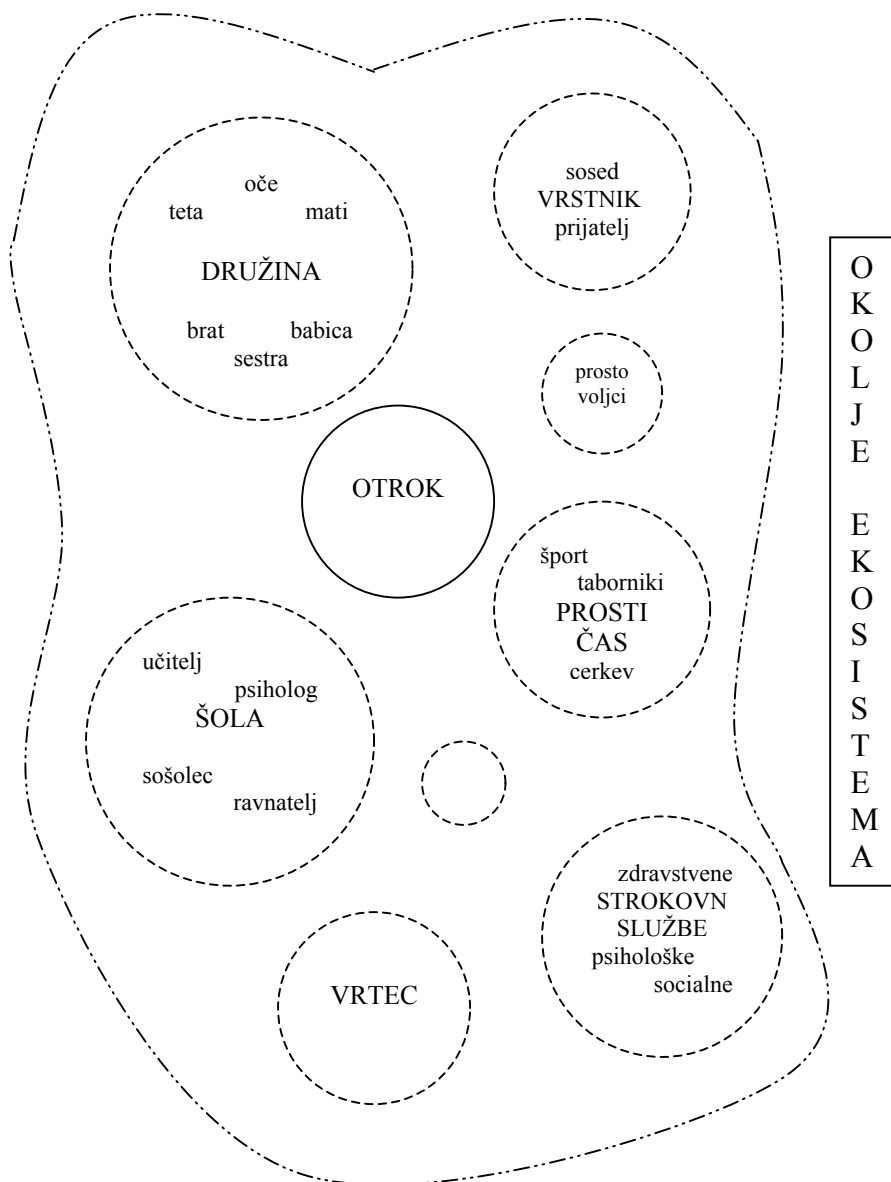

4.1.2. Ekosocialni pristop

Drugi pristop, ki govori o vplivu okolja na otrokov razvoj je ekosocialni pristop. Govori o tem, da je otrokov razvoj odvisen od njegovega celotnega življenjskega polja. To polje tvorijo otrok sam, njegova družina, poleg tega pa tudi vse druge socialne skupine, ustanove, podsistemi, v katere je vključen. Med temi je predvsem pomembna osnovna šola, v kateri otrok preživi vsaj osem let svojega življenja (Mikuš Kos, 1999).

Osnovna predpostavka omenjenega pristopa je, da je za otrokovo življenje, doživljanje, vedenje, učenje in razvoj pomembna celota dejavnikov in odnosov v njegovem življenjskem prostoru, pri čemer so posamezni dejavniki in odnosi med seboj povezani. Ekosocialni pristop poudarja nujnost proučevanja in upoštevanja celotnega otrokovega življenjskega prostora, vseh elementov, ki ga tvorijo in njihovih medsebojnih zvez (Mikuš Kos, 1999: 29).

SHEMA 4.2: Otrokov socialni ekosistem (Mikuš Kos, 1999: 30)

Ekosocialni pristop govori o tem, da spremembe v enem podsistemu vplivajo na druge podsisteme. Tako se neugodna družinska dogajanja odražajo tudi v otrokovem delovanju v šoli. Neugodne izkušnje v življenjskem sistemu šole prav tako prehajajo na druga področja otrokovega življenja. Seveda velja tudi obratno – raziskave so pokazale, da šolski uspeh in ugodna doživetja v šoli z vrstniki ali učitelji lahko pri otrocih iz hudo neugodnih družinskih okolij vplivajo pozitivno na razvoj in delovanje. Ugodna šolska izkušnja je lahko zaščitni dejavnik proti družinskim ali drugim neugodnim psihosocialnim dejavnikom v otrokovem življenju.

Ekosistemski pristop opozarja na izredno pomembno vlogo šole v socializaciji otrok. Razloži na eni strani možno škodljivo vlogo šole za otrokov psihosocialni razvoj, na drugi strani pa opozarja na možno preventivno in varovalno vlogo šole, ko je družinska situacija za otroka zelo neugodna (Mikuš Kos, 1999: 32).

4.2. NEUGODNO SOCIOEKONOMSKO IN KULTURNO OKOLJE TER OTROKOV RAZVOJ

Opisane teorije poudarjajo kako velik pomen ima okolje in akterji v njem na otrokov razvoj. Toličič (1977) poudarja, da so vplivi okolja pomembni zlasti v zgodnji fazi otrokovega razvoja, ko je razvoj sposobnosti najhitrejši in velikega dela zamujenega kasneje ni mogoče več dohiti. Tako prihaja do socialno depriviranih otrok. »Socialno depriviran je tisti otrok, ki je vzgajan v okolju, ki mu ni moglo razviti tistih vstopnih načinov obnašanja, ki so nujni za uspešno izobraževanje v osnovni šoli in ki ga ovirajo pri sprejemanju obveznih spoznavnih vsebin.« (Tancer, 1994: 98)

Otroci v zaostalem okolju niso deležni dovolj spodbud za svoj razvoj oziroma se njegove sposobnosti ne razvijajo tako, kot bi se, če bi bil deležen ustreznih in pravočasnih spodbud. V takih primerih govorimo o sekundarno znižanem inteligenčnem kvocientu. V takšnem okolju ovirajo otrokov normalni razvoj predvsem naslednji dejavniki (Toličič in Zorman, 1977):

- pomanjkljivi govorni in jezikovni vzorci v družini;
- manj spodbudno okolje otroku ne daje dovolj raznovrstnih pobud za intelektualni in osebnostni razvoj;
- ker otrok živi v manj ugodnem okolju, ima manj izkušenj o svetu in življenju;
- v manj ugodnem okolju ima otrok manj možnosti za reševanje miselnih problemov;
- v takem okolju je na splošno manj medsebojnega vplivanja med odraslimi in otroki: prevladuje avtoritativna vzgoja, ki ceni poslušnega in mirnega otroka;
- pomanjkanje higienskih navad;
- okrnjen moralni razvoj;
- nepoznavanje pravil življenja v civiliziranem okolju: težko navezujejo stike s sošolci, njihovo vključevanje v šolsko življenje je manj uspešno;
- učinki socialne diferenciacije se kažejo tudi na področju njihove motivacije: otroci v manj ugodnem okolju imajo v povprečju občutno nižje poklicne in izobrazbene aspiracije (razlog, da jih učenje in nadaljevanje šolanja ne interesira).

Pri otrocih, ki so odraščali v manj razvitem okolju lahko torej opazimo določene posebnosti, kar vpliva tudi na njihovo učno uspešnost. Različni avtorji pojav drugače imenujejo, v osnovi pa gre za isto stvar.

Rimmova (1995, v Razdevšek-Pučko, 2003) govori o sindromu poduspešnosti in ga opiše z nekaterimi najpomembnejšimi značilnostmi: To so otroci (ali mladostniki), ki se niso naučili doseganja uspehov, niso se naučili delovanja v tekmovalnem okolju, naučili so se biti neuspešni. V šoli ne poslušajo, ne berejo, ne opravljajo šolskih zadolžitev, niso motivirani, so dezorganizirani in se na različne načine umikajo iz učnega procesa.

Razdevšek-Pučkova (2003) navaja raziskave ki kažejo, da je poduspešnost, kot pojav neizkoriščenih človeških potencialov, povezana s socialnim kontekstom. Dejavniki, ki kažejo pomemben vpliv na ta pojav, so predvsem:

- socialni položaj družine,
- razvitost okolja in kvaliteta šole,
- razlike v socialno-kulturnem kontekstu družine in šole,
- trajanje vključenosti v izobraževanje,
- vzgojna ravnanja družine in šole,
- razvitost socialnih spretnosti, specifične učne težave,
- motivacijski vzorci in izobrazbene aspiracije staršev ter učencev samih.

Šola lahko ob nespodbudnem okolju deluje kot varovalni dejavnik in spodbuja realizacijo otrokovih potencialov, lahko pa poduspešnost celo povzroča ali jo povečuje (prav tam).

V podobnem kontekstu Makarovič (1984) govori o podrealizatorjih. V svojih raziskavah je veliko pozornosti posvetil problematiki realizacije sposobnosti in v tej zvezi postavlja domnevo, da nizek socialni položaj družine bistrim otrokom ne omogoča, da bi se šolali, in torej povzroča podrealizacijo; boljši socialni položaj pa omogoča šolanje tudi manj bistri mladini in na tak način omogoča nadrealizacijo. Makarovič zaključuje, da je realizacija sposobnosti odvisna od socialnega porekla, zato se zavzema predvsem za stimulacijo šolanja sposobnih učencev iz družin z nižjim socialnoekonomskim statusom.

5. TEORIJE O NIZKI MOBILNOSTI NAJNIŽJEGA SLOJA

Romi se uvrščajo v družbeno skupino, ki je najnižje uvrščena v hierarhični strukturi družbene stratifikacije. Zadevajo jih procesi diskriminacije, segregacije, etnične distance, socialne dezorganizacije in patologije.

Kraševac-Ravnik (1996: 212) navaja naslednje skupne lastnosti oziroma posebnosti obrobni skupin prebivalstva, kamor uvrščamo tudi Rome:

- ❖ visoka stopnja negativnega zdravja: visoka obolevnost in umrljivost;
- ❖ slaba uporaba služb, ki so jim na voljo, in nepoznavanje svojih pravic;
- ❖ nizka kakovost življenja: slabi bivalni in delovni pogoji, nezadostna in neustrezna prehrana, visok delež brezposelnih in revnih;
- ❖ visoka stopnja nezadovoljstva z življenjem in psihosocialna obremenjenost zaradi trajnih težav preživetja;
- ❖ slaba funkcionalna pismenost: nizka izobrazba, slaba poklicna usposobljenost, nepoznavanje delovanja družbenih institucij, pomembnih za njihovo družbeno vključevanje in integriranje, neinformiranost;
- ❖ odrinjenost na rob družbe in ožigosanost: nezmožnost vplivanja in odločanja, neopaznost v javnosti, obremenjenost s predsodki, ki jih uveljavlja močnejša večina, češ da so družbeno nekoristni.

Vse to so dejavniki, ki onemogočajo tej specifični skupini prebivalstva dvig.

Pomemben dejavnik za dvig na družbeni lestvici je izobraževanje. Za izobraževanje so potrebne tako materialne možnosti, kot motivacija. To obrobni skupinam prebivalstva primanjkuje. Gre za začaran krog, izhod iz katerega je težek.

5.1. TEORIJE REVŠČINE

Stanje romskega prebivalstva v Sloveniji je v veliki meri zaznamovano z revščino v kateri živijo. Evropski svet je sprejel naslednjo definicijo revščine: Revne so tiste osebe, družine ali skupine oseb, katerih sredstva (materialna, socialna, kulturna) so tako omejena, da jim onemogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, kjer živijo (Svetlik in drugi, 1996). Ta definicija nakazuje, da revščina ne pomeni zgolj pomanjkanja denarja oz. materialnih

dobrin, ampak pomeni splet različnih prikrajšanosti in krnitev življenjskih priložnosti. Gre za pomanjkanje izobrazbe, slabo zdravstveno stanje, slabe stanovanjske razmere, brezposelnost, nizke dohodke, pomanjkanje socialnih stikov, informacij, vrednot ter nizko kulturno raven, in še bi lahko naštevali. Vse to revne izključuje iz socialnega življenja in onemogoča uresničevanje oz. razvijanje njihovih kulturnih in societalnih zmožnosti. S tem so revnim ljudem kršene osnovne človekove pravice in okrnjeno njihovo človeško dostojanstvo.

V razvitejših državah zato pogosto poleg pojma revščina uporabljajo tudi pojem socialna izključenost, ki poleg materialnega pomanjkanja (deprivacija) zajema pomanjkanje socialnih stikov (izolacijo) in nemoč (anomijo).

Ustreznost nove opredelitve revščine kot izključevalnega dogajanja, je še kako očitna pri otrocih. Posledice revščine za otroka so številne in raznotere: kakovostno slaba prehrana, slabe stanovanjske okoliščine, slabo zdravstveno stanje, starši imajo manj časa in energije, da bi se ukvarjali z otroki, neustrezno varstvo otrok, pogosto morajo otroci prispevati k družinskim prihodkom ali prevzemati zanje prezahtevne naloge v gospodinjstvu in opravljati druga težka dela, v družini je več stresov, pritiskov, tesnobe, depresivnosti in še mnoge druge. Revščina prizadeva predvsem možnosti izobraževanja otrok. Otroci, ki nimajo možnosti plačevanja članarine za vpis v športna, kulturna, rekreacijska društva ali za nabavo potrebne opreme, so izključeni iz teh dejavnosti zaradi pomanjkanja denarja. Celo pri družbenih ponudbah, ki niso povezane s plačilom, se izkaže, da so otroci revežev v znatno manjši meri porabniki kot otroci premožnih. Vzroki so različni. Starši ne vidijo vrednosti v tem, da pošiljajo otroke na različne prireditve in tečaje, mnogi nimajo energije ali časa, da bi jih sami vodili tja; starši mislijo, da otroci ne sodijo v krožke, ki imajo elitni značaj; mnogi revni otroci sami ne želijo biti vključeni, ker ne morejo tekmovati s svojimi vrstniki glede oblek in potrebščin (Mikuš Kos, 1999: 88).

Izhod iz revščine je izredno težek. V današnji družbi, kjer se vse bolj poudarja pomen znanja, pa izobrazba predstavlja enega od dejavnikov za dvig socioekonomskega statusa (po formuli boljša izobrazba – boljša zaposlitev – več denarja – boljši življenjski pogoji). Vendar kot sem že omenila, formula vendarle ni tako preprosta. Prebivalstvo na dnu družbene lestvice se nahajajo v začaranem krogu, kjer se je le težko otresti revščine. Zakaj se revščina ohranja so se spraševali različni sociologi. Tako se je razvilo več različnih teorij, katere lahko uporabim tudi pri *razlagi nizke mobilnosti Romov*.

Teorija začaranega kroga pravi, da na revščino vpliva večje število dejavnikov, ki drug drugega podpirajo in onemogočajo človeku, da bi se iztrgal iz objema revščine. Primer: Slaba prehrana vpliva na zdravje, slabše zdravje vodi v neuspešnost pri delu, neuspešnost pri delu - slaba plača – slab standard –itd., ali če se npr. rodiš v revni družini, nimaš možnosti za izobrazbo, brez izobrazbe pa spet padeš v revščino.

Teorija vzbuja upanje, da bi z izboljšanjem nekaterih življenjskih pogojev Romov posledično vplivali tudi na druge dejavnike. Najlažje je vplivati na materialne dejavnike, vendar je vprašljivo, če bi zgolj s tem lahko vplivali tudi na njihov način življenja in mišljenja.

Teorija kulture revščine pravi, da se revščina ohranja zato, ker revni oblikujejo svojo lastno subkulturo (subkultura revežev) – se pravi, ker živijo v podobnih okoliščinah, razvijejo svoj poseben način življenja, s svojim sistemom vrednot in norm, ki se prenašajo iz roda v rod. Ker ne vidijo možnosti napredovanja, so vdani v usodo in usmerjeni v sedanost, ne varčujejo. Ena izmed glavnih značilnosti kulture revščine je pomanjkanje učinkovite participacije in integracije v glavne institucije širše družbe, skratka so pasivni. Za to kulturo je značilen močan občutek marginalnosti, nemoči, odvisnosti in manjvrednosti. Takšen način življenja jim preprečuje, da bi se revščine otresli. Lewis, utemeljitelj teorije (nav. v Haralambos, 1999), sklepa, da ko je kultura revščine enkrat vzpostavljena, se praviloma ohranja iz generacije v generacijo zaradi svojega vpliva na otroke. Do takrat, ko so otroci siromašnih predelov stari šest ali sedem let, so ponavadi že vsrkali temeljne vrednote in stališča svoje subkulture in psihološko niso pripravljeni, da bi izkoristili spremenjene pogoje ali večje možnosti, do katerih lahko pride v njihovem življenju. Uporaba izrazov »kultura« in »vrednote« pomeni, da so revni svoje vedenje ponotranjili v procesu socializacije in ko je vedenje enkrat ponotranjeno, je do neke mere odporno na spremembe (Haralambos, 1999).

Na podlagi teorije kulture revščine sklepamo, da imajo Romi svojo posebno subkulturo in način življenja, ki se prenaša iz roda v rod, ter tako preprečuje izhod iz neugodnega stanja. Če bi želeli pomagati Romom, bi morali poseči v njihov vrednotni sistem, kar pa je izredno težavno. Edina možnost je učinkovit vzgojno-izobraževalni sistem, kjer bi morali delati z romskimi otroci že od njihovih najzgodnejših let. Uspeh bi se pokazal šele na dolgi rok.

Teorija situacijske prisile pa temelji na kritiki teorije kulture revščine. Način življenja in obnašanje revnih ni posledica posebne kulture, temveč je posledica okoliščin, v katerih revni

živijo. Na primer, reveži niso orientirani v prihodnost zato, ker je preprosto nimajo – nimajo možnosti napredovanja, nimajo možnosti prihraniti večjih vsot, zato sploh ne varčujejo, itd. Se pravi, neugodne okoliščine jih prisilijo v takšen način življenja. Teza situacijske prisile napada tudi mišljenje, da so revni močno izolirani od vodilnih norm in vrednot. Trdi, da revni delijo vrednote družbe kot celote, edina razlika je v tem, da velikega dela teh vrednot niso zmožni prenesti v realnost. Argument situacijske prisile zopet pravi, da ne bodo imeli revni nobenih težav privaditi se vodilnim vzorcem obnašanja in izkoristiti ponujene možnosti, ko bodo odstranjene omejitve, ki jih povzroča revščina (prav tam).

Po tej teoriji, bi Romom lahko pomagali tako, da jim pomagamo pri zagotovitvi boljših življenjskih pogojev. Če bi imeli boljše okoliščine in materialne pogoje, bi se sami bolj angažirali v širšem družbenem življenju.

5.2. PROBLEM MOTIVACIJE

Pripisane lastnosti, kot so razred, iz katerega posameznik izhaja, spol, rasa in sorodstveni odnosi, vse manj vplivajo na posameznikov družbeni status. Status je vedno bolj pridobljen na podlagi zaslug: talent, sposobnosti, ambicije, trdo delo in nenazadnje izobrazba. Parsons (v Haralambos, 1999) meni, da je doseženi uspeh ena glavnih vrednot zahodne družbe. Za doseganje kakršnegakoli uspeha pa je bistvenega pomena motivacija posameznika.

Psiholog Maslow (v Kranjc, 1982: 38-40) meni, da je motivacija zelo odvisna od človekovih potreb. Odkril je nekaj socialnih človekovih potreb, proučeval pa je tudi zaporedje njihovega zadovoljevanja in hierarhijo motivov. V svoji hierarhiji potreb loči pet vrst motivacije. Potrebe deli na: (1) fiziološke potrebe, (2) potrebe po varnosti, (3) potrebe po pripadnosti in ljubezni, (4) potrebe po spoštovanju in samospoštovanju ter (5) potrebe po samorealizaciji, ki jo označuje kot najvišjo potrebo. Le-te naj bi bile značilne za vsakega in po njegovem pogojujejo posameznikovo eksistenco ter ravnotežje, duševno in telesno zdravje. Nezadovoljevanje katere izmed naštetih potreb naj bi porušilo ravnovesje. Pri posameznih osebah je navzočih več potreb naenkrat, vendar so ene prevladujoče, medtem ko se druge šele pojavljajo. Seveda pa morajo biti najprej zagotovljene potrebe nižjega nivoja, da se lahko potrebe višjega nivoja sploh pojavijo. *Tu nastopi vpliv socialnoekonomskega statusa. Osebe z nižjim socioekonomskim statusom težje zadovoljijo potrebe, ki so prve v hierarhiji potreb, zato motivacija po samorealizaciji in izobraževanju le redko nastopi.*

Na podoben način razmišlja Kranjčeva (1982), ki poudarja, da se človeku pojavijo nove želje, bolj duhovne narave šele potem, ko zadovolji svoje osnovne eksistenčne potrebe. Če hočemo, da se bo kdo izobraževal, mora imeti poleg primernih sposobnosti in objektivnih možnosti tudi ustrezna stališča do izobraževanja. Iz njih izhaja njegova osnovna motiviranost, ki ga k izobraževanju privlačuje ali pa ga od njega odbija. Stališča do izobraževanja dajejo človeku osnovno motivacijsko orientiranost.

Na področju motivacije pa se očitno kažejo učinki socialne diferenciacije. Izobraževanje je eden od faktorjev, ki vplivajo na vertikalno družbeno mobilnost, zato je zelo pomembno, kakšno vrednotenje izobraževanja sprejme otrok od svojih staršev. Za najnižji kulturni ali družbeni sloj, ki ima slabe materialne možnosti in nizek družbeni status, je še posebno značilen močan dvom v vrednost izobraževanja. Otrok iz okolja, ki je brezbržno do izobraževanja, verjetno tudi sam izobraževanja ne bo visoko vrednotil (Kranjc, 1977).

Aspiracije so močno odvisne od družine, v kateri otrok živi. Pri tem imajo veliko vlogo izobrazba staršev, njihova stališča do učenja in šolanja ter stil vzgajanja otrok v družini. Bolj izobraženi starši s svojimi stališči in vzgojo usmerjajo svoje otroke k bolj oddaljenim ciljem, ki zahtevajo več učenja in daljše šolanje. V nasprotju s tem pa manj izobraženi starši usmerjajo svoje otroke k bližjim ciljem, ki jih otrok hitreje doseže in pride prej do zaslužka. Glavni razlog za takšno ali drugačno usmerjenost ni več toliko v finančni zmogljivosti družine, temveč bolj v njenih stališčih in vrednotah, ki vplivajo tudi na odnos do izobrazbe (Toličič in Zorman, 1977: 329).

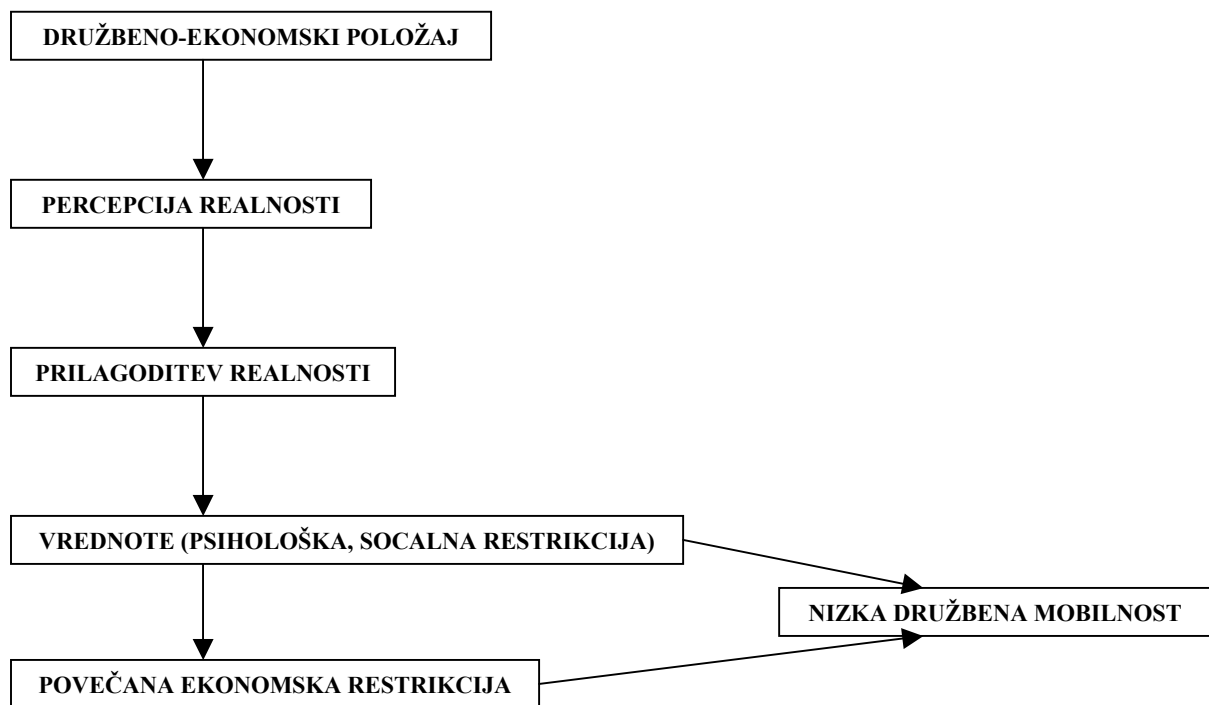
5.3. IZ EKONOMSKE OVIRE ŠE SOCIALNO PSIHOLOŠKA OVIRA

Kranjčeva (1977) je raziskovala še dalje in ugotovila, da so psiho-socialne razlike potem osnova za to, da se obstoječe razlike v materialnih možnostih življenja še nadalje obdrže. Tako na primer ljudje, ki nizko vrednotijo izobrazbo, ker so njihove možnosti, ki jih imajo za doseganje izobrazbe minimalne, dosegajo zelo slabe rezultate pri izobraževanju. Zaradi svojih pogledov in psihičnih zavor ne izkoristijo v okolju niti tistih možnosti za svoje izobraževanje, ki bi jih lahko, če bi pojav drugače vrednotili.

Človek, ki spozna, da so njegove možnosti za razvoj omejene in da so mu nedosegljiva tudi sredstva, s katerimi drugi ljudje dosegajo svoje cilje, prilagodi temu spoznanju svoje vrednote.

Kot odgovor na tako dojetanje stvarnosti se pojavi določena prilagoditev, ta pa pomeni znižanje aspiracij, zoženje interesov itd. In tako nastane iz prvotne ekonomske ovire še socialno psihološka. Sprevrže se lahko tako, da spremeni obnašanje človeka in odvrne njegovo aktivnost od prizadevanja za izboljšanje materialnih možnosti. Verjetnost, da bo tak človek napredoval, postaja vedno manjša (Kranjc, 1977: 104).

SHEMA 5.1: Shema koncepta o nizki mobilnosti spodnjega družbenega sloja (Kranjc, 1977: 105)

Shema prikazuje, kako psihološki in družbeni činitelji zavirajo družbeno mobilnost ekonomsko in socialno zapostavljenih ljudi. Nizka mobilnost velja tudi za Rome v Sloveniji, ki jih uvrščamo v nižji družbeni sloj.

6. POMEMBNEJŠE DETERMINANTE V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU ROMSKIH OTROK

Nekoč so mislili, da je otrokov učni uspeh odvisen zgolj od njegovih umskih in telesnih zmožnosti. Pozneje so ugotovili, da imajo tudi socialne in kulturne razmere, v katerih otrok živi, pomembno vlogo v otrokovem duševnem razvoju in uspešnosti v šoli. Zaradi delovanja okolja imajo otroci kljub enakim formalnim pogojem za izobraževanje dejansko neenake možnosti za osvajanje znanja in razvijanje sposobnosti, kar je bistvenega pomena za nadaljnje šolanje in poklicno kariero (Toličič in Zorman, 1977).

»Nobenemu posamezniku ni dano, da bi si ob rojstvu lahko izbral okolje: tudi romski otrok je z rojstvom determiniran s kulturnim in socialnim okoljem. Razen v redkih primerih se romski otrok rodi v okolju, ki se bistveno razlikuje od širšega kulturnega okolja. Z zaprtostjo in pasivnostjo do zunanjega širšega okolja se v romskih družinah dolgo ohranja kulturna depriviranost. Zato se romski otrok ob stiku s kulturo širšega okolja, ki mu je praviloma tuja in neznana, le s težavo vključuje vanjo.« (Tancer, 1994: 93,94)

Romi v Sloveniji so brez dvoma ena najbolj marginaliziranih in depriviranih skupin in sicer zaradi različnih razlogov: zaradi revščine, njihove subkulture in drugačnosti. V nadaljevanju bom podrobneje opredelila dejavnike, ki vplivajo na uspešnost romskih otrok v procesu vzgoje in izobraževanja. Na te dejavnike opozarjajo različni avtorji ob različnih analizah šolskega sistema in šolske uspešnosti ter pri tem ugotavljajo, da zaradi sociokulturnih okoliščin Romi nimajo enakih možnosti v izobraževanju kot ostali slovenski državljani.

»Pogosto slišimo pritožbe, da so romski otroci v šolah problematični, agresivni, nasilni, nedelavni, neprilagodljivi, vzgojno zanemarjeni, da terorizirajo in negativno vplivajo na neromske učence ipd. Premalokrat pa se vprašamo, kaj doživlja in kako se počuti romski otrok v množici njemu tujih vrstnikov. In če se postavimo na njegovo stran, lahko vidimo vrsto dejavnikov, ki kažejo na diskriminacijo, prikrajšanost in s tem kršitve otrokovih pravic.« (Avsec, 1999: 107)

6.1. NESKLADJE PRIMARNE IN SEKUNDARNE SOCIALIZACIJE

Družina kot temeljna družbena institucija je primarnega pomena za socialno-psihološki razvoj posameznika. Ta primarna socialna skupina prežema vsakega posameznika s prvim socialnim sistemom, z njegovim prvim in najpomembnejšim usposabljanjem. Otrok postopoma internalizira moralna in socialna pojmovanja ter se uvaja v svet kulture, s katero se srečuje v družini in bližnjem okolju. Sem ne sodi le razvijanje intelektualnih potencialov, temveč tudi oblikovanje in sprejemanje vrednot, način zadovoljevanja kulturnih potreb, razvijanje motivacije, bralne kulture, adaptacija sodobnim tehničnim sredstvom idr., ki precej vplivajo na vse poznejše posameznikovo dogajanje (v procesu sekundarne socializacije) (Hribernik, 1994).

Različni družbeni razredi imajo preko družine posredovane tudi različne življenjske poti, različna vedenja, vrednote, stališča, različne cilje in pričakovanja. Bolj izobraženi starši svoje otroke že zgodaj navajajo in usmerjajo k socialno bolj sprejemljivemu ravnanju v družini in zunaj nje ter s tem pospešujejo razvoj otrokove socializacije. Uspešna primarna socializacija omogoča otroku, da se lažje vključi v šolsko delo in življenje šolske skupnosti (Toličič in Zorman, 1977).

Z otrokovo starostjo šestih ali sedmih let postane šola naslednji velik (celo glavni) socializacijski agens v njegovem življenju. Začne se dolgo obdobje posameznikovega razvoja, v katerem deli šola z družino vpliv na njegov osebni in socialni razvoj. Šola otroka socializira tako v formalnem kot neformalnem smislu.

Bergman in Luckmann (1988) poudarjata, da je primarna socializacija običajno najpomembnejša za posameznika in da ji mora biti podobna tudi osnovna struktura celotne sekundarne socializacije. Če temu ni tako, v otroku nastane konflikt med domačim in šolskim socialnim okoljem. Če nastane v otroku konflikt, ki je odraz spopada dveh vrednostnih sistemov, to zmanjšuje njegovo veselje za šolo in otrok dobiva vedno bolj negativna stališča do izobraževanja. Posledica vsega tega pa je zelo slab šolski uspeh in nizko vrednotenje izobraževanja, čeprav ima otrok za šolanje ustrezne sposobnosti (Krajnc, 1977).

Romska primarna socializacija se bistveno in močno razlikuje od sekundarne, torej od širšega družbenega okolja (VVU, šole, druge ustanove). Ko pride romski otrok v šolo, ima več težav. Njegova inteligentnost je z določenega vidika nerazvita zaradi zastarelih vzorcev družinske

vzgoje. Nerazvite so verbalne sposobnosti otroka, ki so v tako organizirani šoli, kot je danes, najbolj pomembne za uspeh. Po drugi strani pa ga ovirajo pri prilagajanju na šolsko življenje še njegovi šolskim normam in režimu neprilagojeni vzorci vedenja. Otroci, ki izhajajo iz nižjega sloja, imajo različne kriterije za »lepo vedenje« kot učitelj. V šoli kritično sprejemajo njegov način obnašanja, ki ga je domače okolje odobravalo, novo okolje pa ima učenca za deviantnega in neprilagojenega.

6.2. JEZIK

Obvladovanje slovenskega jezika je pri romskih učencih ob vstopu v šolo še zelo skromno, slabo se izražajo, odgovarjajo zgolj s posameznimi besedami, težko tvorijo povedi, zamenjujejo spol ipd. (Stvarnik, 1998).

Raziskovalci so razkrivali, da so prav jezikovne razlike med otroki posameznih družbenih kategorij pomemben dejavnik šolske uspešnosti. Mnoge razlike, ki nastajajo med otroki različnih družbenih slojev in socialnih okolij, je mogoče v veliki meri pojasniti prav z neenakimi verbalnimi sposobnostmi. Jezik je namreč glavno sredstvo komunikacije med ljudmi in je pomemben socializacijski dejavnik.

Strokovnjaki ugotavljajo, da so prva leta življenja otroka v krogu družine najpomembnejša za razvoj govora. Okolje vpliva na otrokov govorni razvoj s spodbujanjem h govorni aktivnosti (stimulativna vloga) in z jezikovnim vzorom (govornim modelom), ki je osnova otrokovega posnemanja (imitacije). Socialno okolje lahko zavira otrokov govorni razvoj, če ne spodbuja govornih aktivnosti in če daje pomanjkljiv jezikovni vzor, ki se kaže v skromnem besedišču in v večjem poudarku na nejezikovnih sredstvih sporočanja (Tancer, 1994: 99).

Jezik je tako tudi za mnoge romske učence prva in največja ovira pri sprejemanju in razumevanju vzgojno-izobraževalnih vsebin. Odraščajo v romsko govorečem okolju, kjer je le malo priložnosti za učenje slovenskega jezika, dobivajo le malo vzpodbud za razvijanje jezikovne kulture in sporazumevanja. Mnogi izmed njih se s slovenščino prvič srečajo šele ob vstopu v vrtec ali šolo. Ker nimajo možnosti, da bi si osnovno izobrazbo pridobili v maternem jeziku, so z vstopom v šolo postavljeni pred nalogo, da učno snov poslušajo v njim tujem jeziku.

Mnogi romski starši v zadnjem času učijo otroke tudi slovenskega jezika. Vendar je slaba pismenost in izobraženost staršev slabo izhodišče za uspešno osvajanje slovenskega jezika. Slovenski jezik Romi poznajo bolj na uporabni ravni, razumejo le enostavne slovenske povedi, ne obvladajo ga pa kot učni jezik. Pri osvajanju slovenskega jezika se pojavljajo velike težave tako pri pisanju, kot tudi pri branju in govorjenju. Ne upoštevajo jezikovnih zakonitosti, slabo izgovarjajo glasove, nekaterih sploh ne izgovarjajo, jih zamenjujejo. Razmeroma hitro obvladajo konkretne pojme, velike težave pa jim delajo odnosni pojmi. Romski otroci imajo skromen besedni zaklad, šibko jezikovno izraznost, poleg tega pa so v tujem okolju nesproščeni in zato v odprtem dialogu niso uspešni.

Zaradi vseh opisanih jezikovnih težav romski učenec učno snov le delno razume, prihaja do težav pri razumevanju navodil, pri opisovanju in sporočanju. Pouk je dvosmerna komunikacija med učenci in učiteljem. Tvorno lahko vanj posegajo le tisti učenci, ki imajo razvito jezikovno kulturo. Tu pa je romski učenec v hudo neugodnem položaju in je tako lahko le redko v neposrednem komunikativnem odnosu z učiteljem. Četudi otrok snov razume in obvlada, pa nima možnosti, da bi v svojem jeziku prepričal učitelja in druge učence o svojem znanju, v slovenskem jeziku pa tega pogosto ne zna. Vse to povzroča pri romskih učencih izgubo vztrajnosti, govorno zadržanost, nesproščenost, nemotiviranost za učenje in končno šolsko neuspešnost, čeprav bi glede na svoje naravne sposobnosti lahko dosegli bistveno več (Škof, 1991).

6.3. REVŠČINA

Revščina pomeni pomanjkanje različnih materialnih dobrin, slabe stanovanjske razmere, slaba prehrana, nizki dohodek, ipd., poleg tega pa je revščina tudi splet različnih prikrajšanosti in krnitev življenjskih priložnosti. Revščina prizadeva predvsem možnosti izobraževanja otrok.

O tem, na kakšen način revščina vpliva na vzgojo in izobraževanje otrok, je razmišljala tudi Mikuš-Kos (1999: 91):

- ❖ manj ukvarjanja z otrokom,
- ❖ manj učnih spodbud, manj knjig in drugih kulturnih dobrin v domu,
- ❖ manj stika s kulturnimi dogajanci in dobrinami zunaj doma,
- ❖ manj dodatnega zunajšolskega izobraževanja,
- ❖ manj pomoči ob šolskem neuspehu,

- ❖ manj vključenosti v različne prostochasne dejavnosti, ki širijo obzorje, znanje in razvijajo socialne in druge veščine.

Vpliv revščine na šolanje se kaže v kakovosti šolskih potrebščin, slabi obleki, slabi prehrani in neudeleženosti v različnih prostochasnih dejavnostih za katere je treba plačevati. Seveda pa imajo vsi ti pojavi tudi svoje motivacijske, učne in psihosocialne posledice. Imeti lepo puščico in lepe zvezke povečuje veselje do šolskega dela. Ostati brez kosila pomeni imeti biološko slabšo situacijo glede učenja, pomeni pa tudi biti izključen iz socialnega dogajanja pri kosilu (Mikuš Kos, 1999).

Revščina bistveno prizadeva družinska stališča do izobraževanja. Predvsem je pomembno preživeti, manjša pa je motivacija za učenje. Manjše in slabše so vzpodbude s strani staršev in možnosti za pomoč otroku ob težavah v šoli.

Otrokova revščina in iz nje izhajajoči prikrajšanost in izključenost, vplivajo na otrokovo podobo o sebi. Samopodoba izvira v veliki meri iz položaja, ki ga posameznik zavzema v skupini, od položaja na družbeni lestvici. Socialno prikrajšan otrok pogosto doživlja samega sebe in svoje revne starše kot nižje razvrščene na lestvici pomembnosti ali celo vrednosti. Obenem pa njegova revščina prispeva k slabši uspešnosti. Socialno prikrajšan otrok ima več možnosti, da bo učno neuspešen kot njegov enako nadarjen vrstnik, kateremu starši lahko zagotovijo podporo, motivacijo in razne oblike učne pomoči – bodisi, da otroku sami pomagajo ali pa plačujejo inštruktorja. Socialni položaj družine in otroka se odraža tudi v otrokovem zunajšolskem delovanju – v kakovosti in številu interesnih in izobraževalnih dejavnosti, v katere je vključen, učenju tujih jezikov, glasbe, ipd. (prav tam).

6.4. ROMSKA SUBKULTURA

»Kulturo determinira celost priučenih načinov obnašanja, čustvovanja, vrednostnih sistemov in prepričanj, pa tudi pridobivanja dobrin in znanja, ki so značilni za določeno družbeno skupino in se prenaša iz generacije v generacijo.« (Tancer, 1994: 93) Ljudje so vzgojeni v določeni subkulturi in so zato tako zraščeni z množico življenjskih navad in posebnosti, da se počutijo zelo neprijetno, če jih prestavimo v drugačno subkulturo.

Za večino romskih družin velja, da je njihova kultura pretežno konkretna in preprosta. Vzgoja otrok v romski družini ima bistveno drugačne silnice kot vzgoja otrok v neromski družini. Romski starši navajajo svoje otroke predvsem k delu, s katerim se tudi sami največ in najpogosteje ukvarjajo in preživljajo.

V manj razviti kulturi pogosto pride do pojava, da otrokove dispozicije zanemarijo oziroma razvijejo negativne socialne dispozicije. V takem primeru govorimo o vzgojni zanemarjenosti.

»Vzgojna zanemarjenost je pojav, ko dobiva otrok v nekem okolju premalo primernih vzgojnih vplivov, premalo pozitivnih socialnih in kulturnih dražljajev, kot je to navada v nekem okolju. Pomanjkanje vzgoje povzroča, da se otrok ne more polnovredno vključiti v življenje okolja, ker so njegove duševne sposobnosti premalo razvite. Vzgojna zanemarjenost je posledica realnosti, ko otroka nihče primerno ne uvaja v kulturo in socialno življenje okolja, v katerem otrok živi, zato ostanejo otrokove dispozicije neaktivirane in nerazvite.« (Bergant, 1973: 12-13)

Pri Romih opazimo pojav vzgojne zanemarjenosti v vsakem njihovem okolju, v katerega se vključujejo. S subkulturo staršev se povezuje nerazvitost otrokovih duševnih sposobnosti, kakor tudi vzgojni vzorci, ki jih uveljavljajo starši. Ne moremo trditi, da se romski starši vzgojno ne ukvarjajo s svojimi otroki, vendar njihova vzgojna doktrina poteka v sorazmerno nezahtevnih razmerah tako v socialnem kot kulturnem pogledu. Vzgojna zanemarjenost že v predšolskem obdobju pomeni za otroka konkretno in nepopravljivo posledico. Otrok, ki v tem starostnem obdobju ni primerno socialno stimuliran, se pozneje zelo težko vključuje v širše okolje – v šolo, ker le ta postavlja predenj previsoke zahteve, ki jim še pri tako dobri volji ni kos (Tancer, 1994: 97).

6.5. PRIKRAJŠANOST V IZKUŠNJAH IN PREDZNANJU

Socialna in kulturna (ne)razvitost okolja močno vpliva na šolsko (ne)uspešnost. Manj spodbudno okolje, ne daje dovolj spodbud za otrokov vsestranski telesni, duševni in socialni razvoj. Otroci ne razvijejo svojih dispozicij v optimalno razvite sposobnosti in zaradi tega so tudi v šoli manj uspešni, šolsko neučinkoviti (Tancer, 1994).

Medtem ko mnogi starši svojemu otroku že od najzgodnejšega otroštva zagotavljajo in nudijo spodbudno učno okolje (barvice, svinčnike, igrače, slikanice, knjige, TV...), ki spodbuja njegov vsestranski razvoj in se ukvarjajo z njim, pa nepismeni, revni, vrednostno in kulturno drugače usmerjeni romski starši le-tega svojim otrokom ne omogočajo. Romski otroci do vstopa v vrtec ali šolo ne znajo držati svinčnika v rokah, medtem ko neromski otroci že znajo napisati svoje ime (Avsec, 1999).

Tako se romski otroci v šolah po predhodnih izkušnjah in predznanju ne morejo meriti s slovenskimi vrstniki, po meri katerih je izdelan učni program. Način življenja, posebnosti in vrednote romske kulture ne spodbujajo dejavnosti in sposobnosti, ki jih od otrok pričakuje in zahteva šola. Starši romskih otrok so slabo motivirani za vključevanje otrok v šolo, hkrati pa se doma ne morejo in ne znajo ukvarjati s šoloobveznim otrokom.

Ta primanjkljaj se pri romskih otrocih v šoli izraža v manjši razvitosti grafomotorike, kratkotrajni pozornosti, slabi koncentraciji, pomanjkanju delovnih navad in hitri utrudljivosti. Romske otroke je težko motivirati za delo, hitro so zadovoljni z najmanjšim uspehom. Izražajo veliko potrebo po gibanju in bivanju na prostem. Vse to otežuje delo učiteljem, ki zato tudi sami pogostokrat izgubijo motivacijo za delo z njimi (Avsec, 1999: 111).

6.6. PREDSDOKI VRSTNIKOV

Romskemu otroku je vrtec ali šola prvi, pogosto edini neposredni stik z zunanjim, neromskim svetom in hkrati prva izkušnja razdvojenosti od staršev. »Romski otrok izstopa med svojim neromskimi vrstniki, ki pa jih ta drugačnost nesprejemljivo bode v oči. Vse to podkrepijo še številni predsodki o »Ciganih«, ki jih otroci prinesejo od doma. Otroška odkritost pa je neposredna in v tem primeru mnogokrat neusmiljena in boleča.« (Avsec, 1999: 107)

Rezultati raziskave, s katero je T. Avsec (1994) ugotavljala odnose med učenci Romi in neromi v OŠ v Leskovcu pri Krškem so pokazali, da učenci Romi v šoli pri svojih neromskih vrstnikih niso sprejeti. Romski otrok je v šoli trajno izpostavljen ponižujočim izkušnjam zavračanja, ki se izraža v odkitem poniževalnem, posmehljivem in zaničevalnem odnosu do njih. Učenci neromi mu vedno znova in znova želijo pokazati, da je zaradi svoje drugačnosti manj vreden, slabši od njih samih. Oblike besednega zavračanja se nanašajo pretežno na romsko poreklo. Izključeni so iz vsega dogajanja v razredu. Običajno sedijo ločeno od ostalih,

v zadnji šolski klopi. Izogibajo se vseh skupinskih dejavnosti, ne udeležujejo se šolskih izletov in družabnih dejavnosti. Posledice zavračanja se kažejo tudi v veliki prizadetosti samopodobe, počutijo se grdi, nezaželeni, nesposobni, sramujejo se samih sebe, pri pouku so pasivni tudi zaradi sramu pred izpostavljanjem. Na osnovi omenjenih ugotovitev lahko sklenemo, da so romski otroci v šolah žrtve vrstniškega nasilja, ki se kaže v obliki psihološkega, čustvenega nasilja.

Vendar pa romski otroci, predvsem dečki, niso pasivni pri sprejemanju »udarcev«. Pogosto se odzivajo z veliko stopnjo fizične agresivnosti (pretepanje, izsiljevanje denarja in druge lastnine). Vse to pa le še pogloblja nesprejemanje in zavračanje. In prepogosto je to na šolah edini opazen problem, ki opravičuje že splošno veljavno stališče: »Takšni so! Agresivni in nasilni do učencev.« Trajnost obojestranskih negativnih odnosov je zabrisala ločnico med vzrokom in posledico. Konfliktnost in nestrpnost med njimi se tako kaže v obliki začaranega kroga (prav tam).

Romski otroci so zelo občutljivi in morda bolj kot si mislimo čutijo, kdaj so sprejeti. Zato je zanje pomembno, kako jih sprejmejo vrstniki, njihovi starši in nenazadnje tudi učitelj (Škof, 1991: 101). Potrebno bi bilo zlasti veliko delati na informiranju vrstnikov, njihovih staršev in nasploh širšega okolja o življenju in kulturi Romov ter postopoma brisati predsodke in stereotipe o njih.

6.7. MOTIVACIJA

Pomemben dejavnik pri otrokovem šolskem uspehu so tudi njegove aspiracije, motivacija in pozitiven odnos do izobraževanja. Le te so v močni soodvisnosti od družine, v kateri otrok živi. Pri oblikovanju stališč do izobraževanja ter poklicnih predstav največjo vlogo igrajo stališča in izobrazba staršev ter družbeno-ekonomski status. Bolj izobraženi starši s svojimi stališči in vzgojo usmerjajo svoje otroke k bolj oddaljenim ciljem, ki zahtevajo več učenja in daljše šolanje. Vrednotenje izobraževanja je namreč tem višje, čim višja je pridobljena izobrazba. V nasprotju s tem, manj izobraženi starši usmerjajo svoje otroke k bližnjim ciljem, ki jih otrok hitreje doseže in prej pride do zaslužka (Krajnc, 1977).

Tu so Romski otroci spet prikrajšani, živijo namreč v okolju, kjer izobraževanje ni visoko vrednoteno. Aspiracije romskih otrok so praviloma zelo nizke in le pri redkih romskih

učencih je prisotno hotenje in volja po višjih učnih dosežkih. Hitro se zadovoljijo z minimalnim uspehom (Tancer, 1994). Imajo slabše razvito zavestno disciplino, svoje želje hočejo zadovoljiti takoj in se le s težavo podrejajo dolgoročnim ciljem, so bolj agresivni in njihovo obnašanje kaže nizko konsistentnost (Krajnc, 1977).

Aspiracije pa so odvisne tudi od uspešnosti učencev v šoli. Bolj uspešni učenci imajo na splošno višje aspiracije, manj uspešni pa nižje. Pogosto doživljanje neuspeha v šoli in na drugih storilnostnih področjih postopoma znižuje otrokovo motivacijo pri učenju. Zato bi morala šola zlasti pri takih učencih bolj razvijati zanimanje za učenje, jih pri delu vzpodbujati in jim pomagati, da bi dvignili svoje aspiracije in nadaljevali z izobraževanjem (Toličič in Zorman, 1977: 329).

6.8. DOMAČE OKOLJE

Učenčevo domače okolje lahko deluje vzpodbujevalno ali zaviralno na njegovo šolsko delo. Za romske učence je domače okolje praviloma velik primanjkljaj. Po podatkih raziskave romskega okolja in šolske uspešnosti romskih učencev v osnovnih šolah Prekmurja 1991, (nav. po Tancer, 1999), je med 411 učenci Romi le 28 % njih živel v dobrih, 44 % v zadovoljivih in 27,5 % v slabih bivalnih razmerah. Svojo sobo je imelo le 18 %, a svojo posteljo 64,5 %. V raziskavi je bilo ugotovljeno, da je primerne delovne pogoje imelo le 26,5% romskih učencev, zadovoljive 39,4 % in neprimerne 33,6 %. V neelektrificiranih domovih je živel 7 % romskih učencev.

Kulturni standard doma nedvomno pomembno vpliva na otrokov vsestranski, še posebej intelektualni razvoj. Raziskava je pokazala, da je le-ta bil izjemno skromen. Razen televizije in radia drugih kulturnih dobrin praktično nimajo. Na tisk je bilo naročenih le 15 % in še to največ na lokalni (prav tam).

Opozoriti velja, da navedeni podatki veljajo za območje Prekmurja, kjer Romi živijo v dokaj ugodnih razmerah v primerjavi z dolenjskimi Romi. Zato lahko predvidevamo, da bi bili rezultati v drugih romskih regijah še manj ugodni.

6.9. DELOVNE NAVADE

Na stil učenja in oblikovanje učnih navad precej močno vpliva družinsko okolje. Bolj izobraženi starši lahko svojim otrokom učinkovito pomagajo pri učenju ter odkrivanju poti in načinov za reševanje zahtevnejših učnih problemov. Pri delu jih tudi pozitivno spodbujajo in krepijo njihovo zaupanje vase, da pri učenju vztrajajo in naloge uspešno končajo. Vse to ugodno vpliva na oblikovanje ustreznega stila učenja in boljših učnih navad. Otroci manj izobraženih staršev so v tem pogledu na slabšem. Starši jim pogosto pri učenju ne morejo pomagati, ker nimajo dovolj znanja, nekateri pa tudi podcenjujejo vlogo izobrazbe in se za otrokovo učenje premalo zanimajo (Toličič in Zorman, 1977: 329).

Od domačih razmer je torej veliko odvisno, ali se otroci ob dobri volji lahko pripravljajo za pouk. Precejšen odstotek romskih šoloobveznih otrok je potrebnih večje ali manjše pomoči pri učenju in to doma ali v šoli z dodatnim poukom. Pri teh otrocih je težko pričakovati, da bi jim doma nudili pomoč, saj je veliko staršev nepismenih in imajo še neurejeno socialno življenje. Pri romskih otrocih je tako opaziti izredno šibke navade, za šolsko delo se ne zanimajo. Zaradi domače vzgoje, ki jih sploh ne navaja k delu, niso pri nobeni akciji vzdržljivi in se ne morejo skoncentrirati (Šiftar, 1970).

6.10. PROSTI ČAS

Prosti čas otrok iz nižjega družbenega sloja ni tako organiziran kot prosti čas drugih otrok, ki načrtno goje določene aktivnosti (učenje tujih jezikov, telovadba, drsanje, glasba, balet, obiskujejo risarske krožke, razstave, gledališke predstave, knjižnice idr.). Otroci iz nižjega sloja imajo še zelo nejasne in nedoločene predstave o lastni bodočnosti, zato niso sposobni, da bi svojo aktivnost usmerjali k doseganju dolgoročnih ciljev. Danes, ko enakovredno priznavamo tudi neformalno vzgojo, otrokom iz manj razvitega socialnega okolja še bolj manjkajo dodatni zunanji viri izobraževanja (Krajnc, 1977: 101-102).

Romski otroci imajo nasploh specifičen način preživljanja prostega časa. Njihova igra je igra z naravo in v naravi. Ne poznajo sodobnih igrac, svinčnikov in knjig, zato pa dobro poznajo vsa drevesa, gnezda, imena živali, cvetic, travnike in blato. Čeprav so starši s kotičkom očesa vedno pri njih, pa jih nikoli ne vodijo, spodbujajo oz. se ne vključujejo v njihovo igro in jih pri tem tudi ne omejujejo. Pri igri so prepuščeni sami sebi, svoj svet doživljajo samostojno, izkustveno in spontano, vedno v družbi številnih sovrstnikov (Avsec, 1999).

6.11. HIGIENSKE NAVADE

Pogosto zaradi izredno slabega materialnega položaja v družini romski otroci nimajo dostojne obleke in obutve, zato se počutijo nelagodno. Ob vstopu v vrtec ali šolo so higienske navade otrok različne. Otroci, ki izhajajo iz družin, v katerih so starši zaposleni, imajo le-te mnogo bolj razvite. Pri ostalih je higiena še vedno problem, saj vsi Romi še nimajo primernih bivalnih in sanitarnih pogojev (Stvarnik, 1998). Vrtec lahko v zvezi s tem zelo veliko pripomore, saj se otroci vzporedno z osvajanjem pravil vedenja v vrtcu in skupnosti, priučijo tudi ustreznih higienskih navad. Čeprav osebna higiena mnogih še zelo zaostaja za splošnim nivojem drugih, je vedno manj tega, da ostali otroci nočejo sedeti z njimi v klopeh.

6.12. SPODBUDA STARŠEV

Starši ciganskih otrok ne prihajajo na roditeljske sestanke in se malo zanimajo za učne uspehe svojih otrok. Tudi drugače se radi izognejo množici, če so slabše oblečeni ali če bi moglo biti kaj neugodnega za njih (Šiftar, 1970). Precej staršev danes že ima osebni stik z učiteljem.

Po raziskavi, ki jo navaja Smerdu (1999) izobrazbena struktura staršev kaže, da je imelo le 10,3 % staršev popolno osnovno šolo, 71 % nepopolno osnovno šolo, 15,7 % staršev pa je bilo brez osnovne šole. Poklicno in nepopolno srednjo šolo je imelo 3,2 % staršev. Izobrazbeni deficit se kaže zlasti pri materah. Z izobrazbeno strukturo je tesno povezana poklicna struktura staršev. Nekvalificiranih delavcev je bilo 89 %, polkvalificiranih le 7 %, kvalificirani 4 %, visoko kvalificirana pa je bila le ena oseba. Tudi z zaposlitvijo staršev je bilo podobno. Nezaposlenih je bilo 56 % staršev, občasno zaposlenih 3,6 %, redno zaposlenih 27 % in 13,6 % zaposlenih v tujini.

Opaziti je mogoče, da obstajajo številne razlike med zaposlenimi in nezaposlenimi anketiranimi Romi: zaposleni so v večjem deležu obiskovali šolo in dokončali višje razrede osnovne šole, več je zakonsko poročenih, večina jih ima boljše bivalne pogoje, boljše je njihovo zdravstveno stanje, večja je njihova želja po splošnem družbenem uveljavljanju itd. Otroci zaposlenih staršev mnogo bolj redno obiskujejo osnovno šolo, opazne pa so razlike tudi v odnosih v družini, kjer zaposleni bolj poudarjajo potrebo po skupnem odločanju moža in žene. (glej Smerdu, 1999: 114) Iz tega sledi, da izobraženost in zaposlenost staršev močno vpliva na življenjske pogoje in izobraževalne možnosti otroka.

6.13. ŠOLSKE POTREBŠČINE

Napredovanje učenca je odvisno tudi od tega, kako je preskrbljen z učnimi pripomočki. To je iz leta v leto boljše. Medtem ko so še pred časom ugotavljali, da Romi nimajo niti osnovnih šolskih potrebščin, pa je danes za to poskrbljeno. Nekaj je že takih družin, kjer potrebno nabavijo sami, za tiste, ki izrazijo, da iz lastnih sredstev ne morejo zagotoviti potrebščin za šolo, pa poiščejo druge možnosti: na primer, opravičeni so do brezplačne obrabnine učbenikov, v nekaterih šolah jim posodijo knjige iz šolske knjižnice ali pa jim sošolci preskrbijo potrebne knjige, nekaj dobijo iz sredstev Centra za socialno delo, Karitasa in drugih organizacij (Stvarnik, 1998).

Težava je v tem, da do šolskih potrebščin nimajo odnosa, saj jih hitro izgubijo ali pa jih uničijo. Potrebščin ne prinašajo v šolo, ko bi bilo to potrebno, zato težko sledijo in sodelujejo pri pouku (Tancer, 1994).

Šele tak celovit vpogled v domače socialne razmere romskih otrok omogoča razumevanje velikih in pogosto nepremostljivih težav, s katerimi se morajo spopadati romski učenci v osnovnošolskih klopeh, ko jih šolski zakon zavezuje obiskovati osnovno šolo, hkrati pa jim šolska klima najpogosteje onemogoča enakopravno sodelovanje v učnem procesu, saj ob vstopu v šolo prinesejo romski otroci mnoge deficite in že na samem startu ugotavljajo kruto resnico, da v tekmi z vrstniki ne-Romi nimajo velikih možnosti.

7. VLOGA DRUŽBE PRI ZAGOTAVLJANJU ENAKIH IZOBRAŽEVALNIH MOŽNOSTI

V sledečem poglavju želim poudariti, da smo za zagotavljanje enakih izobraževalnih možnosti vsakega posameznika in vseh družbenih skupin, tudi Romov, odgovorni tako država kot širša družba, katere pripadniki smo mi vsi. Država mora zagotoviti predvsem učinkovit vzgojno-izobraževalni sistem, ki bo omogočal individualiziran pristop in prilagoditev potrebam posameznikov. Posebno skrb mora posvečati posameznikom, ki prihajajo iz obrobni in ogroženih slojev, in ki si sami ne znajo pomagati, hkrati pa izobrazba predstavlja njihovo edino možnost za dvig iz zapostavljenega položaja. Družba in mi, kot posamezniki v njej, lahko k tej problematiki pripomoremo z ustreznim odnosom do drugačnih. Brisanje stereotipov, neobremenjenost s predsodki, strpnost, pravičnost, demokratičnost, solidarnost, človekove pravice, itd. – to naj bi bile vrednote družbe v prihodnosti. Na primeru etnične skupine Romov v Sloveniji me je zanimalo, kako daleč smo v uresničevanju teh vrednot.

»Če želimo doseči tisti del prebivalstva, ki je zdaj še izključen iz izobraževanja, samo širjenje sedanjega izobraževanja ne zadostuje; treba je načrtovati in razvijati nove pristope in take sisteme, ki bodo po meri posebnih skupin v okviru skupnega prizadevanja, da bodo vsi otroci in odrasli deležni ustrezne in kakovostne osnovne izobrazbe.« (Delors, 1996: 109-110)

Družina je sicer prva otrokova šola, toda kadar je družinsko okolje pomanjkljivo, ali ga sploh ni, tedaj mora uresničitev zmožnosti vsakega otroka zagotoviti šola. Posebno pozornost je treba posvetiti vsem vidikom vzgoje in izobraževanja otrok, ki izhajajo iz manj spodbudnih okolij: otroci cest, sirote, žrtve vojn ali drugih nesreč. Ko imajo otroci posebne potrebe, ki se ne dajo odkriti ali zadovoljiti v družinskem okolju, je šola pristojna za to, da priskrbi strokovno pomoč in posebno usmeritev, ki bo tem otrokom omogočila, da razvijejo svoje zmožnosti kljub učnim težavam ali fizičnim motnjam (Delors, 1996: 114).

Šolski sistemi morajo v prvi vrsti skrbeti za to, da se bo zmanjšala socialna ranljivost otrok, ki izhajajo iz obrobni ali ogroženih slojev, da bi se tako prekinil začarani krog revščine in izključenosti (prav tam).

7.1. DVOJNA FUNKCIJA IZOBRAŽEVANJA

Milharčič-Hladnikova (2003) govori o dveh funkcijah šole – emancipatorično izenačevalski in brezkompromisno segregacijski funkciji. Meni namreč, da po eni strani šola družbenih in socialnih neenakosti ne samo ne more odpraviti ali omiliti, pač pa je njena glavna družbena funkcija njihovo ohranjanje in utrjevanje, torej reprodukcija obstoječih razmerij moči in bogastva. Na drugi strani pa bi morali upoštevati tudi to, da ima šola zaradi svoje izobraževalne funkcije kljub vsemu emancipatorične učinke in da so lahko v izobraževalnem procesu uspešni tudi otroci, ki za šolski in življenjski uspeh niso predestinirani s svojim družinskim poreklom. Ta edina možnost, ki jo ima šola, da je lahko tudi velika izenačevalka, je najprej odvisna od dobrih in motiviranih učiteljev, ki verjamejo tako v moč znanja in razuma kot tudi v učljivost in vzgojlivost svojih učencev; potem pa je seveda odvisna tudi od ukrepov izenačevanja življenjskih in izobraževalnih pogojev, kjer dobijo možnost bolj ali manj posrečene šolske in socialne reforme.

»Koncept enakih izobraževalnih možnosti je nejasen, odvisno kaj ta enakost izobraževalnih možnosti konkretno pomeni: enakost, morda brezplačnost dostopa do vseh stopenj izobraževanja; enak ali morda diferenciran in otrokom z različnimi sposobnostmi prilagojen kurikulum; enakost v opremljenosti šol, usposobljenosti in plači učiteljev ali v raznovrstni ponudbi obšolskih dejavnosti; enakost ali morda različnost v pripravljenosti na šolo in izenačevanje predhodnega znanja in usposobljenosti za vstop v šolo; enakost rezultatov, morda enakost testov, torej meril znanja; pravično, torej enakopravno obravnavanje, ali pa morda tudi pravičnost in različno obravnavanje učencev. Pri iskanju lastnega odgovora na to, kaj bi bilo najbolje, da v konkretnem primeru enakost in pravičnost v šoli pomenita, velja pomisliti, da je enakost praktično načelo, povezano s pravično razdelitvijo družbenih dobrin. Med družbenimi dobrinami pa zavzema privilegirano mesto prav izobrazba.« (Milharčič – Hladnik, 2003: 59-60)

7.2. VSEŽIVLJENJSKO IZOBRAŽEVANJE

V Beli knjigi evropske komisije o izobraževanju in usposabljanju je zapisano, da *v družbi nastajajo velike razlike med tistimi, ki vedo, razumejo, uporabljajo, imajo, in tistimi, ki ne vedo in so na obrobju družbe, odvisni od socialne pomoči in imajo malo možnosti, da bi to stanje presegli. Glavna naloga družbe je zmanjšati razlike med tema dvema skupinama* (Jelenc Krašovec, 2003).

To je eno glavnih izhodišč zakaj je potrebno uveljavljati pojem učeče se družbe in strategije vseživljenjskosti izobraževanja, saj kaže, da lahko le s čim širšo prepletenostjo družbe z znanjem in vedenjem morda delno presežemo čedalje večje neenakosti.

»Ideja učeče se družbe vzbuja veliko upanje. Zavrača privilegije in pričakovanja, da se usoda določi ob rojstvu. Presega načelo meritokracije, ki določa nadaljevanje izobraževanja samo za tiste, ki so uspešni, in zavrača tiste, ki se niso ustrezno izkazali. Učeča se družba naj bi omogočila vsem, da se udeležujejo izobraževanja vse življenje. To bi bila družba z visokimi standardi in majhnimi možnostmi, da naredimo nepopravljive napake.« (Jelenc Krašovec, 2003: 1)

Danes naraščajo zahteve, da bi načrtno ustvarili možnosti za pridobivanje znanja skozi vse življenje in bi tako ustregli novim zahtevam družbenega okolja:

- ❖ presegli naj bi izobraževanje, omejeno s časom (šolska leta) in prostorom (šola);
- ❖ le z ustreznim izobraževanjem bomo družbi pomagali, da postane bolj ozaveščena o svojih problemih in bolj humana;
- ❖ nujen je pravičen dostop do izobraževanja, pri tem pa se je potrebno zavedati, da enak dostop še ne pomeni enakih možnosti; potrebno je odpraviti rigidne omejitve med osnovno, srednjo in visokošolskim izobraževanjem;
- ❖ spremeniti je potrebno predstavo o tem, kaj je uspeh in kaj neuspeh, kar odpira možnosti, da popravljamo naše napake skozi vse življenje;
- ❖ odpraviti je potrebno dogmo, da sta izobraževanje in šola sinonima; izobraževalne institucije bodo v učeči se družbi izgubile monopolni položaj in bodo le ena od komponent v širši učni mreži;
- ❖ spremeniti je potrebno vlogo učitelja, da bo vse bolj svetovalec, nekdo, ki ne podaja resnice, temveč o resnici razpravlja, jo pomaga iskati;
- ❖ več pozornosti naj bi namenili »naravnemu učenju«, ki poteka v vsakdanjem življenju in delu in se odziva na življenjske probleme;
- ❖ vsak se lahko sam uči in uči tudi druge;
- ❖ razvijati je potrebno široko učno omrežje v družbi, ki bo omogočalo skrajšanje trajanja institucionalnega izobraževanja, večjo uporabo vsebin in znanj, ki jih potrebujemo za življenje, za to pa bodo morali biti tisti, ki se učijo bolj neodvisni;
- ❖ potrebno je nenehno izboljševanje obstoječih izobraževalnih sistemov ter iskati inovativne oblike, alternative in sveže vire;

- ❖ širjenje visokošolskega izobraževanja naj bi vodilo k širokemu razvoju mnogih ustanov, ki bodo lahko zadovoljevale čedalje večje potrebe posameznikov in skupnosti.

Marca 2000 so v Lizboni zasedali predstavniki Evropskega sveta, kjer so prišli do pomembnih zaključkov o vseživljenjski učenju. Ideja ključnih sporočil je, da bi obširna in skladna strategija vseživljenjskega učenja za Evropo morala:

- ❖ zagotoviti splošen in nenehen dostop do učenja za pridobitev in obnovo spretnosti, ki so potrebne za nenehno participacijo v družbi znanja;
- ❖ bistveno dvigniti raven vlaganj v človeške vire ter tako dati prednost tistemu, kar je za Evropo najpomembnejše – njenim prebivalcem;
- ❖ razviti učinkovite metode učenja in poučevanja ter okoliščine za nenehno učenje v vseh življenjskih obdobjih in za večrazsežno učenje;
- ❖ izboljšati poti, ki nam omogočajo, da razumemo in ocenjujemo udeležbo in dosežke še posebej pri neformalnem in priložnostnem učenju;
- ❖ zagotoviti, da bo vsakomur omogočen enostaven dostop do kvalitetnega informiranja in svetovanja o učnih možnostih po vsej Evropi in skozi vse življenje;
- ❖ zagotoviti možnosti za vseživljenjsko učenje vsakomur, kolikor je le mogoče.

(pov. po Jelenc Krašovec, 2003)

Mnogi vidijo v konceptu vseživljenjskega učenja možnost za povečanje dostopnosti izobraževanja čim večjemu številu ljudi in ga pojmujejo kot sredstvo za večjo vključenost državljanov v socialno, kulturno, politično in gospodarsko dejavnost. Koncept učeče se družbe in vseživljenjskega izobraževanja v tem smislu pomeni tudi upanje romskemu prebivalstvu, da se reši iz začaranega kroga revščine in depriviranosti ter končno enakovredno participira v širši družbi.

7.3. PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA

V moderni državi temelji sistem edukacije na načelih demokratičnosti, avtonomnosti in enakih možnostih. Ta načela so utemeljena v človekovih pravicah in v pojmu pravne države.

Poleg formalnih pravic zagotavlja država tudi substancialne pravice, ki jih morajo biti enako deležni vsi posamezniki ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno

pripadnost, telesno in duševno konstitucijo itd. V Splošni deklaraciji človekovih pravic so v 26. členu navedene naslednje pravice:

- ❖ Vsakdo ima pravico do izobrazbe. Izobraževanje je brezplačno vsaj na začetni in temeljni stopnji. Šolanje na začetni stopnji je obvezno. Tehnično in poklicno šolanje mora biti splošno dostopno. Visoko šolanje mora biti na osnovi doseženih uspehov vsem enako dostopno.
- ❖ Izobrazba mora biti usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospesevati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov za ohranitev miru.
- ❖ Starši imajo pravico do izbire vrste izobrazbe za svoje otroke.

Podobne določbe najdemo tudi v drugih mednarodnih dokumentih, v Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah, Deklaraciji o odpravi vseh oblik nestrpnosti in diskriminacije na podlagi vere ali prepričanja ter Konvenciji proti diskriminaciji v izobraževanju. Države, ki so te dokumente podpisale, morajo te odločbe vključiti v zakonodajo in omogočiti njihovo uresničevanje.

V Resoluciji o evropski dimenziji vzgoje in izobraževanja so kot skupna evropska dediščina navedene naslednje vrednote: človekove pravice, pluralna demokracija, strpnost, solidarnost in pravna država.

Mednarodni pravni dokumenti skupaj z Ustavo Republike Slovenije tvorijo temeljno pravno normo, iz katere so izpeljani konkretni cilji javnega sistema edukacije. Ker je večina teh dokumentov pravno obvezujočih, jih mora tudi Slovenija kot pravna država priznavati in izvajati.

Država mora zagotavljati možnosti za optimalen razvoj ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo itd. Sistem vzgoje in izobraževanja mora omogočati uveljavljanje načela enakih možnosti hkrati z zahtevo po upoštevanju različnosti (individualnih razlik, skupinskih razlik ter razlik v hitrosti in tempu razvoja), pravice do izbire in drugačnosti (Krek, 1995: 21-22).

Za otroke iz kulturno in socialno manj spodbudnih okolij je treba organizirati dodatne dejavnosti, ki nadomestijo socializacijski primanjkljaj in prekinejo začarani krog šolskega neuspeha. Za to je treba zagotoviti ustrezno izobražen pedagoški kader in sistem financiranja, še posebej pa razviti sistem štipendiranja. V šolah pa je pomembno, da uspešnejše vključevanje otrok iz kulturno manj spodbudnih okolij v šolsko delo ne vodi k znižanju kriterijev znanja in vrednotenja znanja, temveč temelji na vzpostavljanju mehanizmov za izenačevanje začetnega stanja in enakih možnosti pri doseganju rezultatov (Krek, 1995: 22-23).

Za obvezno šolo je značilna težnja po istočasnem združevanju enakosti in različnosti. Splošnemu konsenzu, da je izobraževanje pravica vseh (brez diskriminacije posameznika ali skupine), je treba dodati opozorilo, da to ne pomeni enakega izobraževanja za vse. Enake možnosti v izobraževanju morajo biti usklajene s pravico posameznika do drugačnosti. Enakost ne sme pomeniti izenačevanja ali celo brisanja individualnih razlik in omejevanja pluralizma (Krek, 1995: 25).

7.4. IZOBRAŽEVANJE ROMOV V PRETEKLOSTI

Prvi, ki je sistematično raziskoval na tematiko vzgoje in izobraževanja Romov na Slovenskem je bil dr. Vanek Šiftar, vendar se je osredotočil zlasti na prekmursko območje. Popis Romov leta 1893 kaže, da je tedaj v Prekmurju izredno malo romskih otrok obiskovalo osnovno šolo. Nasploh so Romi v Sloveniji začeli hoditi v šolo sorazmerno pozno, kar je bilo predvsem odvisno ne samo od njih in njihove volje, ampak od razpoloženja učiteljev, od odnosov bogatejših vaščanov do Ciganov, kajti ti so imeli tudi v šoli glavno besedo, in končno je o tem odločala tudi splošna politika na določenem območju in v določenem obdobju (Šiftar, 1970).

Oblast dolgo ni imela posluha za izobraževanje Romov. Mnogi so bili mnenja, da ni primerno, da bi se Romi izobraževali skupaj z ostalimi otroci. Če naj se že šolajo, naj se zanje ustanovi posebne šole, ki bi ustrezale njihovemu ciganskemu značaju. Nekateri so poleg takih šol predlagali še ustanovitev posebnih internatov za romske otroke, v katerih bi morali otroci ostati do konca šolske obveznosti oziroma dokler se ne bi zares pripravili in usposobili za življenje (prav tam).

»Še danes lahko marsikje zasledimo takšna in podobna mnenja, in to v družbi, ki bi morala biti izredno občutljiva za resnično humane odnose med ljudmi. Obsodbe vredno je, da prinašajo otroci z rasizmom napolnjena stališča iz svojih družinskih okolij.« (Šiftar, 1990: 66)

Po letu 1945 se je situacija za Rome bistveno izboljšala, tudi na področju izobraževanja. Vendar ugotovitev o prvih začetkih in težavah pri šolanju Romov ne moremo posploševati na celotno slovensko romsko populacijo. Stanje je bilo namreč bistveno boljše v nekaterih občinah, na primer občini Murska Sobota, kot pa na primer na Dolenjskem, kjer je bila le tretjina šoloobveznih otrok Romov vključenih v pouk, pa še ti dokaj neredno (Tancer, 1994). Posamezni lokalni organi so na različne načine želeli pritegniti romske otroke v šolo in Rome sploh vzpodbuditi za vzgojo in izobraževanje. K temu so bistveno prispevale nove in spremenjene družbene razmere ter povečani naporji za odpravo nepismenosti. Na osnovnih šolah so ustanavljali posebne romske oddelke, a s tem so le nadaljevali romsko izolacijo. Velik napredek pomeni spoznanje, da je treba začeti pri najmlajših, s predšolsko vzgojo in vsaj najmlajšim ustvariti osnovne materialne pogoje, učne pripomočke, obleko, hrano itn. (Šiftar, 1990).

Romski učenci pa so se šolskemu okolju le težka prilagajali. Ena najbolj pogostih težav s katero se srečujejo romski otroci v osnovni šoli je pomanjkljivo poznavanje slovenskega jezika. »Ker otroci ne obvladajo jezika, ne morejo dojemati pouka in se ne morejo izražati. V tem je vzrok, da ciganski šolarji izgubijo še tisto malo vztrajnosti, kar je imajo na začetku, in zapuščajo šolo, ali pa celo nekaj let sedijo v prvem in drugem razredu.« (Šiftar, 1990: 172)

»Učni napredek je v tesni soodvisnosti od rednega obiskovanja pouka, socialnega statusa v razrednem kolektivu, od vrednotenja znanja in možnosti zaposlovanja. O vzrokih nerednega obiskovanja pouka velja v glavnem osnovna ugotovitev, da ciganski otroci ne obiskujejo redno šole, ker nimajo doma najosnovnejših pogojev za učenje. Poleg tega jim primanjkuje obleke, šolske potrebščine in so zaradi slabe prehrane zdravstveno ogroženi. V šolskem letu 1965/66 kar 60 % romskih učencev ni imelo osnovnih možnosti za nemoteno učno delo, zato so zelo neredno prihajali k pouku.« (Tancer, 1994: 74) Od teh, ki so obiskovali šolo jih je zelo malo izdelalo razred, zelo veliko pa jih je bilo tudi neocenjenih. V šoli so bili zapostavljeni od součencev in celo od učiteljev. »Ponavadi sede vsi ciganski otroci v zadnji klopi in ločeni od ostalih otrok. Cigančki so umazani, raztrgani, na pol goli in okrog njih se širi neprijeten vonj.« (Tancer, 1994: 75)

Vse do leta 1972 je bilo vprašanje vključevanja otrok Romov v vzgojno-izobraževalne institucije prepuščeno domala v celoti posameznim predšolskim in šolskim ustanovam ter občinskim prosvetnim službam. Ravno občine z avtohtonimi Romi pa so bile slabo razvite, zato ni bilo dovolj odločnih pobud za hitrejše in učinkovitejše reševanje romske problematike, ki je poleg tega, da terjala dodatna denarna sredstva, tudi hudo zahtevna in zapletena. Od leta 1972 dalje je skrb za redno vključevanje otrok Romov v predšolsko vzgojo in v osnovno šolo postala soobvezujoča državna skrb, da s solidarnostnimi dopolnilnimi sredstvi sofinancira vzgojno-izobraževalne programe v občinah z romskim prebivalstvom. Precejšnje zasluge za posvečanje pozornosti tematiki izobraževanja Romov je imela takratna Republiška izobraževalna skupnost, ki je med drugim sprejela tudi sklepe, ki so pomenili zagotovilo za pedagoško in gmotno reševanje romske problematike. Tudi Skupnost otroškega varstva je sprejela podoben sklep in je z dodatnimi sredstvi sofinancirala predšolsko vzgojo romskih otrok. Republiško sofinanciranje vzgojnih in izobraževalnih programov predšolskih in osnovnošolskih otrok Romov je med drugim omogočilo in spodbudilo večjo strokovno dejavnost pedagoškosvetovalne službe pri spremljanju, proučevanju in usklajevanju organizacijskega, vzgojnega in učnega dela predšolskih in osnovnošolskih zavodov z romskimi otroci (Tancer, 1994: 76-83).

Prav po zaslugi povečane strokovne angažiranosti zavodske pedagoške službe pri reševanju romske problematike so v posameznih predšolskih in osnovnošolskih ustanovah bistveno izboljšali vzgojno in izobraževalno delo z romsko populacijo. Ustanovili so aktive učiteljev, ki se pri učnem delu srečujejo z romskimi učenci. Na shodih učitelji in vzgojitelji poročajo o svojih neposrednih izkušnjah, obravnavajo aktualna vprašanja, se pogovorijo o pedagoških in didaktično-metodičnih postopkih, dobijo širše informacije o romski problematiki, načrtujejo in usklajujejo vzgojne in učne načrte itn. Shodi aktivov so pogosto povezani s hospitacijami in obravnavami konkretnih primerov. Vse to prispeva k boljšemu poznavanju problematike in k višji kakovosti učno-vzgojnega dela z romskimi učenci (prav tam).

7.5. DANAŠNJI MODELI VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA ROMSKIH OTROK V SLOVENIJI

O vzgoji in izobraževanju romskih otrok v slovenskem prostoru je bilo doslej že veliko napisanega. Omenila sem že dr. Vaneka Šiftarja, ki je v sklopu širšega sociološko-demografskega preučevanja opravil analizo šolske uspešnosti romskih otrok v Prekmurju v

časovnem intervalu od leta 1945 do 1965. Za širši prostor celovite študije ali analize ni bilo vse do leta 1987, ko je ekspertna skupina pri Zavodu Republike Slovenije za šolstvo opravila celostno analizo o vzgojnih in učnih dosežkih romskih otrok v Sloveniji. Z novelirano šolsko zakonodajo in novimi izvršilnimi predpisi na področju osnovnega šolstva so bila leta 1993 sprejeta Navodila za prilagajanje programa OŠ za romske učence, leta 2000 pa Navodila za izvajanje programa 9-letne OŠ za učence Rome. Konec leta 2002 je strokovni svet sprejel Dodatek h kurikulu za vrtce za delo z otroki Romov. S tem je bil sprožen pomemben in kakovosten premik v reševanju specifičnosti v vzgoji in izobraževanju romskih učencev v slovenski osnovni šoli.

Veliko sta na tematiko vzgoje in izobraževanja romskih otrok raziskovala dr. Mladen Tancer in Vladka Škof. V okviru mednarodnega romskega tabora Murska Sobota 98 je potekala okrogla miza o uresničevanju šolske zakonodaje na področju izobraževanja romskih otrok. Povabljeni so bili pedagoški delavci z vrtcev in osnovnih šol, ki imajo v vzgojnoizobraževalno dejavnost vključene romske otroke. Ugotovitve okrogle mize so objavljene v Romskem zborniku II (1998). Februarja 2003 je Osnovna šola Leskovec pri Krškem organizirala posvet o vzgojno izobraževalnem delu z romskimi učenci. Udeležile so se ga osnovne šole, ki poučujejo romske učence in nekatere institucije, ki se vsaka na svoj način ukvarjajo s to temo. Cilji posveta so bili predstaviti in spoznati različne modele vzgojno-izobraževalnega dela z romskimi učenci, izmenjati izkušnje, izpostaviti skupne probleme in podobno. Strokovna delovna skupina pa je letos pripravila strategije vključevanja Romov v vzgojo in izobraževanje. V gradivu, ki ga je pripravila, so izpostavljeni ključni problemi in vprašanja v zvezi z vključevanjem Romov v izobraževalni proces.

Izsledke različnih avtorjev in njihovih ugotovitev povzemam v nadaljevanju, kjer želim prikazati modele vzgoje in izobraževanja romskih otrok, ki se prakticirajo v današnjem času.

7.5.1. Predšolska vzgoja romskih otrok

Znanosti, ki proučujejo razvoj človeka v zgodnjem otroštvu in vzgojo predšolskega otroka, opozarjajo, da je to obdobje izredno dinamično po kvantiteti in tudi kvaliteti razvoja. Družina je najpomembnejši vzgojni dejavnik v predšolski vzgoji. Znano je tudi, da ima predšolska vzgoja daljnosežni vpliv in posledice na nadaljnje življenje človeka.

Vključitev predšolskega otroka v institucionalno predšolsko vzgojo pomeni veliko spremembo. Odvisna je od tega, koliko je otrok star, koliko je pripravljen na vključitev v institucijo zunaj doma, od tega, kako velike so razlike med življenjem doma in v instituciji (materialno stanje, način prehrane, pravila igre v medsebojnih odnosih), od tega, koliko razume jezik in podobno.

Dolgo časa vprašanje vključevanja romskih otrok v predšolsko vzgojo ni bilo urejeno, prizadevanja za njihovo vključitev so bila odvisna predvsem od prizadevanj lokalnih občinskih organov in zaposlenih v vzgojno-izobraževalnih institucijah. Tancer (1991) navaja, da je bilo leta 1990 v predšolsko vzgojo vključenih 36,6 % celotne populacije predšolskih romskih otrok. Večina romskih staršev se je zelo nerado odločalo za vključitev predšolskega otroka v družbeno organizirano predšolsko vzgojo iz različnih vzrokov: oddaljenost romskih naselij od VVO, ceste in poti so slabe in pozimi slabo očiščene, sezonske selitve družin za delom, nezaupanje in strah za svojega otroka, obojestransko zaposlitev staršev ni motiv za vključevanje otrok v VVO (kar je ponavadi najpogostejši motiv za vključevanje otrok v VVO), ozaveščenost staršev o pozitivni vlogi in pomenu predšolske vzgoje v VVO je prisotna le pri redkih starših (Levičnik, 1990). Kjer so starši le pristali na vključitev otroka v VVO, je bilo pogosto neredno obiskovanje vrtca. Reden obisk institucionalne predšolske vzgoje pa je pomemben dejavnik uspešnosti. Mnogim romskim staršem pride prav vsak najmanjši izgovor za to, da ne pošiljajo otroka v vrtec.

Danes je stanje mnogokje že bistveno boljše, čeprav se v manj razvitih socialno-ekonomskih okoljih še vedno pojavlja precej težav. Izmed 272 vrtcev, kolikor jih imamo v Sloveniji, so v 40 vrtcih vključeni tudi otroci Romov, največ na Dolenjskem, v Posavju, v Beli krajini, na Štajerskem in v Prekmurju. Ministrstvo vodi evidenco za romske otroke, vključene v homogene oddelke. Vanje je vključenih 157 romskih otrok (Barle Lakota in drugi, 2004). Pedagoški delavci si na različne načine prizadevajo za kar največjo vključitev romskih otrok v institucionalizirano predšolsko vzgojo. Pozitivni premik se je izkazal, ko so vrtce približali naseljem Romov, tako da so postali dostopnejši. V primeru večje oddaljenosti vrtci organizirajo prevoz tako, da predšolske otroke ves čas spremlja strokovna delavka vrtca, v nekaterih primerih tudi otrok iz višjega razreda osnovne šole. Pedagoški delavci ugotavljajo, da je sodelovanje med pedagoškimi delavci in romskimi starši je učinkovitejše. Pogosto pedagoški delavci s sodelavci preko javnih del prihajajo v romska naselja, kjer se ukvarjajo z otroci, ki jih starši niso vpisali v vrtec. Ponekod imajo v ta namen v bližini naselja postavljen

kontejner. Romske otroke, ki ne obiskujejo vrtca, vabijo ob raznih prazničnih priložnostih v vrtec, tam jih obdari Dedek Mraz, vabijo jih na igrišče k igram, guganju, v peskovnik. Večkrat jim je ponujena malica, ki je na jedilniku (Stvarnik, 1998).

Predšolski romski otroci se vključujejo v:

- ❖ oddelke, v katerih so samo romski otroci, ali pa
- ❖ so integrirani v oddelke skupaj s slovensko govorečimi vrstniki.

Tako imenovani čisti oddelki, v katerih so samo romski otroci, so primerni predvsem za začetnike, za otroke, ki se prvič vključijo v institucionalno vzgojo. Tako je otrokom dana možnost, da se v krogu svojih enako govorečih vrstnikov počasi navajajo na življenje v oddelku, v instituciji (prostor, vzgojitelj, »pravila igre«, igrače, itd.). Prednosti vključevanja otrok v čiste oddelke so, da otroci in vzgojitelj lažje premagajo začetne stresne situacije, da vzgojitelj lažje prilagaja celotno vzgojno delo razvitosti otrok in vzgojno delo lažje individualizira. Vključevanje otrok v čiste romske oddelke ima tudi svoje pomanjkljivosti: pride lahko do getizacije oziroma izolacije tega oddelka od drugih, in zaradi tega, razraščanja v širšem okolju pridobljenih predsodkov; otroci si ne pridobivajo izkušenj o tem, kako živeti, sodelovati z drugače govorečimi vrstniki; romski otroci nimajo ustreznega govornega vzora, ki ga predstavljajo slovensko govoreči vrstniki; v takem oddelku, če načrtno in organizirano aktivno ne sodeluje z drugimi oddelki, lahko vzgojitelj izgubi kriterij za presojo lastnega dela in aktivnosti otrok (Levičnik, 1990).

V integrirane oddelke skupaj s slovensko govorečimi vrstniki se vključujejo romski otroci, ki so že bili v čistih oddelkih ali pa v primerih, kjer je majhno število romskih otrok. Prednosti takega vključevanja so v tem, da imajo romski otroci govorne vzorce v govoru vrstnikov, da se navajajo na življenje v mešani skupnosti, osvajajo in spoznavajo »pravila igre« za življenje v takšni skupnosti. Pomanjkljivost integriranja otrok v oddelke skupaj s slovensko govorečimi vrstniki je v tem, da je v takih oddelkih veliko težje prilagajati vzgojno delo tem otrokom. Težje je upoštevati njihove potrebe, težave, interese in jih ustrezno zadovoljiti. Romski otrok je tudi prežgodaj izpostavljen nerazumevanju drugih otrok, do katerega lahko pride zaradi drugačnosti romskih otrok (jezik, obleka, navade, idr.) ali zaradi predsodkov, ki so jih drugi otroci dobili v širšem okolju (prav tam).

Večji del romskih otrok je vključen v dnevne ali poldnevne programe, kjer imajo na voljo poleg vzgoje in varstva tudi vse ostale usluge (nego, prehrano, počitek), prav tako pa tudi v krajše programe, ki trajajo od 240 do 600 ur letno in so namenjeni otrokom od tretjega leta starosti.

Večina romskih otrok govori ob vstopu v predšolsko vzgojo svoj materni jezik in ne zna komunicirati v slovenskem jeziku, ki je učni jezik v vrtcu. Zato je osrednja vzgojna naloga, posebno v začetnem obdobju, pomagati otroku premagati to težavo z neverbalno komunikacijo, z mnogo razumevanja, potrpljenja in s postopnim uvajanjem otroka v slovenski jezik. Pogosto v vrtcih sodelujejo vzgojitelji, ki obvladajo romski jezik ter romske otroke sistematično uvajajo v slovenski jezik (prav tam).

Tudi pri vključevanju romskih otrok v vrtce moramo upoštevati različne življenjske okoliščine in položaj pripadnikov romske skupnosti, ki vpliva na možnost za vključevanje otrok v vrtce. Na možnost vključevanja otrok v vrtce vpliva tudi izobraženost in osveščenost staršev.

Pedagogi ugotavljajo, da boljše učne rezultate dosega zlasti tisti učenci Romi, ki so bili pred vstopom v šolo vključeni v organizirano varstvo. »Preverjanje različnih oblik in metod dela z učenci Romi kaže na to, da je pri šolskem delu najbolj učinkovita zgodnja integracija z veliko skupinskega in individualnega dela. Praksa je potrdila domnevo, da integrirani romski učenci hitreje osvajajo slovenski jezik in se bolje socializirajo.« (Stvarnik, 1998: 85)

V prihodnje je osnovni cilj države na področju predšolske vzgoje torej ta, da se čim več romskih otrok vključi v mešane vrtce (integrira). Cilj procesa vključevanja je integracija romskih otrok v predšolsko vzgojo vsaj dve leti pred pričetkom osnovne šole, tj. najpozneje s štirimi leti. Namen integracije v vrtce je predvsem učenje jezika (tako slovenskega kot romskega) ter socializacija, ki posreduje izkušnje in vzorce, ki otroku omogočajo lažji vstop v osnovno šolo. Pomemben je občutek varnosti in sprejetosti. Vrtec mora ustvariti okolje in organizirati življenje v njem tako, da romski in neromski otroci in starši vsakodnevno pridobivajo izkušnje enakih možnosti ter doživljajo pravico enakih možnosti. (Barle Lakota in drugi, 2004).

7.5.2. Osnovna šola

Primerjava podatkov o šolanju romskih otrok z dosežki njihovih vrstnikov kaže na velika odstopanja in drugačnost, kar pogojuje potrebo po specifičnem pristopu dela. Socialno-kulturno okolje in življenjske razmere, v katerih odraščajo romski otroci, večini ne daje možnosti za ustrezen razvoj v predšolskem obdobju. Ob vstopu v šolo se zato romski učenci razlikujejo od svojih sovrstnikov glede na življenjske izkušnje in splošno razgledanost, osnovne higienske in delovne navade, osvojene vrednote subkulture, glede na stopnjo socializacije, razvitosti psihofizičnih sposobnosti, sposobnosti dojemanja, predznanje in eden temeljnih problemov je, da nekateri ne razumejo slovenskega jezika (Škof, 1991).

Osnovne šole v Sloveniji je v letu 2002/2003 po dostopnih podatkih obiskovalo 1.349 romskih učencev, 1.223 v rednih osnovnih šolah, 126 pa v OŠPP. V tem letu je bil delež vseh otrok v OŠPP 1,48 %, medtem ko je bil delež romskih otrok v OŠPP občutno višji, 9,3 % (Barle Lakota in drugi, 2004). Ta podatek opozarja na problem, da šolska neuspešnost in vedenjska problematika vpliva na »prehitro« razvrščanje otrok v OŠPP, ne da bi razkrivali in priznavali prave vzroke neuspešnosti (specifična kultura, neznanje jezika).

Področje vzgoje in izobraževanja romskih osnovnošolskih otrok še ni povsem urejeno. V različnih okoljih skušajo šole na svoj način reševati situacije, v katerih so se znašle. Različni modeli izobraževanja ponujajo nekaj možnih rešitev:

- ❖ **Čisti romski oddelki** se izvajajo zlasti v prvih letih šolanja, primerni pa so za tiste otroke, ki niso obiskovali ali pa so zelo neredno obiskovali pripravo na šolo in so s tem veliko izgubili, nimajo osnovnih higienskih navad, ne obvladajo slovenskega jezika in nimajo primerne osnove za uspešno delo v rednem oddelku. Taka organiziranost omogoča učitelju, da prilagaja vzgojno-izobraževalno delo značilnostim in posebnostim romskih otrok. Poleg prilagojenega programa je možno vnesti v pouk elemente higiene, vzgoje za življenje v drugačnem civilizacijskem okolju, gojiti je možno njihovo (romsko) kulturo. Slabša stran te oblike vzgojno-izobraževalnega dela z učenci Romi je v tem, da otroci niso v neposrednem vsakodnevnem stiku z drugimi otroki in so v procesu socializacije v veliki meri prikrajšani za večino izkušenj, ki bi jih pridobili z opazovanjem in posnemanjem neromskih sošolcev in se na tak način srečevali z različnimi vedenjskimi vzorci (Škof, 1991). Slabost poskušajo omiliti tako, da se čisti oddelki pri nekaj urah na teden integrirajo, ter da številne druge dejavnosti izvajajo tako, da so lahko otroci čim več skupaj. Mnogi so mnenja, da čisti romski oddelki diskriminirajo otroke, izolirajo,

stigmatizirajo, preveč je poudarjena ločnica med »Romi« in »civilni«, zato taka delitev načrtno kopiči probleme in je izvor nestrpnosti in neprilagodljivosti.

- ❖ **Heterogeni oddelki**, kjer so romski učenci vsakodnevno med svojimi neromskimi vrstniki, vendar ima učitelj manj možnosti za individualizacijo, še posebej v številčno močnem oddelku (Škof, 1991). Strokovni delavci so enotnega mnenja, da je integracija romskih učencev v redne oddelke najprimernejša oblika vzgojno-izobraževalnega dela z učenci Romi, če so le-ti navajeni na šolski sistem in učno toliko sposobni, da lahko sledijo tekoči snovi in dejavnostim. Le tako je omogočena multikulturna vzgoja, strpnost med sošolci je večja, romski učenci zgubljajo občutek drugačnosti in odtujenosti, občutek, da niso dobrodošli, okolje redne osnovne šole deluje bolj vzpodbudno in stimulatивно, več je možnosti za pridobivanje različnih socialnih izkušenj (Rostohar, 2003).
- ❖ **Delno čisti oddelki**, kjer so učenci v čistem oddelku le pri določenih predmetih (matematika, slovenščina), pri ostalih predmetih pa so vključeni med druge sošolce. Učitelj v takem oddelku lahko prilagaja delo romski populaciji in zaradi majhnega števila lahko delo individualizira (Škof, 1991). Ugotavljajo, da je sprejemljivejša prisotnost učitelja za skupinsko pomoč Romom v razredu kot v posebni učilnici (večja motivacija za delo, manj nestrpnosti med učenci, učenci Romi bolj čutijo pripadnost oddelčni skupnosti) (Rostohar, 2003).
- ❖ **Delo v skupinah** – ponekod romske otroke iz različnih oddelkov združujejo v posebne skupine le pri določenih predmetih (slovenski jezik, matematika, spoznavanje narave in družbe), kar prispeva k večji uspešnosti in k motivaciji za obiskovanje šole. Praksa je potrdila, da je nujno, da si romski učenci v manjših skupinah, med sebi enakimi, pridobijo osnove za celovito funkcioniranje v vzgojno-izobraževalnem procesu, pozneje pa jih je potrebno zaradi uspešnejše socializacije postopno vključevati med ostale učence (Škof, 1991).

Ni mogoče predpisati enega samega modela za vključevanje romskih otrok v šolo, ker je pri tem treba upoštevati vrsto pogojev, ki so od šole do šole različni, na primer stopnja poznavanja slovenskega jezika, socialne razvitosti in zrelosti, predznanje in sposobnosti, osebne lastnosti, razvojne pomanjkljivosti, zainteresiranost staršev ipd.

Država posebej obravnava in šolam priznava ugodnosti za vzgojo in izobraževanje romskih učencev: za individualno ali skupinsko delo z romskimi učenci v šolskem procesu namenja dodatna finančna sredstva, ima ugodnejše normative za oddelke z Romi, dodatno financira prehrano, učbenike, ekskurzije ipd. Financirala je tudi nastanek prvega delovnega zvezka za

poučevanje romskega jezika. Ministrstvo nakazuje osnovnim šolam po 1.240 SIT mesečno na učenca Roma kot pomoč pri pokrivanju stroškov šolskih potrebščin, prevozov in vstopnin za kulturne, naravoslovne in športne dni ipd. V okviru normativov in standardov za osnovne šole so bili do konca šolskega leta 2002/2003 določeni posebni normativi za oblikovanje romskih oddelkov in oddelkov, v katere so bili vključeni romski otroci; s šolskim letom 2004/2005 pa normativi ne predvidevajo več oblikovanja romskih oddelkov. V šolskem letu 2003/2004 je ministrstvo šolam odobrilo 512 ur za izvedbo pouka v majhnih skupinah. Ta oblika pomoči je po navedbah šol nujno potrebna za uspešno delo z romskimi učenci (Barle Lakota in drugi, 2004).

Nerešen problem je izobraževanje otrok tistih Romov (neavtohtonih), ki v Sloveniji nimajo urejenega legalnega statusa in njihovo število ni znano. Formalno se ne morejo vpisati v šolo in so tako odvisni od dobre volje ravnateljev. Pogosto starši, ki nimajo državljanstva, otrok ne vpisujejo v šole zaradi strahu pred odkritjem in izgonom.

◆ Učni uspeh

Romski učenci dosegajo v primerjavi z neromskimi vrstniki izredno skromen učni uspeh. Delež romskih otrok, ki redno obiskujejo osnovno šolo, se povečuje. Večina otrok izpolni šolsko obveznost, ne dokonča pa 8. razreda osnovne šole. Šolanje zaključujejo v 6., 5. ali celo 4. razredu. Večina, med njimi zlasti dekleta, zapusti šolske klopi takoj, ko izpolnijo šolsko obveznost. Kljub temu, da v zadnjih letih v slovenski osnovni šoli skorajda ni več osipa, pa ta ugotovitev ne velja za romsko osnovnošolsko populacijo. Škofova (1991) navaja podatke iz šolskega leta 1986/87, ko je razred izdelalo 63,3 % romskih učencev. V tem šolskem letu je bilo 52,2 % romskih otrok ponavljalcev, in sicer, 54 % jih je ponavljalo enkrat, 30 % dvakrat in 15,5 % trikrat. Eden od temeljnih vzrokov za takšno (ne)uspešnost je izredno slab šolski obisk. V šolskem letu 1986/87 je redno obiskovalo pouk le 57 % romskih učencev, 8,5 % vpisanih romskih učencev pa pouka sploh ni obiskovalo. Podatki nekaj let kasneje so nekoliko boljši. Tancer (1999) navaja podatke iz šolskega leta 1990/91 za območje Prekmurja. Razred je v tem šolskem letu izdelalo 81,3 % romskih učencev, 44,3 % jih je bilo neponavljalcev. Med romskimi učenci je razpon ponavljanj razreda(-ov) od en krat do šest krat. Za nadaljevanje šolanja med mladimi ni interesa.

Na šolah ugotavljajo, da romski učenci, ki redno prihajajo v šolo, hitreje napredujejo in se postopoma uspešno vključujejo v šolsko delo. Zato se v prizadevanjih za izboljšanje šolskega

obiska poslužujejo različnih ukrepov (pisna sporočila in pozivi staršem, obiski na domu, prijava sodniku za prekrške, reden prevoz v šolo in domov, različne ugodnosti, zagotavljanje brezplačne prehrane, šolskih potrebščin...) in ob tem ugotavljajo, da so najmanj učinkoviti administrativni ukrepi. Najuspešnejši je neposreden kontakt s starši, ki ga je potrebno nenehno vzdrževati in poglobljati (Škof, 1991).

◆ Učna pomoč

Za učence Rome na šolah organizirajo tudi ure dodatne strokovne pomoči, dopolnilni pouk, podaljšano bivanje, individualno pomoč. Trudijo se, da je učno delo individualizirano, kjer je potrebno, na razredni stopnji uporabljajo učbenike namenjene romskim učencem, ocenjevani so po prilagojenih kriterijih (Rostohar, 2003).

Na šolah ugotavljajo, da je za uspešnost romskih učencev koristno vključevanje učencev v oddelke podaljšanega bivanja. Tam lahko ob pomoči učiteljice opravijo domače naloge, se naučijo veliko novega in spoznajo nove prijatelje. Pri OPB potekajo sproščeni pogovori, veliko se govori o primernem vedenju doma in v šoli, rešujejo trenutno nastale konflikte, gojijo pozitiven odnos do učiteljev, staršev, starejših občanov ter odnos do lastnine (Stvarnik, 1998). V šolskem letu 2002/2003 je bilo v podaljšano bivanje vključenih 551 romskih učencev. Večina je vključenih v redne oddelke, 7 oddelkov pa je bilo namenjenih le romskim učencem (Barle Lakota in drugi, 2004).

◆ Sodelovanje s starši

Poleg ustaljenih oblik (roditeljski sestanki, govorilne ure) organizirajo ponekod pogostejše obiske in razgovore na domovih oziroma v naseljih, posebne sestanke romskih staršev na šolah, ki se jih raje udeležujejo kot skupnih, vabijo jih na prireditve, te organizirajo tudi v naseljih, vabijo jih k učnim uram ipd. (Škof, 1991).

Največji problem je motivacija tako staršev kot posledično tudi njihovih otrok za izobraževanje. Za prihodnost jih ne skrbi. Nimajo motivacije, da bi naredili več in bolje. Starši doma z otroki premalo delajo, jih ne spodbujajo k učenju. Nekateri starši pedagoškim delavcem odkrito povedo, da se njihovim zahtevam podrejšajo zgolj zaradi strahu pred izgubo socialnih pomoči (Rostohar, 2003).

7.5.2.1. Socialnoekonomski status in uspešnost učenca

Tudi pedagoški delavci ugotavljajo, da teza, ki sta jo postavila Toličič in Zorman, da imajo socialne in kulturne razmere, v katerih otrok živi, pomembno vlogo v otrokovem duševnem razvoju in uspešnosti v šoli, resnično drži (glej Lipar, v Rostohar, 2003). Liparjeva (prav tam) ugotavlja, da *se romski učenci, ki prihajajo iz urejenih naselij, otroci izobraženih staršev itd. uspešno vključujejo v šolsko življenje, vključeni so v redne oddelke, sprejeti so med neromskimi vrstniki, počutijo se enakovredne med sošolci, v šolo prihajajo redno, imajo razvite delovne navade in starši skrbijo za njihove šolske potrebščine, vključeni so v interesne dejavnosti, itd.* V raziskavi je ugotovila, da so v segregirane oblike izobraževanja vključeni izključno Romi, ki prihajajo iz čistega romskega naselja. Tudi cilje vzgojno-izobraževalnega dela prilagajajo zgolj v segregiranih oblikah izobraževanja.

7.5.3. Srednje šolstvo

Za srednješolsko stopnjo so dostopni naslednji podatki Zveze Romov Slovenije o vključenosti romskih učencev za Prekmurje: v Srednjo poklicno in tehniško šolo Murska Sobota je vpisanih 13 učencev Romov (program obdelovalec kovin 8 dijakov, program pomočnik konfektionarja 4 dijaki, program električar 1 dijak), v Srednjo šolo za gostinstvo in turizem Radenci so vpisani 3 učenci Romi, v Srednjo zdravstveno šolo Murska Sobota v Rakičanu je vpisanih 11 učencev Romov (3 v štiriletni program tehnik zdravstvene nege, 8 v triletni program bolničar negovalec), v Srednjo kmetijsko šolo Rakičan je vpisanih 11 učencev Romov (8 v 2,5 letni program za pomočnika kmetovalca in 3 v triletni program kmetovalca) in v Gimnazijo Franca Miklošiča Ljutomer sta vpisana 2 učenca Roma (Barle Lakota in drugi, 2004).

Tudi na srednješolski ravni bi bilo potrebno dijakom Romom, ki imajo učne težave, omogočiti različne oblike učne pomoči. Učna pomoč naj bi potekala v šoli in bi jo vodili učitelji, ki dijake poučujejo. Država pa bi morala zagotoviti mehanizme, s katerimi bi zagotavljala večjo dostopnost do izobraževanja.

7.5.4. Visoko šolstvo

Za visokošolsko stopnjo so dostopni naslednji podatki Zveze Romov Slovenije o številu romskih študentov: na Fakulteto za socialno delo sta vpisana dva romska študenta (1 iz

Prekmurja in 1 z Dolenjske), na Pedagoško fakulteto v Mariboru, smer jezikoslovje, sta vpisana 2 Roma iz Prekmurja in na Pravno fakulteto v Mariboru 1 Rom iz Prekmurja. Ministrstvo vsakemu študentu Romu, ki se vpiše v pedagoško smer študija, zagotavlja štipendijo v okviru razpisa štipendij za pedagoške poklice (Barle Lakota in drugi, 2004).

7.5.5. Izobraževanje odraslih

Medtem ko Romi v Prekmurju praviloma vsi zaključijo osnovno šolo, se delež romskih otrok, ki dokončajo osnovno šolo na Dolenjskem sicer zvišuje, vendar je v končnem odstotku še vedno zelo nizek, kar vpliva na potrebe po izobraževanju odraslih. Odrasli Romi so v okviru programov ZRSZ in drugih organizacij vključeni v različne krajše in daljše programe izobraževanja in usposabljanja (v šolskem letu 2002/2003 je bilo v program osnovne šole vključenih 295 Romov). Vse te oblike še ne pripomorejo dovolj k povečanju zaposljivosti in ne spreminjajo zaposlitvenih možnosti Romov. Prav tako odrasli Romi niso v zadostni meri vključeni v izobraževanje za pridobitev poklicne izobrazbe.

V zadnjih letih so bili reševanju romske tematike namenjeni tudi različni projekti in izobraževalni programi s poudarkom na funkcionalnem opismenjevanju, socializaciji, ohranjanju romske kulture, jezika in običajev ter različni preventivni programi (skrb za zdravje), ki so jih financirala različna ministrstva. Izvajale so jih različne nevladne organizacije ter javni zavodi s področja zdravstva, kulture in izobraževanja. Za programe izobraževanja odraslih Romov je nujno zagotoviti več sredstev iz državnega proračuna ali lokalne skupnosti, saj je možnost brezplačne udeležbe v programih pogoj, da se bodo Romi vanje sploh pripravljeno vključiti.

Odnos do izobraževanja predstavlja problem tudi na področju izobraževanja odraslih, kaže pa se kot: nezaupljivost in strah pred udeležbo v programih; nizka motivacija in življenje, ki posameznikom ne omogoča postavljanje dolgoročnejših ciljev; pomanjkanje informacij o izobraževalnih možnostih; nizka stopnja samozavesti, negativen odnos do učenja in izobraževanja; skromno predznanje, ki ne omogoča hitrega napredovanja, ipd.

Pri skupini odraslih Romov je tudi pomembno, da upoštevamo načelo demokratičnosti pri vključevanju v procese izobraževanja in učenja, pravičnost in strpnost, da spoštujemo raznolikost, odpravljamo predsodke in stereotipe, ki omejujejo dostop do izobraževanja in

učenja odraslim Romom. Razvijati moramo dialog in medsebojno priznavanje, saj bomo le tako lahko tudi tej skupini odraslih zagotovili pravico do izobraževanja in pravico do učenja vse življenje.

Tu prikazani podatki govore o drugačnosti romskih otrok, mladih in odraslih, o njihovih težavah v izobraževanju in o njihovi le relativni uspešnosti v šolskem napredovanju. Mladi Romi v šolskih klopek doživljajo bolj neuspehe kot uspehe, šolske travme jim odvzemajo pogum in voljo do učnega dela. Doslej je le redkim Romom uspelo uspešno in neprekinjeno šolsko napredovanje in nadaljnja vključitev v šolanje na srednji stopnji, oziroma nadaljevanje na višjih in visokih šolah. Večina romskih učencev sklene svojo šolsko obveznost z nepopolno osnovno šolo, kar je kasneje dodatna ovira pri zaposlovanju, vključevanju v delovni proces in napredovanju na delovnem mestu. Obremenjeni so s preteklostjo, pauperizacijo, družbeno deprivacijo, socialnim deficitom in odrinjeni na družbeno margino.

7.6. DEJAVNIKI USPEŠNE INTEGRACIJE ROMSKIH UČENCEV

Strokovni delavci so enotnega mnenja, da je integracija romskih učencev v redne oddelke najprimernejša oblika vzgojno-izobraževalnega dela z učenci Romi. K uspešnejši integraciji romskih učencev pripomorejo naslednji dejavniki:

- ❖ **Socialno-ekonomski:** Večina pedagoških delavcev se strinja, da se z ureditvijo življenjskih pogojev, izboljšanjem bivalnih razmer in dvigom socialnega statusa izboljšajo tudi uspehi v šoli. Vendar pa je to eden od dejavnikov, na katerega ima šola minimalen direkten vpliv.
- ❖ **Predšolska vzgoja:** Zgodnejše vključevanje, že v predšolsko vzgojo, je pomembno za razvijanje ter spodbujanje funkcijskih sposobnosti na različnih področjih. Pomaga premagovati jezikovne ovire in nadoknaditi pomanjkanje različnih izkušenj, predvsem gibalnih in zato slabše razvitih finomotoričnih vzorcev pri nekaterih otrocih ob vstopu v šolo. Glede na različne izkušnje se tako zmanjšujejo tudi izostanki od pouka kasneje v osnovni šoli.

Individualiziran pristop: Poleg potrebne strpnosti učiteljic in učiteljev, pripravljenosti za delo in spreminjanje stališč, je bilo poudarjeno sprejemanje in individualizirani pristop do

otroka. Iskati je potrebno tako sposobnosti in znanje, kot tudi primanjkljaje, zaostanke ali morda specifične učne težave in glede na to nuditi dodatno učno pomoč. Podaljšano bivanje, interesne dejavnosti in podobno, so situacije, ki po izkušnjah pomenijo možnosti za bolj sproščene odnose. Hkrati so to dejavnosti, na katere vsebino in izvajanje lahko v večji meri vplivajo učenke in učenci. Skupaj z njimi se lahko izbirajo dejavnosti, ki so jim zanimivejši in pripomorejo k spoznavanju, razvijanju, ohranjanju in predstavitvam romske kulture in jezika.

- ❖ **Vključevanje staršev:** Šole si želijo in veliko pričakujejo tudi od vključevanja in pomoči staršev. Z romskimi starši skušajo na različne načine vzpostavljati sodelovanje, kot nujno pa se je pokazalo tudi delo s starši drugih otrok, predvsem predavanja, delavnice ali pogovori na teme prepoznavanja in zavedanja predsodkov in spreminjanja stališč.
- ❖ **Integrirani oddelki:** V zadnjih letih se tudi v šolah vse bolj zavedajo, da z ločevanjem ne morejo doseči boljšega vključevanja v družbo. Pomoč znotraj razreda je postala praksa, ki se vse bolj uveljavlja na vseh področjih dela z otroki, ki potrebujejo dodatno pomoč.
- ❖ **Varno okolje:** Šola mora vzpostavljati varno okolje, zaupanje, sprejemanje, ljubezen. Tako bo tudi motivacija otrok za reden obisk pouka večja.
- ❖ **Učitelj:** Učitelj je vzgled, imeti mora dovolj velika pričakovanja in biti brez predsodkov. Učitelj mora dobro poznati romsko kulturo, tudi jezik, biti mora socialno vešč. Otroke mora sprejeti najprej sam, nato pripraviti ostale otroke, da jih sprejmejo. Ustvarja zaupanje in je odprt do okolja in drugačnosti. Učitelj mora biti koordinator. Spremljati mora razvoj otrok, načrtovati individualni napredek, prilagajati oblike, izbirati prave metode. Učitelju se pridruži Rom, koordinator in asistent v oddelku, ki učitelju lahko pomaga pri težavah v sporazumevanju.
- ❖ **Sodelovanje:** Pripravljenost vseh na sodelovanje (otroci, učitelji, starši), sodelovanje in usklajevanje med institucijami (CSD, vrtec, šola, organizacije za izobraževanje odraslih, zdravstvena služba, društva,...).

(Rostohar, 2003)

7.7. URESNIČEVANJE INTEGRACIJE

Večkrat se poudarja, da se problematika vzgoje in izobraževanja Romov rešuje le na teoretični ravni, medtem ko se le malo idej realizira tudi v praksi. Poleti letos je posebna skupina različnih strokovnjakov pripravila »strategijo vzgoje in izobraževanja Romov«, kjer

so na tem področju načrtovane nekatere spremembe in opredeljeni različni cilji, ki naj bi se začeli uresničevati v šolskem letu 2004/05. Poudarek je zlasti na naslednjih ciljih in načelih:

- ❖ Z novim šolskim letom normativi ne predvidevajo več oblikovanja romskih oddelkov, temeljni cilj je integracija. Načelo vključevanja romskih otrok v vse dejavnosti šole je temeljno načelo. Hkrati ni mogoče povsem izključiti možnosti posebnih oblik organiziranja dejavnosti, kadar gre za oblike dela, s katerimi se poskuša učencem zagotoviti doseganje predpisanih standardov znanja (npr. učenje slovenskega jezika), ali kadar gre za dejavnosti, ki pripomorejo k ohranjanju romske kulture.
- ❖ Izhodišče vključevanja romskih otrok v sistem vzgoje in izobraževanja je otrok kot individualna oseba, ki ima (splošne) enake pravice do vzgoje in izobraževanja.
- ❖ Temeljno načelo je načelo enakih možnosti. Pri romskih otrocih zagotavljanje enakosti pravic do vzgoje in izobraževanja ter načelo enakih možnosti vključuje tudi posebne pravice, ki zadevajo romski jezik, kulturo in identiteto.
- ❖ "Prilagoditev" nikakor ne sme biti znižanje zahtevnosti pri doseganju standardov znanja. Cilj pri vključevanju romskih otrok v vzgojo in izobraževanje je omogočanje doseganja ciljev oziroma standardov znanja, ki so opredeljeni v kurikulumu za vrtce in v učnih načrtih. V nobenih okoliščinah niso sprejemljive rešitve, pri katerih bi odstopali od ciljev oz. standardov znanja (od minimalnih do najvišjih).
- ❖ Vsaka šola, ki ima vključene učence Rome, mora izdelati program dopolnilnega in dodatnega pouka tako, da vključuje potrebe in specifikko učencev, ki pripadajo romski kulturi. Šole naj razvijajo tudi mreže učne pomoči med učenci.
- ❖ Eno izmed načel poudarja uveljavljanje pravice do ohranjanja in spoštovanja romskega jezika in kulture v vzgoji in izobraževanju. V praksi (izvedbenem kurikulumu) je treba zagotavljati realizacijo ciljev, ki omogočajo vključevanje romske kulture, zgodovine in identitete v kurikulum.
- ❖ Skupina, ki jo koordinira ministrstvo, bo izdelala program postopnega uvajanja romskega jezika v program osnovne šole (fakultativna raven). Posebno pozornost je treba posvetiti učenju slovenskega jezika, ki je zanje drugi jezik.
- ❖ Sodelovanje s starši je ena najpomembnejših oblik dela, ki jih morajo razviti šola in učitelji. Pri razvijanju različnih oblik dela s starši je treba posebej razvijati aspiracije staršev in otrok za izobraževanje. Starše je treba čim bolj seznanjati s šolskim sistemom in možnostmi, ki jih nudi, ter tako pomagati staršem, da otroke spodbujajo pri nadaljnjem izobraževanju.

- ❖ Na ravni države je potrebno izdelati program uvajanja romskih pomočnikov v vrtce in v osnovno šolo. Pri tem naj bi ministrstvo sodelovalo z Ministrstvom RS za delo, družino in socialne zadeve. Treba je prilagoditi pravni okvir, uvesti program izobraževanja zanje in zagotoviti finančna sredstva. Naloga romskega pomočnika bo predvsem pomagati pri izvedbi programa, animirati starše k vključevanju v dejavnosti, sodelovati pri načrtovanju dela in pri analizi opravljenega dela, prevajati otrokom, vzgojiteljici oziroma učiteljici, pa tudi staršem, pomagati otrokom v procesu učenja. Romski pomočnik opravlja svoje delo na nivoju oddelka, šole (ali vrtca) ter romske skupnosti. Predstavlja vez med romsko skupnostjo in starši ter vrtcem in šolo.

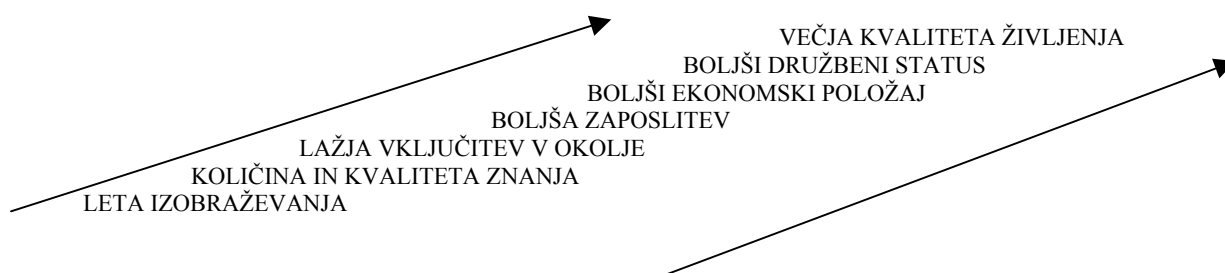
SKLEP

Ko sem v enem od poglavij svoje diplomske naloge raziskovala pomen znanja in izobraževanja za posameznika in družbo, sem ugotovila, da gre za zelo pomembna koncepta. Kdor ima znanje, ima vse možnosti, da v življenju uspe. Vsak človek naj bi si v skladu s svojimi sposobnostmi pridobil ustrezno izobrazbo, kajti le-ta mu v pogojih tekmovalnosti zagotavlja samostojno in neodvisno življenje. Izobrazba je namreč pomemben vir, ki zagotavlja zaposlenost, boljše delovne pogoje in delovni položaj, izboljša gmotni položaj posameznika, mu omogoča boljše bivalne pogoje, boljše preživljanje prostega časa, boljšo kvaliteto življenja. Prav zaradi tega je pomembno, da se vsakemu posamezniku, ne glede na raso, spol, veroizpoved, telesno in duševno konstitucijo omogoči pridobitev temeljne poklicne izobrazbe z možnostjo nadgradnje na vseh stopnjah in nivojih zahtevnosti. Država mora ustvarjati možnosti, da si vsi državljani lahko pridobijo ustrezno izobrazbo.

Romi v Sloveniji so posebna etnična skupina, katerih posebnost je, poleg jezikovne in kulturne drugačnosti, tudi zelo nizka izobrazbena struktura. Večina med njimi je nepismena, ali pa imajo le nedokončano osnovno šolo, zaradi česar so izključeni iz skoraj vsega socialnega dogajanja. Poleg tega so izredno težko zaposljivi, posledica česar je tudi nizek materialni in nasploh življenjski standard. Spremembo njihovega družbenega položaja otežuje še njihova specifična miselnost, kultura in način življenja, ki ne vključuje potrebe ali želje po izobraževanju, po spremembi, usmerjeni so zgolj v sedanjost in prihodnosti ne načrtujejo.

Moja hipoteza pred pričetkom pisanja diplomskega dela je bila, da je izobrazba ključ za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja Romov. Zaradi specifične kulture in načina življenja, se le težko prilagajajo sodobnim pogojem življenja. Izobrazba in znanje naj bi jim pomagali pri uspešnejši integraciji v okolje v katerem živijo, torej v slovensko družbo.

SHEMA 1.1.: Predpostavka o možnosti socialne mobilnosti romskega prebivalstva s pomočjo izobraževanja

Preverjala sem, kaj izobrazba in izobraževanje dejansko pomeni za romsko etnično skupino v Sloveniji, kakšne možnosti za uspeh imajo v slovenskem vzgojno-izobraževalnem sistemu, ali si s pomočjo izobraževanja lahko izboljšajo kvaliteto življenja?

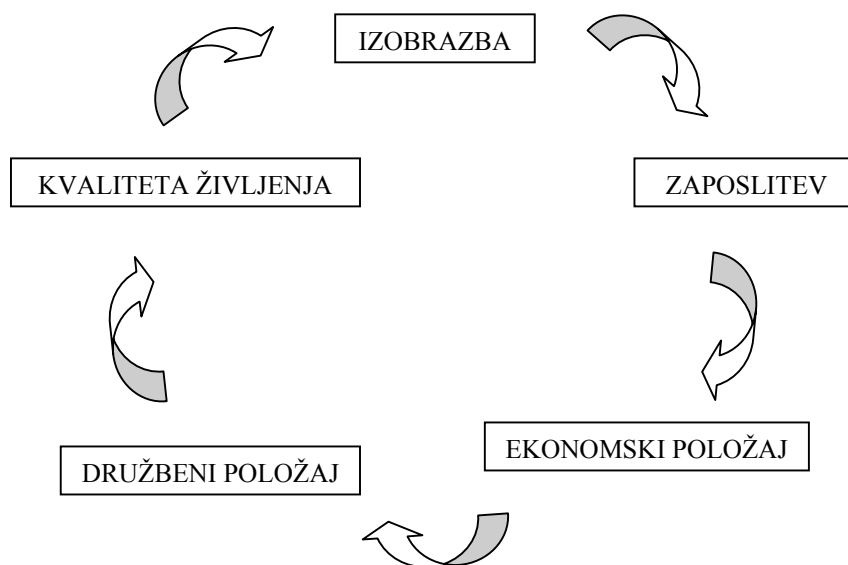
Ugotovila sem, da na izobraževanje in uspešnost v izobraževanju vpliva več dejavnikov, na katere težko vplivamo. V prvi vrsti je to položaj osebe v stratifikacijskem sistemu, ki pomembno vpliva na mnoga področja življenja, tako tudi na vzgojo in izobraževanje. Socialnoekonomski status posameznika je med pomembnimi prediktorji za njegovo šolsko uspešnost, stališča do dela, osvojene vrednote, poklicno kariero ter njegovo življenjsko usmerjenost nasploh. Okolje, v katerem odrasča otrok, že od najzgodnejših let vpliva na oblikovanje njegove osebnosti in na njegove življenjske možnosti. Otroci v zaostalem okolju niso deležni dovolj spodbud za svoj razvoj, njihove sposobnosti se ne razvijajo tako, kot bi se, če bi bili deležni ustreznih in pravočasnih spodbud. Zaradi delovanja okolja, ki jih tako ali drugače nenehno gneta in oblikuje, imajo otroci kljub enakim formalnim pogojem za izobraževanje dejansko neenake možnosti za osvajanje znanja in lastnega razvoja.

Na izobraževanje romskih otrok tako vpliva več dejavnikov, ki jim onemogočajo enakovredno uveljavljanje v izobraževalnem procesu. Njihova primarna socializacija ima povsem drugačne smernice kot bi bile potrebne za uspešno vključitev v institucionalizirano vzgojo in izobraževanje. Velik problem predstavlja nepoznavanje jezika večinske družbe, torej slovenščine, zato imajo romski otroci težave z razumevanjem, težko sledijo pouku ter so zato manj motivirani za redno obiskovanje pouka. Tudi revščina, v kateri živijo Romi, pomembno vpliva na njihovo možnost izobraževanja. Živijo v neurejenih bivalnih okoljih, ki onemogočajo uspešno učenje. Vpliv revščine se kaže tudi v kakovosti šolskih potrebščin, slabi obleki, slabi prehrani in neudeležnosti v različnih dejavnostih za katere je potrebno plačevati. Otroci v takem okolju so deležni manj učnih spodbud, imajo manj knjig in drugih kulturnih dobrin v domu ter imajo manj stika s kulturnimi dogajanji in dobrinami zunaj doma. Deležni so manj zunajšolskega izobraževanja, ki je danes še kako pomembno. Ljudje so vzgojeni v določeni subkulturi in so zato zraščeni z množico življenjskih navad, vrednostim sistemom in prepričanji. Romska kultura je pretežno konkretna in preprosta in ne omogoča razvoj otrokovih dispozicij, zaradi česar pride do pojavnosti vzgojne zanemarjenosti. Manj spodbudno okolje ne daje dovolj spodbud za otrokov vsestranski telesni, duševni in socialni razvoj. Otroci ne razvijejo dispozicij v optimalno razvite sposobnosti in zaradi tega so tudi v šoli manj uspešni, šolsko neučinkoviti. Pomemben dejavnik pri otrokovem šolskem uspehu so

tudi njegove aspiracije, motivacija in pozitiven odnos do izobraževanja. Le te so v močni soodvisnosti od družine, v kateri otrok živi. Romski otroci živijo v okolju, kjer izobraževanje ni visoko vrednoteno. Njihovi neizobraženi starši jih k učenju ne spodbujajo in jim pri učnih težavah ne znajo pomagati. Romski otroci nimajo razvitih delovnih navad in se za šolsko delo ne zanimajo. Nenazadnje na uspešnost v izobraževanju Romov vplivajo tudi številni predsodki in stereotipi večinske družbe do njih, še posebej zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, zaradi česar lahko pride do fenomena samoizpolnjujoče se napovedi.

To so le nekatere težave, s katerimi se morajo spopadati romski učenci v osnovnošolskih klopeh, ko jih šolski zakon zavezuje obiskovati osnovno šolo, hkrati pa jim šolska klima najpogosteje onemogoča enakopravno sodelovanje v učnem procesu, saj ob vstopu v šolo prinesejo romski otroci mnoge deficite in že na samem startu ugotavljajo kruto resnico, da v tekmi z vrstniki ne-Romi nimajo velikih možnosti.

Shema, ki sem jo narisala ob postavitvi svoje hipoteze, torej ne more biti vzporedna, temveč gre za krog.

Različni dejavniki so medsebojno povezani in odvisni ter jih zato ni smiselno ločeno obravnavati. V primeru Romov, nizka kvaliteta življenja, nerazvit življenjski stil, neustrezna stališča in miselnost, zaradi opisanih vzrokov ne omogočajo uspešnosti v izobraževalnem procesu. Neuspešnost v šolanju ne omogoča (dobre) zaposlitve, kar vodi v slab ekonomski položaj, slabe pogoje bivanja in revščino. Tak človek je nizko uvrščen na družbeni lestvici. Iz prvotne ekonomske ovire nastane še socialno psihološka, ko človek spozna, da so njegove

možnosti za razvoj omejene in da so mu nedosegljiva sredstva, s katerimi drugi ljudje dosegajo svoje cilje. To odvrne njegovo aktivnost od prizadevanja za izboljšanje materialnih možnosti. Nima motivacije za izobraževanje oziroma kakršnokoli spremembo, njegove aspiracije so nizke, usmerjen je k nizkim ciljem.

Dejstvo je, da si ljudje, ki se nahajajo v začaranem krogu revščine in različnih oblik depriviranosti, sami ne znajo pomagati. Tu nastopi vloga države in po mojem mnenju še posebej potreba po učinkovitem vzgojno-izobraževalnem sistemu, ki bo presegel takšno stanje. V širšem socialnem okolju je treba Romom za življenje in delo zagotoviti ustrezne pogoje, v izobraževalnem procesu pa prilagoditve v izvajanju programov in dodatno pomoč. Vzgoja in izobraževanje sta vitalnega pomena za njihovo osebno, socialno, ekonomsko, kulturno in družbeno prosperiteto v sožitju z drugimi prebivalci v Republiki Sloveniji.

Vsak izobraževalni sistem mora zagotavljati enake izobraževalne možnosti za vsakega posameznika, ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo itd. Omogočati mora uveljavljanje načela enakih možnosti hkrati z zahtevo po upoštevanju različnosti (individualnih razlik, skupinskih razlik ter razlik v hitrosti in tempu razvoja), pravice do izbire in drugačnosti. Za otroke iz kulturno in socialno manj spodbudnih okolij je treba organizirati dodatne dejavnosti, ki nadomestijo socializacijski primanjkljaj in prekinejo začarani krog šolskega neuspeha.

Slovenski vzgojno-izobraževalni sistem si na različne načine prizadeva pomagati romskim učencem. Predstavila sem različne modele vzgoje in izobraževanja romskih otrok, ki se izvajajo v Sloveniji in ocenila njihovo učinkovitost. Oblikam pouka, pri katerih so romski učenci (v celoti ali delno) ločeni od ostale populacije, je mogoče nasprotovati z argumentom, da ohranjajo in tudi same vzpostavljajo zid med romsko in ostalo populacijo in da so zato v nasprotju z integracijo kot osnovnim ciljem. V segregiranih oblikah ni mogoče storiti ničesar zares odločilnega proti predsodkom, celo nasprotno, takšne oblike hitro postanejo način njihovega perpetuiranja. Strokovni delavci so enotnega mnenja, da je integracija romskih učencev v redne oddelke najprimernejša oblika vzgojno-izobraževalnega dela z učenci Romi. Le tako je omogočena multikulturna vzgoja, strpnost med sošolci je večja, romski učenci zgubljajo občutek drugačnosti in odtujenosti, občutek, da niso dobrodošli, okolje redne osnovne šole deluje bolj vzpodbudno in stimulatивно, učenci dobivajo več spodbud za tekmovalnost, več je možnosti za pridobivanje različnih socialnih izkušenj. Integracija

romskega otroka pri ostalih otrocih spodbuja tolerantnost, naučijo se sobivanja z drugimi in medsebojne pomoči. Nenazadnje je ohranjanje in izražanje lastne identitete ter pravica do drugačnosti temelj deklaracije o človekovih pravicah.

Za uspešno uresničevanje integracije pa je potrebno predhodno zagotoviti vrsto pogojev. Če enostavno postavimo romskega otroka v redni oddelek, ne da bi pri tem realizirali vrsto zahtev, bi to lahko pri otroku celo povzročilo nazadovanje. To pa bi pomenilo, da je sistem pustil otroka na cedilu. Zaradi razvojnih zaostankov je njihov izhodiščni položaj slabši, pogosto imajo težave pri razumevanju, pri sporočanju in komuniciranju, ponavadi pa je tudi njihov razvoj specifičen in počasnejši, zato potrebujejo dodatno pomoč in vzpodbudo, ki pa je en sam učitelj v številčnem razredu ne more zagotoviti. Redne šole se s svojim programom težko prilagajajo vsem potrebam otrok. Število otrok v razredu je veliko, tempo jemanja snovi je hiter, individualne pomoči pa le malo. Tu romski otroci težko doživijo uspeh. Med učenci se pogosto pojavlja zapostavljanje, zbadanje in norčevanje.

Te slabosti rednih šol je mogoče uspešno odpraviti z zagotavljanjem ustreznih pogojev, ustreznih kadrov in z individualiziranimi programi. Integracija je proces, ki ga ni mogoče enostavno izvesti, saj zahteva ustvarjanje drugačnih pogojev izobraževanja. Potrebna je ustrezna zakonodaja, ki ureja področje vzgoje in izobraževanja romskih učencev. Predvsem je potrebno pridobiti ustrezne kadre, ki se bodo lahko vključevali v izobraževalni proces in pomagali pri izvajanju individualiziranega pouka. Potrebno bi bilo spremeniti razmerje sestavin vzgoje in izobraževanja v korist notranje diferenciacije, individualizacije, socializacije, personalizacije, fleksibilnosti,... Najpomembnejši poudarek je na načrtovanju individualiziranih programov, cilji katerih so optimalni razvoj otroka. Poudarek naj bi bil na posamezniku, na njegovih specifičnih karakteristikah in individualnih potrebah ter na celostnem pristopu k otroku. S tem bi lahko uresnili z ustavo zagotovljeno pravico do enakih možnosti vzgoje in izobraževanja za vse otroke. Šolsko okolje pa ne determinirajo samo vzpostavljena oblika organizacije, kakovost pouka in zunanji pogoji. Pomembno je, kakšna je šolska klima ter odnosi v razredu in na šoli. Delovanje t.i. prikritega kurikula ima lahko na otroke velik vpliv. Strokovni delavci šole morajo imeti pozitivna stališča do vseh otrok in vsem otrokom morajo omogočiti doživljanje uspeha. Šola mora vzpostavljati varno okolje, zaupanje, sprejemanje, ljubezen. Spremeniti bi bilo potrebno družbena stališča do Romov in romskih otrok, predvsem v smeri brisanja stereotipov in predsodkov. Starši šolskih otrok so zaskrbljeni, da bi bili njihovi otroci zaradi vključitve romskih otrok v redne oddelke

prikrajšani in oškodovani. Vse otroke je treba vzpodbujati k sprejemanju drugačnosti, k strpnosti in solidarnosti. Pomembno je vzpostaviti tudi intenzivno sodelovanje romskih staršev. Nenazadnje bi poudarila pomen sprotnega vrednotenja.

Veliko je idej kako reševati problematiko vzgoje in izobraževanja Romov, vendar so za prakticiranje teh idej potrebna finančna sredstva. Sredstva ministrstva in posameznih šol so omejena in si pogosto dodatnega učitelja v razredih ne morejo privoščiti. Zaradi te problematike razmišljam, da bi bilo smiselno razviti mrežo prostovoljcev, ki bi se ukvarjale z Romi. Skupina usposobljenih prostovoljcev bi se približala Romom tako, da bi se v njihovih naseljih redno organiziralo delavnice. V mislih imam različne delavnice za vse starostne skupine Romov. Gre za razne igre za najmlajše, ustvarjalne delavnice, kvize in tekmovanja, spoznavanje poklicev, socialne igrice, pa tudi razni krožki – naravoslovni, vrtnarski, likovni,... Tako bi Romom približali razne interesne dejavnosti, v katere se verjetno drugače ne bi vključili. Ker je največji problem motiviranje Romov za vključevanje v tovrstne aktivnosti, predlagam naj bi se delavnice odvijale v središču romskega naselja, tako da bi postopoma pritegnili k sodelovanju v začetku le pasivne opazovalce. Na ta način bi Romom pomagali razvijati različne spretnosti, hkrati bi trenirali komunikacijo, vključeni bi bili elementi vzgoje in pridobivanja navad, kar je ključno za uspeh v izobraževalnem procesu. Postopoma bi rasla tudi njihova motivacija, saj bi se vključevali v delavnice, ki jim ustrezajo in kjer bodo lahko izrazili svoje znanje in veselje za posamezno interesno področje. Približali bi jim zunanji svet, saj so še vedno preveč zaprti pred njim ali do njega celo sovražno nastrojeni. Pomembno je vzpodbujati k aktivnostim in izobraževanju tudi odrasle Rome in pripraviti praktične delavnice tudi za njih. Za povečanje motivacije bi lahko pripravili različna tekmovanja in sistem nagrajevanja. Nagrade in pohvale so namreč zelo pomemben dejavnik za motivacijo. Gre sicer za obliko neformalnega izobraževanja, vendar menim, da prav tovrstno neformalno izobraževanje lahko uspešno dopolnjuje družinsko vzgojo.

K prostovoljstvu bi vzpodbujali zlasti študente pedagoških smeri, študente socialnega dela in podobno. Študentje bi tako dobili priložnost, da teoretično znanje, ki so si ga pridobili tekom formalnega izobraževanja, na ta način preizkusijo in dopolnijo še iz praktičnega vidika. Pozitivna stvar, ki jo prostovoljec s takim delom dobi je tudi občutek zadovoljstva ob dobrodelni dejavnosti, v Romskih naseljih bi imel veliko priložnosti za spoznavanje nove kulture in drugačnega načina življenja, učil bi se sprejemanja drugačnosti, strpnosti, pridobival izkušnje pri delu z ljudmi in nenazadnje pridobil veliko prijateljev.

Pomembno je poudariti, da ob prizadevanju po vključitvi Romov v vzgojno-izobraževalni sistem in širšo družbo, ne smemo pozabiti na vrednote kot so pravica do drugačnosti, človekove pravice, multikulturalnost, ohranjanje identitete in kulture. Ne smemo pričakovati, da bi se Romi spremenili in prilagodili večinski kulturi, temveč jim moramo omogočiti razvoj ob ohranjanju lastne identitete. V navodilih za prilagajanje programa osnovne šole za romske učence sicer piše, da je treba pri pouku upoštevati specifično okolje, življenjske navade in posebne izkušnje romskih otrok, vendar načrt ne predvideva vzpostavljanja in utrjevanja romske identitete, ohranjanja in utrjevanja njihovih kulturnih značilnosti ipd. Ključno je vprašanje, kako Rome kar najbolj vključiti v večinsko družbo, ne da bi jih s tem asimilirali v prevladujočo kulturo. Potrebna je skrbno načrtovana integracija, ki dosega oboje – prilagoditve in ohranjanje romske kulture oz. identitete.

Vlada je v svojih razpravah ugotovila: »Romi v Sloveniji predstavljajo ogroženo skupino prebivalstva, ki brez organizirane pomoči nima možnosti za prilagoditev življenju v sodobni družbi. Glavna ovira za njihovo vključitev so socialna ogroženost, skromne aspiracije, ki so povezane predvsem s tradicionalnim načinom življenja in nizka izobrazbena raven, ki jim zapira pot do vseh zahtevnejših poklicev. Najprej je potrebno poskrbeti predvsem za zagotovitev možnosti za človeka vredne življenjske razmere in za izobraževanje. Šele s tem bodo ustvarjene podlage za kvalitetnejše premike na področju informiranja, kulturnega življenja, ohranjanja identitete in enakovrednega vključevanja v družbo.« (Winkler, 1999: 29)

Ob tem bi želela poudariti, da bi se učinkovitega reševanja romske problematike morali lotiti holistično. Namesto, da vsako ministrstvo rešuje tisti vidik romske problematike, ki pripada njegovemu resorju, bi morala različna ministrstva stopiti skupaj in pripraviti program, ki bi vključeval in povezoval vse vidike. V diplomskem delu sem namreč proučevala, kako so različni dejavniki medsebojno povezani in medsebojno odvisni. Zavedati se je potrebno, da ne bomo dosegli zadovoljivih uspehov na področju vzgoje in izobraževanja Romov, dokler jim ne bomo pomagali tudi na materialnem področju, predvsem z zagotovitvijo boljših bivanjskih in življenjskih pogojev. Pomagati jim je treba pri preseganju vplivov revščine, ki jih na različne načine onemogoča. Podobno ne moremo pri Romih doseči večje motivacije in zavedanja o potrebi po izobraževanju, dokler se ne bo uredila njihova zaposlitvena politika, ki jim bo po zaključku izobraževanja pomagala pri iskanju ustrezne zaposlitve. Vse to so povezani dejavniki, ki zahtevajo usklajeno reševanje na holističen način. Predvsem je potrebno ustvariti pogoje, da si bodo Romi lahko sami urejali svoja eksistenčna vprašanja.

LITERATURA

- ◆ Adam, F., Kump, S., Makarovič, M. (ur), Podmenik, D., Rončević, B., Tomšič, M., Vidovič, U. (2003): *Socialni kapital v Sloveniji*. Založba Sofija, Ljubljana.
- ◆ Avsec, T. (1994): *Odnosi med učenci Romi in Neromi v osnovni šoli – integracija ali diskriminacija?* Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
- ◆ Avsec, T. (1999): »*Romski otrok*.« Različnim otrokom enake možnosti. Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Barle Lakota, A., Gajgar, M., Horvat, J., Kovač Šebart, M., Krek, J. (ur.) (2004): *Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji*. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ljubljana.
- ◆ Bergant, M. (1973): *Mladostniki na krivi poti*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Bergant, K., Musek Lešnik, K. (ur.) (2002): *Šolska neuspešnost med otroki in mladostniki*. Inštitut za psihologijo osebnosti, Ljubljana.
- ◆ Berger, P., Luckmann, T. (1988): *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ◆ Bevc, M. (1991): *Ekonomski pomen izobraževanja*. Didakta, Radovljica.
- ◆ Brizani – Traja, I. (2000): *Le ostanite, Romi gredo!* Mohorjeva družba, Celovec.
- ◆ Delors, J. (1996): *Učenje - skriti zaklad: poročilo Mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- ◆ Dewey, J. (1997): *Democracy and education*. The Free press, New York.
- ◆ (2003) *Dodatek h Kurikulu za vrtce za delo z otroki Romov*. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ljubljana.
- ◆ Dolenc, T. (2004): *Šolska zakonodaja v 9-letni osnovni šoli*. Antus, Jesenice.
- ◆ Drolc, A. (ur.), (2001). *Spremljanje pridruževanja EU: Zaščita manjšin*. Open Society Institute, Budapest.
- ◆ Erjavec, K. (2000): *Mi o Romih: diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*. Open Society Institute - Slovenia, Ljubljana.
- ◆ Ganzeboom, H., Kramberger, A., Nieuwbeerta, P. (2000). *Social mobility and education: »The parental effect on educational and occupational attainment in Slovenia during the 20th century«*. Družboslovne razprave, 16, 32-33, str. 9-54.

- ◆ (1991) *Gradivo I: Prikaz položaja Romov v posameznih občinah v Republiki Sloveniji*. Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Hanžek, M. (2000): »*Znanje in revščina*.« Pismenost, participacija in družba znanja – andragoški kolokvij 4. Andragoški center Republike Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Haralambos, M. (1999): *Sociologija: teme in pogledi*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Horvat, J. (1999): »*Položaj Romov v Sloveniji*.« Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Hribernik, F. (1994): *Marginalci v družbi – marginalci v izobraževanju*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana.
- ◆ (1999) *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Jelenc Krašovec, S. (2003): *Univerza za učečo se družbo*. Založba Sophia, Ljubljana.
- ◆ Jereb, J. (1998): *Teoretične osnove izobraževanja*. Založba Moderna organizacija, Kranj.
- ◆ Jurančič, N. (1996): *Šolska zakonodaja I*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- ◆ Južnič, S. (1993): *Identiteta*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ◆ Kalčina, L. (1999): »*Zgodovinski, demografski in pravni zapisi o Romih v Evropi*.« Različnim otrokom enake možnosti. Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Klinar, P. (1991): »*Romi med revščino in etnično deprivilegiranostjo*.« Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Klopčič, V. (1991): »*Pravni položaj Romov*.« Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Klopčič, V. (1999): »*Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih*.« Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Kobal-Palčič, D. (1998): »*Identitetni položaji in izobraževanje*.« Družbene spremembe in izobraževanje. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- ◆ Komac, M. (1999): *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Kovač Šebart, M., Krek, J. (2003): »*Romi v Sloveniji: vprašanja izobraževanja, multikulturalizma in integracije*.« V *Sodobna pedagogika*, 1.54, str. 28-43.
- ◆ Krajnc, A. (1977): *Izobraževanje naša družbena vrednota*. Delavska enotnost, Ljubljana.

- ◆ Krajnc, A. (1982): *Motivacija za izobraževanje*. Delavska enotnost, Ljubljana.
- ◆ Kraševac-Ravnik, E. (ur.) (1996): *Varovanje zdravja posebnih družbenih skupin v Sloveniji*. Inštitut za varovanje zdravja republike Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Krek, J. (ur.) (1995): *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- ◆ Levičnik, I. (1991): »Predšolska vzgoja romskih otrok v naši republiki.« Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Lipužič, B. (1995): *Izobraževanje kot razvojni dejavnik*. Založba Educa, Nova Gorica.
- ◆ Lipužič, B. (1996): *Izobraževanje na razpotju: znanje za razvoj – svetovni izziv*. Modrijan, Ljubljana.
- ◆ Lipužič, B. (1999): *Izobraževanje v zankah globalizacije*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana.
- ◆ Makarovič, J. (1984): *Družbena neenakost, šolanje in talenti*. Založba Obzorja, Maribor.
- ◆ Marentič-Požarnik, B. (1980): *Dejavniki in metode uspešnega učenja*. Univerzum, Ljubljana.
- ◆ Mikuš Kos, A. (1999): »Kako revščina prizadeva kakovost življenja, razvojne in izobraževalne možnosti otrok?« Različnim otrokom enake možnosti. Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Mikuš Kos, A. (1999): »Od individualnih razlik do psihosocialnih težav ali motenj – družbena perspektiva.« Različnim otrokom enake možnosti. Zveza prijateljev mladine Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Milharčič-Hladnik, M. (2003): »Bogastvo konceptualizacij in analiz šolske pravičnosti.« V Uspešnost in pravičnost v šoli. Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
- ◆ Musek, J. (1997). *Znanstvena podoba osebnosti*. Educy, Ljubljana.
- ◆ (1993) *Navodila za prilagajanje programa OŠ za romske učence*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana.
- ◆ (2000) *Navodila za izvajanje programa 9-letne OŠ za učence Rome*. Ministrstvo za šolstvo znanost in šport, Ljubljana.
- ◆ Peček, M., Razdevšek-Pučko, C. (ur.) (2003): *Uspešnost in pravičnost v šoli*. Pedagoška fakulteta, Ljubljana.
- ◆ (1999) *Postavi se za svoje pravice*. Pomurska založba, Murska Sobota.

- ◆ Rostohar, D. (ur.) (2003): *Vzgojno-izobraževalno delo z romskimi učenci*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Schmidt, M. (1999): »*Segregacija – integracija*.« *Sodobna pedagogika (Diferenciacija in integracija)*, št. 1, letnik 50 (116), str. 138-153.
- ◆ Skalar, V. (1999): »*Osebe s posebnimi potrebami – konceptualne iztočnice*.« *Sodobna pedagogika (Diferenciacija in integracija)*, št.1, letnik 50 (116), str.120-127.
- ◆ Smerdu, F. (1999): »*Predstavitev projekta Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto*.« *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ (2003) *Statistične informacije, št.92/2003*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Stvarnik, J. (1998): »*Okrogla miza o uresničevanju šolske zakonodaje na področju izobraževanja romskih otrok*.« *Romski zbornik II*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Svetlik, I. (ur.) (1996): *Kakovost življenja v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- ◆ Šiftar, V. (1970): *Cigani: Minulost v sedanjosti*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- ◆ Škof, V. (1991): »*Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v osnovnih šolah v Republiki Sloveniji*.« *Razprave in gradivo 25*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Štrukelj, P. (1980): *Romi na Slovenskem*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ◆ Tancer, M. (1991): »*Pomanjkljiva jezikovna kultura otrok Romov zmanjšuje njihovo šolsko uspešnost*.« *Razprave in gradivo 25*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Tancer, M. (1994): *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Založba Obzorja, Maribor.
- ◆ Tancer, M. (1999): »*Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju*.« *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Toličič, I., Zorman, L. (1977): *Okolje in uspešnost učencev*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- ◆ Ule, M. (2000): *Socialna ranljivost mladih*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino, Založba Aristej, Ljubljana.
- ◆ Vincetič, M. (ur.) (1998): *Romski zbornik II*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

- ◆ Vojnovič, M., Lukšič, I., Černič Istenič, M., Mandič, S., Černigoj-Sadar, N., Brešar-Iskra, A. (1995): *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji*. Slovenski odbor za UNICEF, Ljubljana.
- ◆ Zadavec, J. (1991): »*Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji*.« Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Žugel, J. (1991): »*Integracija romske skupnosti v slovensko družbo*.« Razprave in gradivo 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ◆ Winkler, P. (1999): »*Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov*.« Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

INTERNETNI VIRI:

- Cahn, C., Chirico, D., McDonald, C., Mohácsi, V., Perič, T., Székely, Á. (1998): »*Roma in the Educational Systems of Central and Eastern Europe*.« European Roma Rights Center Report.
<http://www.osi.hu/iep/minorities/resbook1/CahnMcDonald.htm> (23.5.2004)
- Choli Daroczi, J. (1996): »*School Success for Roma Children*.«
<http://www.osi.hu/iep/minorities/resbook1/Choli.htm> (26.5.2004)
- Hegedus, A. (1998): »*The Tasks Concerning Gypsy Children's Socialisation at School*.« Social Cohesion.
<http://www.osi.hu/iep/minorities/resbook1/HegTasks.htm> (20.5.2004)
- Smith, T. (1997): »*Recognising Difference: The Romani »Gypsy« Child Socialisation and Education Process*.« British Journal of Sociology of Education, June 1997, Vol. 18, Issue 2, 14p.
<http://www.osi.hu/iep/minorities/resbook1/RP1RecDiff.htm> (22.5.2004)
- The PatrIn Web Journal: Romani Culture and History – internetna stran, ki vsebuje različne informacije o romski zgodovini, šegah, običajih, kulturi in umetnosti, organizacijah, pravu, Romih v nacizmu, literaturi, tu je tudi slovar z romskimi pojmi.
<http://www.geocities.com/Paris/5121/patrin.htm> (25.1.2004)
- European Roma Rights Center – obravnava pravni položaj Romov in Sinti v Srednji in Vzhodni Evropi. ERRC je mednarodna iniciativa, ki skrbi za uresničevanje človekovih pravic glede Romov.
<http://errc.org> (5.2.2004)
- Spletna stran, kjer najdeš različne informacije o Romih, o njihovem izvoru, zgodovini, jeziku, kulturi, preganjanju, itd.
<http://romani.org> (25.1.2004)
<http://www.vurdon.it/english.htm> (25.1.2004)

- Elektronska informacijska in dokumentacijska služba RomNewsNetwork.
<http://romnews.com/> (5.2.2004)
- Spletna stran v romščini, španščini in angleščini, ki vodi do številnih informacij o romski tematiki: organizacije, dežele, zgodovina in kultura, jezik, izobraževanje, rasizem, publikacije, slike, glasba, projekti.
<http://www.unionromani.org> (10.2.2004)
- Zbrana bibliografija o Romih
http://sikms.ms.si/KuzmicBibl_Romi.htm (12.12.2003)
- Prilagoditve programov za Rome
http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/organi/solstvo/enake_moznosti/romi.asp(4.6.2004)
- Dodatek h kurikulumu za vrtce za delo z otroki Romov
http://mszs.si/slo/ministrstvo/organi/solstvo/programi/pdf/vrtci_Dodatek%20-%20ROMI.pdf (4.6.2004)
- Poročilo z mednarodne konference (Conference on the harmonisation of teaching materials in Romani, may 2003)
http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/mednarodno/solstvo/pdf/Strasbourg-Romi_maj03.pdf (26.5.2004)
- Vzgoja in izobraževanje Romov v občini Semič
<http://www2.arnes.si/~osnmbos1s/integracija.htm> (6.6.2004)
- Inkluzivna vzgoja učencev na razredni stopnji
<http://www.o-beltinci.ms.edus.si/romi.html> (6.6.2004)
- Projekt »ROM« na osnovni šoli Sveti Jurij v Rogaševcih
<http://www2.arnes.si/~dfras/> (6.6.2004)
- Kako bo vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na položaj Romov?
<http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/809-168/> (7.3.2004)
- Govor ob otvoritvi prvega romskega muzeja (11. september 2003)
http://www.ds-rs.si/novice/govori/RomskiMuzej-otvoritev_110903.htm (15.1.2004)
- Splošna deklaracija človekovih pravic, konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, letno poročilo 2003 (člen 2.1.2. Romska skupnost), itd.
<http://www.varuh-rs.si> (20.1.2004)
- Popis prebivalstva Republike Slovenije, 2002.
<http://www.stat.si/popis2002/si/> (27.1.2004)